

Göteborgs Universitet
Sociologiska Institutionen

Personrån och etnicitet

Utlandsfödda personrånarens motivbild relaterad till aspekter kring etnicitet och beaktande av allas likhet inför lagen

Författare: John Järvenpää

Uppsatsarbete 10 poäng
Sociologi, fördjupningsarbete ht 2000

Handledare: docent Abby Peterson

Abstrakt

Under senare år har antalet personrån accelererat. Beräkningar visar att i synnerhet utlandsfödda ungdomar är kraftigt överrepresenterade på gärningssidan medan de drabbade till övervägande del består av etniska svenskar. Vid somliga fall har inslag av en viss ovilja baserad på etniska grunder förekommit från förövarnas horisont. Sedan några år ser rättsväsendet allvarligare på brott där främlingsfientliga/rasistiska (hetsande) motiv funnits med, dvs. sådana brott genererar högre straffsatser. Motsvarande nidingverk mot majoritetsbefolkningen behandlas emellertid inte på samma sätt. I teorin men ej i praktiken är den utan möjlighet att gå vidare med en anmälan gällande etniskt relaterad kränkning.

Samtliga medborgare i Sverige åtnjuter således inte möjlighet att åberopa synpunkter kring rasism och lagen om hets mot folkgrupp för en objektiv rättslig prövning när de subjektivt anser sig ha blivit utsatta. Syftet med föreliggande uppsats är att söka röna ut vad invandrarungdomar som dömts för eller medverkat vid personrån mot svenskar eller andra vilka ej tillhör den folkgrupp som de själva ingår i, anser om detta förhållande. Härtill granskas om en etnisk dimension funnits invävd i deras motivbild vad anbelangar val av offer. I detta hänseende belyses vad de anser i fråga om rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och beaktande av allas likhet inför lagen. Sistnämnda har ambitionen att konfrontera ungdomarnas (informanternas) livsvärld med statsmaktens föreställningsvärld, dvs. uppfattningen att svenskar ej omfattas av ifrågavarande lag.

För att uppnå befintligt mål har deltagande observation kombinerad med intervjuer utförts med sex informanter dömda enligt LSU, lagen om slutna ungdomsvård. Som teoretisk referensram har en rad perspektiv och begrepp knutna till uppsatsens syfte använts.

Resultaten visar att ingen av informanterna hyser rasistiska tankegångar enligt strikt rasbiologisk tolkning. Fem av dem anser rasism vara ett universellt fenomen som kan drabba alla folkgrupper. Vid tre fall kan en etnisk dimension utkristalliseras till motivbilden i den bemärkelsen att informanterna skulle avstått från att utföra gärningen om offret varit en medlem av samma etniska grupp som de själva. Vid ett av dessa fall har inslag av avoghet mot svenskar funnits invävd. Trots åtskilliga ambivalenta svar från informanternas sida, framträder en samstämmig syn kring likabehandling, att ingen - oavsett etnisk bakgrund - skall diskrimineras. Följdriktigt anser de att även svenskar bör omfattas av lagen om hets mot folkgrupp. Statsmaktens och rättsväsendets föreställningsvärld, dvs. uppfattningen att svenskar ej skall omfattas ifrågavarande lag, harmoniserar således varken med informanternas livsvärld eller med gällande FN-konventioner kring diskriminering.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte	2
2 Bakgrund	2
3 Disposition	5
4 Teoretisk referensram samt definiering av begrepp	6
4.1 Attitydbegreppet relaterat till värdering	6
4.2 Det rationella valhandlingsperspektivet (rational choice)	6
4.3 Kategorier av gärningsmän	7
4.4 Etnicitet	8
4.4.1 Invandrarungdomars etnifieringsprocesser - konstruktion av "de andra"	9
4.5 Rasism	12
4.5.1 Rasism ett mångfacetterat fenomen	13
4.5.2 Religiösa och globalt förankrade rasistiska tendenser	14
4.5.3 Ekonomiska aspekter på rasism	15
4.5.4 Kulturell rasism	15
4.5.5 Biologisk och ideologisk rasism	16
4.5.6 Avslutande reflektioner	18
4.5.7 Rasism; sammanfattning	18
4.5.8 Rasism och främlingsfientlighet – ett andra perspektiv	19
4.5.9 Antisemitism och homofobi	20
4.6 Diskriminering	20
4.6.1 Subjektivt upplevd och objektivt fastställd diskriminering	21
4.6.2 Sammanfattning av diskriminering	22
5 Undersökningens genomförande	22
5.1 Informantgrupp	23
5.2 Metodbeskrivning	23
5.3 Metodproblem	25
5.3.1 Tillförlitlighet	25
6 Resultatredovisning	26
6.1 Attityder till homosexuella	26
6.2 Attityder till svenska tjejer visavi tjejer ur den egna folkgruppen	28
6.3 Attityder till det svenska samhället i förhållande till den egna identiteten	31
6.4 Attityder till etniska svenskar och andra folkgrupper relaterat till motiv för personrån	36
6.4.1 Sammanfattning	44
7 Slutdiskussion	48
8 Litteraturlista	53
Bilagor	

1 Inledning

Under senare år har betydande uppmärksamhet ägnats den tilltagande förekomsten av personrån.¹ Brottsförebyggande rådet, BRÅ, har statistiskt sammanställt personrån mellan åren 1995-1999, samt genomfört en enkät besvarad av 4500 ungdomar. Resultaten visar att i synnerhet utlandsfödda ungdomar är kraftigt överrepresenterade på rånarsidan medan de drabbade till övervägande del återfinns bland etniska svenskar (Begler/Andersson, BRÅ 2000). Valet av offer vid en del av dessa fall tyder enligt SÄPO (1999) ”på en viss ovilja gentemot svenskar” (s. 25). BRÅ:s rapport skapade en livlig debatt främst kring två aspekter. Den ena gällde betydelsen av invandrabakgrund, där kritikerna menade att den socioekonomiska variabeln i stället vore viktigare att lyfta fram. Den andra gällde farhågan för att de drabbade kan utvecklas till rasister, och att främlingsfientliga krafter exploaterar brotten i grumliga syften.

En aspekt som diskuterades utomordentligt sparsamt är knuten till likheten inför lagen, och ytterst till grundsatsen om alla människors lika värde. Infallsvinkeln relaterar till att rättsväsendet sedan några år ser allvarigare på brott där främlingsfientliga/rasistiska (hetsande) motiv funnits med, dvs. sådana brott genererar högre straffsatser. Illdåd mot invandrare utgör bakgrunden härtill. Motsvarande nidingsverk mot svenskar behandlas emellertid inte på samma sätt. Lagtexten härvidlag är förvisso neutralt utformad såtillvida att den skall kunna tillämpas av alla etniska grupper (se vidare bilaga 1), men bland andra SÄPO (1997) konstaterar att de juridiska möjligheterna för en svensk att gå vidare med en anmälan gällande etniskt relaterad kränkning ”är i dag obefintliga” (s. 70). I ett nyligen utkommet betänkande (SOU 2000:88) refereras till ett prejudikat från Högsta Domstolen vari kungörs att brottet hets mot folkgrupp omfattar ”missaktning av människor tillhörande andra folkgrupper än den nordiska” (s. 209).

Förhållandet är sålunda att samtliga medborgare i Sverige inte åtnjuter möjlighet att åberopa synpunkter på rasism eller hets för en objektiv rättslig prövning när de subjektivt anser sig ha blivit utsatta. Diskrimineringsfrågan får därmed ett obegagnat anlete, ty likheten inför lagen är undergrävd när den inhemska befolkningen i praktiken (juridiskt sett) exkluderas, när den inte omfattas av lagen om hets mot folkgrupp. Komplikationen befasts av att gällande FN-deklarationer i fråga om diskriminering bortser från etnisk tillhörighet.²

Frågan är här inte varför det förhåller sig enligt ovan, hur den juridiska expertisen har resonerat i sina utkast till lagtexten, utan vad invandrarungdomar som dömts för eller medverkat vid personrån mot svenskar eller andra vilka ej tillhör den folkgrupp som de själva ingår i, anser om detta förhållande. Härtill finns även anledning att granska om någon av variablerna invandrarstatus (etnisk dimension) eller socioekonomisk bakgrund (klassrelaterad, sociala förhållanden) kan anses ha varit relevant vid den aktuella brottstypen. Relevanta utgångspunkter är: Hur konstruerar ungdomarna – informanterna – ”de andra” i relation till sin egen etniska tillhörighet? Har en etnisk, diskriminerande, dimension funnits med i motivbilden vid brottstillfället och val av offer? Är rasism ett universellt fenomen; kan

¹ Enligt Länskriminalens underrättelseenhet i Stockholm anmäldes under januari till oktober 1999 drygt 2500 rån, en ökning med 28,7 procent jämfört med 1998. Siffrorna speglar antalet anmälningar, ett stort mörkertal finns eftersom många drabbade av olika orsaker avstår från att anmäla brotten (Expressen 991213).

² I *Sociologiskt Lexikon* (Brante m.fl. 1998) definieras diskriminering som en ”ofördelaktig snedfördelning av privilegier så att vissa grupper inte får tillgång till samma nyttigheter och rättigheter som andra” (s. 59).

invandrare vara rasister, enligt informanterna? Anser informanterna att även svenskar bör omfattas av lagen om hets mot folkgrupp?

1.1 Syfte

Mot givna introduktion är syftet med föreliggande studie att *söka röna ut vad slags motiv utlandsfödda ungdomar, som medverkat vid personrån, haft beträffande val av offer. Härvidlag belyses vad de anser i fråga om rasism, främlingsfientlighet, diskriminering och beaktande av allas likhet inför lagen.* Sistnämnda rymmer ambitionen att granska förhållandet mellan statsmaktens, rättsväsendets, problemformuleringsprivilegium kontra verkligheten såsom den uppfattas och beskrivs av informanterna. Harmoniserar statsmaktens föreställningsvärld, dvs. uppfattningen att svenskar i teorin men ej i praktiken ej omfattas av lagen om hets mot folkgrupp, med informanternas livsvärld, den värld de upplever i deras sinnen och förstånd? Härutöver granskas attityder och värderingar till homosexuella, svenska tjejer, det svenska samhället och andra folkgrupper, variabler relevanta i sammanhanget för att erhålla en så heltäckande och sammantagen bild som möjligt.

2 Bakgrund

Invandringen har eftertryckligt förändrat den demografiska bilden av Sverige. Många invandrargrupper som anlät särskilt under 1990-talet har svag anknytning till arbetsmarknaden. Den fysiska och socioekonomiska segregationen är betydande. Kulturgeografen Roger Andersson, som av statens Demokratiutredning tillsatts att granska den svenska invandrar- och integrationspolitiken under 1990-talet, menar (DN-debatt 990221) att politiken ”har totalt havererat”.

I somliga s.k. utsatta områden frodas bland invandrarungdomar en gängkultur och gängmentalitet vari normer och värderingar avviker kraftigt från såväl föräldrarnas kultur som majoritetsbefolkningens. Sociologen Masoud Kamali (2000) har framställt svårbemästrade invandrarungdomars beteende som en ”förortskultur”. En kultur där fysisk styrka och tuffhet gäller, där språket är rått och samhället den svurna fienden. Lojaliteten från familjen och samhället överförs till gänget. Ove Sernhede, lektor på Institutionen för Socialt Arbete vid Göteborgs universitet, har studerat uppkomsten av liknande gängbildningar. I SOU (1999:93) skildrar han hur förortsungdomars känsla av utanförskap antar ett slags motidentitet med etnifierade framträdelseformer. Gruppernas kritik av samhällsutvecklingen med segregering och social ojämlikhet utgör en viktig kulturyttring som inte kan negligeras. På samma gång varnar Sernhede för en utveckling mot avoghet, hos vissa, gentemot majoritetskulturen kombinerat med en romantisering av de mest obevekliga och våldsorienterade aspekterna av den amerikanska ghettokulturen, vilket kan ta sig kymiga uttryck.

Massmedia har hänvisat till initierade bedömare, främst inom polisen, som menar att många ungdomsrånare har ”ett starkt rastänkande”, där flera i förhör berättat att de i första hand inriktar sig på ”svenska barn vid rikemanskolor” (Kvälls-Posten 990116). Peter Rooth vid Norrmalmspolisen hänvisade häromåret till vittnen som uppgett att fyra latinamerikanska män vid en rån-session i Stockholm medvetet valt ut vita offer (Metro 962110). Vid en rånserie i Göteborg våren 1998, flitigt rapporterad av Göteborgs-Posten, ansåg kriminalinspektör Hans Millegård det vara väsentligt att få prövad frågan om rasistiska inslag funnits med i förövarnas motiv. Hans strävan förblev dock fruktlös, liksom synpunkter kring främlingsfientlighet eller

rasism inte i något av redovisade fall har vägts in i de juridiska bedömningarna (se vidare bilaga 2 för fler exempel).

En återkommande förklaring till somliga invandrargrupperns beteenden anses i den offentliga debatten företrädesvis utgöras av utanförskap, diskriminering och rentav rasism från det svenska samhällets och majoritetsbefolkningens sida. Bilden närs av våldsdåd mot enskilda invandrare utförda av renodlade rasistiska grupper och individer. Under 1999 kom våldet från s.k. neo-nazistiska nätverk att riktas även mot etniska svenskar, representanter för den svenska staten och demokratin: två poliser och en fackföreningsman bragtes om livet. Omfattande massmedial uppmärksamhet har tilldelats dessa kriminella handlingar jämsides med att forskning söker skildra den ”strukturella rasism”, som man postulerar att samhället genomsyras av (se t.ex. Ds 1996:74).

Avsevärt klenare intresse ägnas eventuellt xenofoba och främlingsfientliga tankemönster hos invandrargrupper. Någon renodlad forskning kring ämnet finns ej. Den hittills största (kvantitativa) undersökning som berört ämnet presenterades sommaren 1997 av Centrum för invandringsforskning, CEIFO, och BRÅ (Lange m.fl. 1997). Den behandlade grund- och gymnasieskolelevers attityder till rasism och demokrati, och rön omfattande uppmärksamhet bland annat pga. av att ungefär hälften av de tillfrågade inte sade sig vara säkra på om demokrati är det bästa styrelseskicket för Sverige. Undersökningen visade även att rasistiska tendenser uppträder såväl bland svenskar som invandrargrupper. Sammanfattningsvis förekom dock rasistiskt och etniskt motiverat våld och hot i mindre utsträckning än andra typer av beteenden som tecken på utsatthet.

Av de 7927 elever som deltog i undersökningen rapporterade 22,8 procent att de någon gång under de senaste tolv månaderna utsatts för etniska eller rasrelaterade tillmälen. Elever med utomeuropeiskt ursprung rapporterade om störst utsatthet för misshandel pga. av sitt påbrå, sammantaget 6,1 procent. Sydeuropeer uppgav 5,1 procent. Motsvarande andel för elever med svensk bakgrund var 2,2 procent (s. 11-14). Siffrorna bland utomeuropeiska ungdomar avspeglade även förekomsten av etniskt relaterade fördomar mellan dessa grupper. Det var alltså inte enbart svenskar som utsatte dem för sådant.

Undersökningen ställde också frågor kring judars inflytande och om osäkerhet kring förintelsen, för att få en indikation på eventuell antisemitism. Beträffande förintelsen visade det sig att elever med utom- och sydeuropeisk bakgrund var klart osäkrare än svenska elever samt att de i högre utsträckning ansåg judarna ha för stort inflytande i världen. I det senare fallet rörde det sig om ca. var femte utomeuropeisk elev. För elever med svensk bakgrund låg siffran på omkring var tionde elev. I tidskriften *Invandrare och minoriteter* (nr 4/97), sammanfattade en av forskarna bakom undersökningen, Stéphane Bruchfeld, det hela. De ”rasistiska” attityderna är relativt sett vanligare bland elever med utomeuropeisk och sydeuropeisk bakgrund än bland svenska elever. Bruchfeld menade också att resultaten i massmedia förenklades och vinklades, vilket ledde till missuppfattningar. Till exempel påstods att var tredje elev förnekade att förintelsen ägt rum. I själva verket var en tredjedel inte helt säkra, vilket är en annan sak.³

³ På Aftonbladets kultursida (990322) dementerar Anders Lange, ansvarig för undersökningen, ånyo ”de numera oräkneliga misstolkningarna” av resultaten, som ”vantolkades envist både i Sverige och så småningom - på ett ännu grövre sätt- utomlands”. I *Demokratirådets rapport* (1997:34) ställs den oroande frågan om journalister och politiska kommentatorer vet om att deras tolkningar av opinionen inte bara är en oskyldig spegellek utan att de ingår i en beslutsprocess med långtgående konsekvenser för landets ledning. Enligt statsrådet Thage G Peterson initierade Göran Persson den genomgripande informationskampanjen om nazismens förbrytelser sedan en opinionsundersökning ”visat att ungdomar är djupt okunniga om förintelsen” (GP 980604).

Ur ett ovanifrånperspektiv har aspekter kring rasism och främlingsfientlighet ensidigt knutits an blott till majoritetsbefolkningen. I en rapport från Kulturdepartementet (Ds 1996:74) hävdas att rasism är knuten till den vita rasen, och då i synnerhet nordbor. En rapport från Författningsskyddet (SÄPO 1997) visar att statens kartläggning av rasistiska tendenser utgår enbart ”från ’representanter’ ur majoritetsbefolkningen riktat mot olika minoritetsgrupper” (s. 1).

Inför år 2000 har riksåklagare (RÅ) Klas Bergenstrand utarbetat en handlingsplan för att motverka rasistiska brott vilka i enlighet med statsmakten skall prioriteras. I radions P 1 (000127) dryftades huruvida obehagliga uttrycksformer riktade mot svenskar skall stipuleras som rasism eller ej, bl.a. anfördes ett reportage om ungdomar som utsatts för personrån enligt ovan beskrivna mönster. RÅ förklarade att svenska rasisters kriminalitet är ideologiskt underbyggd samt utgör samhällsomstörtande verksamhet, varför invandras brottslighet mot svenskar ej klassificeras som rasistisk.

Problematiken med RÅ:s bild är att s.k. vardagsrasism, spontana fördomar och främlingsfientliga uttryck och beteenden i vardagslivet, vanligtvis inte är ideologiskt motiverad. Inte heller har flertalet av de förment rasistiska brotten den karaktären. Enligt SÄPO (2000) kan majoriteten av brotten inte knytas till organiserad form. Ofta utförs de i stället av berusade ungdomar icke hemmahörande i någon organisation eller sekt. En problemspekt härutöver är att personrån kan göda såväl rädsla som rasistiska tendenser hos de drabbade ungdomarna.⁴

En statligt förankrad ensidighet har sålunda rått i frågan. Härtill har etiketten rasist inte bara varit enkelriktad, dvs. tillvitats enbart den inhemska befolkningen, den har tillämpats närmast in absurdum vilket det etablerade begreppsmisshandlingen, även bland forskare, vittnar om (se Lange 1992). Undersökningar har givit vid handen att 70 procent av svenskarna instämmer i påståendet: ”Numera kan man inte säga ett kritiskt ord om flyktningmottagningen utan att bli kallad rasist” (Lange/Westin 1993:28). Vid personrånen har många av de drabbade fått frågor om de är rasister för att de vägrar lämna ifrån sig sina tillhörigheter (SÄPO 1999:24).⁵

Ur ett underifrånperspektiv har frågan att döma av talrika insändarskribenter och uttalanden i media väckt intresse, såväl hos invandrare som svenskar. Ur DN (000221) hämtas följande två röster: ”När man pratar nedlåtande om en svensk flicka på grund av att hon är svensk, har man

⁴ Socialarbetaren Ann Hellströmer, som arbetar med en brottsofferjour för ungdomar som rånats, har noterat detta: ”Misstron och hatet som skapas på grund av dom här våldsbrotten är ett stort problem.” Journalisten Jonas Hållén citerar Hellströmer i Metro-krönika (990831), där flera exempel ges på ungdomars frustration, om hur deras tankebanor och inställning till invandrare förändras i negativ riktning. I den tidigare refererade Brå-rapporten konstateras att ca. hälften av de rånade kände sig kränkta och förnedrade. Omkring 85 procent uppgav att de kände förakt gentemot förövarna (DN-debatt 000316). En förälder, vars son rånats två gånger, berättade i GP (990711) om sin sons rädsla, t.ex. att han fortfarande känner sig alltför hotad för att våga ställa upp på bild. Rädslan som inmynnats i rånoffren får efterverkningar även på polisens arbete. Kriminalkommissarie Geir Hogstad skildrade i samma artikel den uppgivenhet många kolleger känner i arbetet eftersom få ”vågar peka ut gärningsmännen, även om de vet vilka det är”. Polisen tvingades i stället uppmana ungdomarna att gömma sina mobiltelefoner och andra ägodelar.

⁵ I GP (990711) berättade en mamma berättade om sin son, som vägrade låna ut sin moped till några invandrarkillar varpå frågan ställdes om han var rasist. Därefter stals mopeden. Karl, 16, meddelade att han råkat ut för rånarlikor flera gånger, vilka ställt just frågor som: ”Är du rasist?” enbart för att han vägrat lämna ifrån sig sina tillhörigheter.

helt förlorat respekten för ett annat folkslag. Det är rasism.” Jorge Aliaga Aravena. ”Jag undrar: Är det bara när svenskar ser ner på andra folkgrupper som det kallas rasism?” Elisabeth, 15 år. 16-åriga Sevim Aslanzadeh med iransk bakgrund, har i GP (000127) berört ämnet: ”Jag möter rasism varje dag. Och det är lika mycket rasism när invandrare säger och gör saker mot svenskar som tvärtom.”

Under 1999 och i början av innevarande år har emellertid kunnat noteras att enkelriktningen hamnat något under uppluckring. I de två senaste SÄPO-rapporterna om brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet har den tidigare utgångspunkten om rasism och främlingsfientlighet som knuten enbart till majoritetsbefolkningen reviderats till att inkludera även brott minoriteter emellan och brott riktade mot svenskar.

Även integrationsminister Ulrika Messing har (AB-debatt 000225) tagit upp ämnet:

[...] en allvarlig attitydfråga som vi tidigare inte haft mod att ta upp till debatt. Det är de grovt fördomsfulla och i vissa fall aggressivt fientliga attityder som finns hos en del ungdomar med utländsk bakgrund mot infödda svenskar och mot den svenska kulturen. Alla sådana fientliga attityder måste motverkas och förebyggas på allvar. [...] Fientliga och fördomsfulla attityder och handlingar förekommer inte bara i en riktning – från infödda svenskar mot människor med utländsk bakgrund – utan finns också i omvänd ordning och mellan olika grupper i vårt samhälle.⁶

3 Disposition

Efter hittillsvarande text följer en i vissa avseenden omfattande teoretisk och begreppsutredande diskussion. Denna behandlar ett antal aspekter och teoretiska perspektiv att förhålla sig till vid analysen av de uppgifter informanterna lämnar under intervjun, som i kombination med den deltagande observationen är det främsta redskapet för att fullgöra uppsatsens syfte. Dessa aspekter och perspektiv finns invävd i resultatredogörelsen, sammanfattningen och slutdiskussionen, och består av följande: attitydbegreppet relaterat till värdering; det rationella valhandlingsperspektivet; kategorier av gärningsmän; etnicitet och etnifieringsprocesser hos invandrarungdomar; diskussion kring och definiering av rasism, främlingsfientlighet, antisemitism, homofobi och avslutningsvis diskriminering.

Där den teoretiska referensramen gör halt, tar en beskrivning av den i uppsatsen tillämpade metoden vid. Härpå följer resultatredovisning innefattande dels en sammanfattning per informant, dels sammanfattning av ”helheten”. Slutligen följer en avslutande diskussion, som konventionellt åtföljs av referenser och bilagor. I bilaga 3 presenteras den intervjuguide med de frågor som anknyter till uppsatsens syfte, och som besvarats av informanterna.

⁶ Ana Maria Narti, riksdagledamot (fp) har uttryckt liknande tankegångar (Aftonbladet-debatt 000410): ”Att se de våldsamma beteenden hos mycket unga män födda utanför landet – både när det gäller rån och när det gäller gruppvåldtäkter – är inte detsamma som att beskriva alla invandrare som brottslingar. Här finns däremot ämne för allvarliga analyser om potentiella konflikter som föds ur utanförskap. De mycket unga medlemmarna i våldsgängen talar – medvetet eller omedvetet – om en intensiv aggressivitet riktad mot det nya landet. Deras handlingar ger uttryck för lusten att kräva hämnd. Det finns nu forskare som tolkar den senaste tidens våldsupptrappning på detta sätt. Självklart ska vi inte blunda för denna plågsamma förklaring.”

4 Teoretisk referensram samt definiering av begrepp

Föreliggande avsnitt utgör ett slags mätinstrument för att jämföra och belysa informanternas utsagor med en vedertagen teoretisk referensram. Härtill definieras huvudbegreppen främlingsfientlighet, rasism och diskriminering liksom de mer sekundära begreppen antisemitism och homofobi. Perspektiven skall inte fungera som teoriprövning, att verifiera eller vederlägga informanternas värderingar och attityder. Syftet är allenast att ha något att jämföra utsagorna med.

Begrepp är det abstrakta innehållet hos en term, och vanligtvis identifieras begrepp med egenskaper. Begreppsanalysen har som mål att kartlägga olika begrepps innehåll. Åtskillnad brukar göras mellan *deklarativa* och *denotativa* definitioner (Lange 1992:56). Den förra innebär att oklarheten reduceras genom att göra termen mindre mångtydig, medan denotativa definitioner har till uppgift att ”avgränsa” och ”ringa in” det ”objekt” i mycket vid bemärkelse som termen/begreppet refererar till. En rad definitioner framförallt vad avser rasism existerar idag, varför en utförlig diskussion härom erfordras.

4.1 Attitydbegreppet relaterat till värdering

Då studien avser att granska informanternas attityder (och värderingar) krävs en förklaring av vad som avses med attityd, som rymmer ett vitt spektrum av betydelser. Enligt socialpsykologerna Cushman och Mc Phee (1980) styrs attityder av de kognitiva strukturerna hos individen, den sociala kontexten och problemets närhet i tid och rum. De hänvisar till Thurstone (1959) som menar att attityd är en påverkan för eller mot ett psykologiskt objekt. Sanner (1991) beskriver attityd som ett abstrakt begrepp vilken syftar till samt rymmer känslomässiga aspekter för en handling eller beteende. Definitionen är därmed, liksom Thurstones, endimensionell - medan exempelvis Angelöw och Jonsson (1990) ger begreppet en flerdimensionell innebörd - och det centrala i den är värderingen. Denna definition, där värderingen är central, innebär att attityden kan fungera som bestämmande över individens handling samtidigt som den kan ge uttryck för individuella syften.

4.2 Det rationella valhandlingsperspektivet (rational choice)

Den rationella valhandlingsteorin (rational choice) har anknytning till Max Webers handlingsmotiv, och har fungerat som förklaringsansats för bl.a. individers brottslighet. I *Sociologiskt lexikon* (1998:255) hänvisas till James Colemans *Foundations of Social Theory* (1991) i vilken författaren argumenterar för att rationell valteori skall utgöra grunden för all sociologisk teori. Valhandlingsteorin används för att förstå och förklara beteenden. Dess grundantagande är att aktörerna rationellt väljer de handlingar som maximerar deras egna mål eller preferenser. Uppgiften blir därmed att analysera aktörernas valmöjligheter beträffande måluppfyllelse och hur denna påverkas av andra aktörers val.

Till skillnad från Webers fyra handlingstyper fokuserar teorin på endast en handlingsstrategi, den målrationella. Det värderationella, det affektuella och det traditionella handlingsmönstret lämnas således därhän. I kriminologiska sammanhang anknyter rationella val till hur individers brottsbenägenhet styrs av risker och belöningar (Lindgren 1998:62).

Teorin skiljer sig från andra sociologiska perspektiv kring fenomenet avvikelse i den bemärkelsen att den ger utrymme för en syn på kriminellt beteende som något planerat och avsiktligt, vilket leder till vissa fördelar. De flesta teorier i övrigt har i stället fokuserat på att individen beter sig kriminellt som ett resultat av yttre påverkan (Giddens 1994:178). Giddens refererar till Feeney (1986) som undersökt ett antal rånare i USA varav några dömts för väpnat rån. Endast 15 procent sade sig ha planerat brottet mera noggrant, och en del av dessa handlade varje gång enligt samma tillvägagångssätt. Hälften av dessa uppgav att det inte slagit dem in att de kunde bli upptäckta eller gripna. En person i Feeneys studie berättade att han begått över tusen rån före 15 års ålder men blivit fälld bara för ett.

Det rationella valhandlingsperspektivet förutsätter alltså att handlandet (valet av offer) utgår från det alternativ som den handlande tror vara optimalt. Följaktligen väljs det bästa tänkbara alternativet, det som förväntas ge störst nyttovärde. För uppsatsens vidkommande kan teorin vara fruktbar för att jämföra och belysa hur informanterna handlat i en specifik situation, i detta fallet vid personrån. På vilka kriterier har offret valts? Fanns en etnisk dimension invävd, och i så fall vad bestod den i?

4.3 Kategorier av gärningsmän

Den tyske sociologen Helmut Willems (1993 och 1995) har studerat främlingsfientligt våld begånget av medlemmar av den inhemska majoriteten riktad mot minoriteter. Willems har konstruerat fyra stycken kategorier av förövare med olika profiler, åsikter och motiv till sina aktiviteter. Även den norske socialantropologen Tore Björge (1997) har i sina studier av rasistiskt och främlingsfientligt våld i Skandinavien använt sig av Willems kategorier. Björge menar att kategorierna inte bör betraktas som låsta och fixerade, utan snarare som dynamiska idealtyper (s. 48-50).

Kategorierna/typerna skiljer sig från denna uppsats syfte i den meningen att här impliceras att samtliga folkgrupper kan utsättas för etniskt relaterat våld. Följaktligen kan det utifrån Willems klassifikationer finnas beröringspunkter med informanternas motiv vad gäller deras brott och val av offer. I Willems konstruktion kan fyra huvudtyper utkristalliseras, varav den andra och tredje möjligen kan ha aktualitet:

1. *Ideologiskt motiverat våld*, där förövaren vanligtvis är medlem i en extremistorganisation. Beredskapen att tillgripa våld och utföra brott legitimeras ideologiskt. Denna typ av aktivist har ofta fullgjort sin skolgång och är fast etablerad på arbetsmarkanden. Kategorin kan genast uteslutas ur uppsatsen enär informanterna vare sig är (extrem)politiskt aktiva eller har etablerat sig på arbetsmarkanden.
2. *Den xenofobiska eller etnocentriska ungdomen* är inte knuten till någon extrem organisation eller har medvetna extremistiska idéer. Vederbörande har ofta låg utbildning, och tillhör subkulturer eller ungdomsgång av något slag. Konflikter i familjen och med skolan är vanligt. Våld/brott mot andra (folkgrupper) motiveras med förmåner som ”de andra” har. Orättvis konkurrens om arbeten, bostäder och socialt bistånd utgör ett vanligt tema i rättfärdigandet av vålds/brottshandlingen. Den ideologiska referensen lämnas därhän, även om den kan figurera i bakgrunden.
3. *Kriminella och marginaliserade ungdomar* skiljer sig från de övriga kategorierna genom deras problematiska sociala bakgrund och karriär, men särskilt genom sina omfattande

brottsregister. Arbetslöshet och avhoppad skolgång är ofta kombinerad med en speciell familjeproblematik, t.ex. frånskilda föräldrar eller våld som medel för uppfostran och kommunikation. Någon direkt ideologisk medvetenhet existerar inte hos dessa ungdomar. Likväl förekommer negativa epitet och attityder gentemot andra folkgrupper, vilka ofta får agera som syndabockar för deras egna tillkortakommanden. Denna förövertyp karaktäriseras som särskilt handlingsorienterad, aggressiv med hög beredskap för våld. Våldet är emellertid inte ett medel i en politisk kamp, utan snarare ett "naturligt" inslag i konflikthantering. Våld betraktas som ett normalt och legitimt sätt att relatera till andra, inte bara gentemot andra folkgrupper. Spänning och "action" är andra kännetecken för denna karaktär.

4. *Medlöparen* har överhuvudtaget inte någon särskilt extremistisk åskådning att referera till. Främlingsfientliga attityder saknas, liksom den marginaliserade bakgrunden. Snarare tenderar förövare ur denna kategori att härstamma från intakta och välbärgade familjer utan någon problematik. De återfinns ofta i löst sammansatta ungdomsgrupper, där känslan av samhörighet är ett viktigt inslag. Deras brott kan ofta härledas till gruppdynamiska mekanismer, där våld kan vara ett sätt att fortsätta få tillhöra gruppen.

4.4 Etnicitet

En av uppsatsens uppgifter är att söka klargöra om en etnisk dimension funnits med i informanternas motivbild vad gäller val av offer. Härtill avses att belysa hur svenskhet konstrueras i förhållande till informanternas etniska bakgrund. Etnicitet är också ett relevant begrepp inorporerad i begreppsutredningen av rasism, som följer härpå.

Etnicitet är vidare ett nyckelbegrepp vid förståelsen av en komplicerad och problemfylld samtidsutveckling, och har kommit att bli en vår tids stora ödesfrågor (Tägil, 1993:7). Freds- och utvecklingsforskaren Björn Hettne (1992) menar att etnicitet är en viktig bakgrund till många av dagens internationella konflikter. Problemet är inte begränsat till Tredje världen utan existerar och växer också i Nordamerika och Europa.

Detta av det enkla skälet att varje människa har en etnisk identitet, och om hon inte skulle ha någon så skaffar hon sig vid behov en sådan. Etnicitet är alltså både något givet och något som kan skapas genom historiskt betingade medvetandeprocesser. [---] Orsakssambandet mellan etnisk identitet och samhällskonflikter är komplicerat. Det ena är lika mycket orsak till det andra som tvärtom. (s. 5)

Hettne menar att etnicitet kan förklaras som ett kollektivt medvetande, ett slags "vi-känsla". Termen etnisk har sitt ursprung i grekiskans "ethnikos" av "ethnos" som har grundbetydelsen "folk". Inom vetenskapen är termerna etnicitet och etnisk grupp förhållandevis nya skapelser. Både den "äldre" och nyare terminologin är långtifrån klar och entydig (Tägil 1993:7-8). En rad forskare har alltså lanserat ett antal komponenter som skall inrymmas i begreppet. Språk, territoriell förankring, nationalitetstillhörighet, religion, historisk bakgrund, sociala och kulturella särdrag innefattande myter, symboler och traditioner samt ras eller släktskap i vid mening är viktiga byggstenar i den etniska identiteten. Dessa är inte nödvändigtvis helt åtskilda från varandra. Beroende på den sociala kontexten kan det ena eller andra kriteriet vara av större vikt.

Den engelske sociologiprofessorn Anthony D. Smith (1988) har presenterat en relativt välstrukturerad och klar innebörd av begreppet. "Etnicism" definierar Smith som en kollektiv rörelse i ett etniskt samfund. Syftet är att stå emot upplevda hot utifrån, motverka inre

”korrosion”, samt återuppliva och stärka den säregna formen för gruppens sociala liv och kultur som hotas att lösas upp pga. både yttre och inre faktorer (Smith 1988). Lange (1992:59) fyller i med att denna kollektiva rörelse innehåller inslag av etnocentrism, då en grundval för etnocentrism ingår som en konstituerande faktor i uppkomsten av alla etniska samfund. Det intressanta med den innebörd Smith ger termen är att den kan användas på alla etniska samfund, oavsett deras inbördes maktrelationer.

Sammanfattningsvis kan sägas att forskningen numera har insett att etnisk identitet och gruppbildningar härav är uttryck för ett relevant mänskligt beteende. Etniciteten tillgodoser enligt talrika forskare djupt liggande emotionella och psykologiska behov (Björkman/Elfverson/Wedin 1994:26).

Enligt BRÅ är ungdomar med invandrarbakgrund överrepresenterade vid personrån, där etniska svenskar - personer vars båda föräldrar är födda här, och inte tillhör någon minoritetsgrupp - vanligtvis är de som utsätts. Den kraftigaste representationen för den aktuella brottstypen återfinns bland utlandsfödda ungdomar med vitt skilda etniska bakgrunder. Det är i denna studie också denna kategoris attityder som avses att belysas. Relevant i sammanhanget är hur invandrarungdomar konstruerar och ser på sin identitet i förhållande till etiska svenskar och det svenska samhället, men också visavi andra invandrargrupper. Om detta härnäst.

4.4.1 Invandrarungdomars etnifieringsprocesser - konstruktion av ”de andra”

Ove Sernhede (1999) har under flera års fältarbete studerat invandrarungdomars känslor av utanförskap och marginalisering. Hans kapitel i SOU-rapporten *Det unga folkstyret* skildrar ett tjugotal ungdomar med skiftande etniska bakgrunder i stadsdelen Angered, ett av Göteborgs mest invandratäta områden. Berättelserna handlar om icke-delaktighet, känslor av utanförskap, frustration, om att inte känna sig önskvärd av det officiella Sverige. Om ungdomar vilka upplever sig som svenskar men ändå inte. Likaså gäller detta den egna etniska bakgrunden. De hör inte hemma någonstans. De ser sig inte själva i första rummet som svenskar, chilensare, somalier etc., utan invandrarskapet blir under samlings termen ”svartskalle” deras primära identitet.

Förorten, platsen där de växt upp och bor, där kamraterna och vardagen finns, är en avgörande identitetsfaktor. I förhållande till Sverige ser de sin förort som ”en annan värld, ett annat land”, där en form av nationalistiskt grannskap frodas (s. 266). Här har utvecklats en territoriell mytologi. Myndigheter och dess företrädare som polis och socialarbetare bedöms ytterst skeptiskt av ungdomarna. Likaså gäller det massmedia, som varken anses vara oberoende och neutral men enbart svartmålande; en instans som generellt upprätthåller distinktionen mellan ”invandrare” och ”svenskar”.

Även om Sernhede liksom ungdomarna själva tycks definiera sig själva svävande i ett slags ingenmansland utan en fast etnisk identitet, så finns det ungdomar vars berättelser vittnar om att de någonstans mera identifierar sig med sina föräldrars etniska bakgrund och hemland än med det diffusa invandrarskapet, och absolut inte svenskhet. Chicko, 20 år och svensk medborgare född i Hammarkullen men med latinamerikanska föräldrar, ser sig själv mer som latinamerikan eller ”latin”, än svensk. Även Victor, en annan ”latino”, instämmer: ”Jag känner inte att Sverige är mitt land och kommer aldrig att göra det heller. [---] Om jag ser mig

omkring, är det bara vita, ljusa människor. Jag vill inte komma in i det samhället egentligen” (s. 273).

Hip hop-musiken, även dess mest extrema varianter med starkt antisemitiska, anti-vita, kvinnoförnedrande och våldsromantiska budskap, är något som påverkar somliga av ungdomarna. Den svenska demokratin och det etablerade partisystemet framstår för många inte som meningsfulla, trots att många anser sig vara intresserade av politik. En etnifierande faktor vägs in i misstron: ”Det är ju bara att kolla Sveriges Riksdag, hur många är svartskallar finns det där”, frågar sig Santos (s. 279). Sedan fem års ålder har han vistats i Sverige, och valde medvetet att inte rösta i valet 1988.

Ahmed, 19 år, med somalisk bakgrund, berättar om sin avoghet gentemot demokratis institutioner och det svenska samhället, och om hur han orienterat sig mot mer religiöst kompromisslösa ställningstaganden, i detta fallet islam (s. 281-282). Han trodde till en början att alla människor i Sverige hade lika värde, men att han funnit att så inte är fallet. Någon enstaka snäll svensk har han träffat på, men som helhet menar han att ”dom hatar mig”. Han uppfattar saken som att Sverige och svenskarna har ställt honom utanför samhället, och att det är värst för afrikaner som honom, som dessutom är muslim. Han ser sig inte själv ”som medlem i det här samhället”, och talar om att det inte finns något ”broderskap i det här samhället. Inom islam finns det ett broderskap.” Det islamiska invandrarskapet ses som en odelbarhet förknippad med broderskap: ”Det finns somalier, det finns kurder, det finns araber. Vi är alla bröder, vi sitter och snackar med varandra för vi har någonting gemensamt, fattar du. Men jag har inget gemensamt med det svenska samhället.”⁷

En annan yngling, som spelar musik i ett hip hop-band, anför blodsbandsprincipen när han talar om sitt latinamerikanska ursprung. Liksom Ahmed härovan är hans uttalande kring invandrarskapet knutet främst till den egna traditionen och kulturen:

Även om jag inte har indianskt blod känner vi oss stolta för att komma från ett land där det fanns indianer, och i den låten – The message – vill vi säga att alla latinamerikaner är samma folk och att vi alla har samma blod. För länge sedan har vi upplevt samma sak och vi har samma öde. Vi kan få makt bara vi förenar oss, men så är det inte i dag, vi är inte förenade, här i Sverige är vi olika – chilinare, bolivianer och så. Men vi känner oss som ett och samma folk, som latinos. Europa har försökt fucka oss alla. Det skall inte vara vi mot varandra – det skall vara vi mot dom. (s. 278)

Sernhede har noterat ett tämligen paradoxalt förhållningssätt hos ungdomarna: å ena sidan avståndstagande från och ”relativt fixerade och färdiga ställningstaganden och omdömen” kring Sverige och dess majoritetsbefolkning, å andra sidan en ”öppenhet, förståelse för och nyfikenhet på” det som ligger utanför den egna identiteten, gemenskapen, kulturen och religionen. Detta gäller inte minst i diskussioner om skinheads och rasister, där ungdomarna i de flesta fall visat förståelse för varför svenska ungdomar hemfaller åt rasism. Sernhede varnar för att ”tendenser av fientlighet till den dominerande kulturen” kan förstärkas genom identifikation med de mest oförsonliga och våldsorienterade aspekterna av ghettokulturen, och att fascinationen härför ”kan förstärka utanförskap och segregation” (s. 284). Sernhede antyder således ett drag av självvald segregation, men att denna ytterst bottnar i det övriga

⁷ I boken *Islam i Sverige – Nutid och framtid* (2000?) belyser Jan Samuelsson de frågeställningar som uppkommer då islamiskt tankesätt bringas i kontakt med den svenska. Politik och religion är inom islam intimt sammanlänkade på ett sätt som skiljer från det sekulariserade svenska samhället. Samuelsson ser två troliga alternativ för muslimerna. Den ena är att de blir svenska muslimer med egna politiska partier som en del i deras acklimatisering. Den andra mer troliga, är att de drar sig och bildar egna enklaver, ett ”samhälle i samhället”, med egna lagar och förordningar.

samhällets förhållningssätt och oförmåga att hantera situationen. Sernhede betraktar också ungdomarnas etnisk-kulturella gränsöverskridande uttrycksformer som föredömliga för samhället.

Även sociologen Abby Peterson (2000) har redogjort för vilka uttryck konstruktionen av ”de andra” tar sig hos ungdomar med utländsk härkomst.⁸ De upplever en stigmatisering från samhällets och etniska svenskars sida vilket tolkas som att de aldrig kommer att accepteras fullt ut. Som svar härför har motståndstrategier utvecklats, bl.a. manifesterat i att de undviker konfrontation och umgänge med etniska svenskar. Syftet är att slippa påminnas om den smärta som stigmatiseringen innebär. En annan strategi är att tillskriva såväl det svenska samhället som svenskarna negativa betydelser. Etniska svenskar sägs vara utan stil, töntiga, falska osv. Samtidigt kopplas svenskhet ihop med ljus hudpigmentering, som mörkhyade David uttrycker saken när han säger ”att en svenne för mig är ingen färgad person i alla fall. Det är en vit person” (s. 44). Bosniska Selma fyller i: ”man är en svensk bara om båda föräldrarna är svenska. [---] Om jag ser en grupp blonda blåögda dom är svenskar” (s. 46).

I ungdomarnas identitetsarbete är det emellertid inte bara svenskarna som utgör ”de andra”. Selma berättar om hur svårt det är för tjejer ur hennes grupp, bosnier, att umgås med andra folkgrupper, i synnerhet svarta. Hon vill inte kalla någon rasist, men har uppfattningen att ”de flesta bosniska föräldrar vill att hennes dotter ska gifta sig med en bosnier och att det inte ska vara blandat”. Även Ove Sernhede (SOU 1999:93 s. 274) har iakttagit hur föräldrarna i multietniska förorter sluter sim samman i sina (etniskt homogena) enklaver, medan deras barn umgås med andra etniska grupper.

Sociologen Masoud Kamalis (2000) studie av invandrarungdomar och deras inställning till det svenska samhället visar på fyra olika kategorier. *Ungdomar med mycket negativ inställning* kännetecknas, liksom deras föräldrar, av en stark distansering från det svenska samhället. Såväl ungdomarna som deras föräldrar delar en konspiratorisk tro på ”den onda viljan hos svenskarna för att förstöra för invandrare” (s. 53). Ingen av ungdomarna i denna kategori identifierar sig som svenskar, vilket följande röster får illustrera:

Hasan: Jag känner mig hundra procent kurd. Hur fan skulle jag vara svensk när mina föräldrar är kurder, jag är stolt över mitt land. Mohammed: Jag är inte en djävla svensk, jag är palestiniere och bor i G [fingerat namn på en förort i en svensk stad]. Det är skitsnack man hör att man är svensk bara för att man bor i Sverige. Vi bor inte i Sverige, vi bor i G. [---] lika bra att alla svenskar, de som är kvar, lämnar G. G är svartskallarnas land. (s. 52)

Följande kategori, *ungdomar med ganska negativ inställning*, karaktäriseras av att föräldrarna har en positiv inställning till det svenska samhället, men att barnen/ungdomarna mer präglas av deras kompisars negativa inställning. De är dock inte riktigt lika negativt inställda som föregående kategori, t.ex. tror de inte att alla svenskar är rasister. Som Jamila uttrycker saken: ”Jag säger inte att alla är rasister eller är mot invandrarna, det finns svenskar som är bra och tycker om invandrare, men de är inte så många” (s. 58).

Följande grupp, *ambivalenta ungdomar*, har en inkonsekvens hållning gentemot det svenska samhället som gemensam nämnare. Föräldrarna har vanligtvis arbete och i likhet med ungdomarna - vilka har kompisar med problem men själva vill sköta sig såsom att fullfölja skolan och studera - är de överens om att livet i Sverige är bättre än i hemlandet, som de inte

⁸ Peterson (2000): *Förortsungdomar*, opublicerad stencil, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

ämnar återvända till. I umgängeskretsen finns både svenskar och invandrare till skillnad från ovanstående kategorier.

Kamalis sista kategori, *ungdomar med positiv inställning till det svenska samhället*, kännetecknas av att föräldrarna arbetar, de ser sig själva som svenskar positivt inställda till det svenska systemet till vilket de har förpliktelser. Ofta har de flyttat från segregerade problemområden för att trygga sina barns framtid. Som en av föräldrarna uttrycker saken: ”Sverige har hjälpt oss till ett bättre och tryggare liv, därför måste vi också hjälpa till genom att arbeta och ge barnen bra uppfostran” (s. 62). Ungdomarna känner sig delaktiga i samhället och den allmänna informationsnivån ligger på en betydligt högre nivå än hos tidigare nämnda grupper. Alberto, studerande på gymnasienivå, förtäljer att han medvetet valt att inte umgås med sina gamla vänner. Han menar att de inte har någon framtid, och att ”De kommer att sitta i fängelse eller på behandlingshem hela livet” (ibid).

Sammantaget är svenskhet för ovannämnda ungdomar – undantaget Kamalis två sistnämnda kategorier - sammankopplad med territoriell och blodsmässig förankring, svensk kan endast den vara som fötts här av svenska (vita) föräldrar. Invandrarskapet med samlingsbeteckningen ”svartskalle” är hos flertalet den viktigaste identiteten, ett slags homogenitet överordnad såväl svenskhet som den egna etniska bakgrunden. Hos vissa framskyntar emellertid föräldrarnas etniska/territoriella (t.ex. latinamerikaner) eller religiösa (islam) bakgrund som primärt. Det svenska samhället, liksom etniska svenskar, tillskrivs tämligen negativa epitet parallellt med ett avståndstagande. Samtidigt finns hos flertalet en nyfikenhet och öppenhet häremot. Hos andra påträffas dock en orientering mot exempelvis extrem ghettokultur eller religiös fundamentalism, vilket kan förstärka utanförskap, segregering men även framkalla våldstendenser, kvinnoförakt, rasism och antidemokrati.

4.5 Rasism

”Rasismen tolkas oftast (men med orätt) som en typ av ressentiment eller av fördomar mellan grupper” (Bauman 1995:98).

Rasismbegreppet, som utgör en central del i uppsatsen, inrymmer två dimensioner, dels själva begreppet ”ras”, dels rasism som åtminstone till synes lexikalt kan härledas ur det förra. Det vittomfattande rasbegreppet utesluts i denna uppsats till förmån för etnicitet som en mer precis och adekvat term. Inledningsvis kan konstateras att det under senare år har visat sig vara allt svårare att definiera begreppet rasism. De olika varianterna av begreppet är legio, något Anders Lange (1992) har noterat i sin sammanfattning av inflationen av begreppet:

För att kunna göra något åt detta fenomen måste man först förstå det i hela dess djup och bredd. Som fallet är med alla svåra samhälleliga problem, vilkas djupare orsaker vi saknar kunskap om, är risken för ideologiserande, moraliserande och politiserande förenklingar av fenomenet rasism stor. Sådana förenklingar snävar ofta till synfältet i kunskapssökandet och minskar därigenom starkt möjligheten att uppnå en sådan djupare kunskap som utgör en oundgänglig förutsättning för förändring. Den galopperande betydelseinflation som under de senaste åren drabbat ordet ‘rasism’ har medfört att det i dag tycks kunna syfta på allt mellan nazisternas förhållningssätt till judar och en avvaktande eller reserverad hållning gentemot snart sagt vilken kategori av människor som helst. Om ordet tillåtes att ha ett så brett spektrum av betydelser har det blivit helt oanvändbart som kunskapsinstrument. Samhälls- och beteendevetenskapernas roll i detta sammanhang har dessvärre varit allt annat än konstruktiv. (s. 4)

Då förhållningssätt och attityder gentemot andra folkgrupper står inom uppsatsens ramverk, ligger det i sakens natur att en diskussion kring företeelsen rasism hamnar i fokus. Eftersom

en rad omständigheter enligt Lange medverkat till urlakning av termens innebörd, krävs en utförlig begreppsutredande diskussion kring rasism och därtill besläktade fenomen såsom främlingsfientlighet, antisemitism och diskriminering (även homofobi anses av statsmakten vara relevant i sammanhanget).

4.5.1 Rasism ett mångfacetterat fenomen

Frågan om rasism är mångbottnad; rasism som ideologisk företeelse, som samhälleligt, individuellt och så vidare. För varje tänkbar hypotes finns ofta en mothypotes. Sociologer tenderar att presentera sociologiska förklaringar, psykologer psykologiska, biologer biologiska osv. Inte sällan sammankopplas begreppet med ekonomi, religion och kultur - områden som här skall här beröras. Ofta hänskjuts rasism i litteraturen till "vita" människor och västerländsk, kristen kultur – se t.ex. Robert Blauner (1972), David Wellman (1977), van Dijk (1987), samt Sven Lindqvist (1992).

Lange (1992) liksom den brittiske sociologen Robert Miles (1989), ofta åberopad när det gäller inflationen av begreppet rasism, tar emellertid avstånd från "rasism" som något specifikt europeiskt. Till exempel förekommer positiva som negativa bilder av "den andre" inom alla kulturer. Detta innebär att "rasism" som definitionsmässigt anses präglad majoritetsbefolkningens förhållningssätt till "invandrare" och att det enbart skulle vara ett exklusivt "vitt" fenomen, avfärdas. Filosofen Bengt Skovdahl (1996) konstaterar att tanken att rasistiska idéer skulle förekomma allenast bland människor med ljus hudfärg och europeiska drag vore "i sig en utpräglat rasistisk idé" (s. 37).

Ett retrospektivt argument för rasism som ett "vitt" fenomen anknyter till amerikansk slavhandel och europeisk kolonialism med efterföljande global ojämn resursfördelning. Den svarta amerikanske ekonomen och forskaren Thomas Sowell (1983) understryker emellertid att ojämlikhet mellan rasgrupper inte är ett specifikt västerländskt fenomen. I stället har företeelsen, vare sig den benämns rasism eller något annat, gamla historiska anor. Termen "rasism" kan enligt Sowell användas legitimt som ett moraliskt fördömande av rasdiskriminering. Han menar vidare att t.ex. Sydafrikas rasdiskriminerande policy var betydligt äldre än "genetiska underlägsenhetsteorier". Svarta blev inte förslavade på grundval av "teorier" om genetisk underlägsenhet. Det var först när religiösa legitimeringar av förtrycket blev svåra att upprätthålla som dessa teser kom till stånd.

Enligt Sowell är således rasism, i betydelsen underlägsenhetsteori, varken ett tillräckligt eller nödvändigt villkor för slaveri och rasdiskriminering. Så ägande sig stammar i Afrika åt slavverksamhet redan innan européer lade under sig denna verksamhet. När engelsmännen avskaffade slavhandeln i början av 1900-talet orsakade detta påtagliga missnöjesyttringar från profiterande afrikanska stater (Sowell 1983). Lange (1992:143) refererar till Silverman (1987) som kommit fram till att merparten av slaveri genom tiderna varit inom-etnisk, dvs. både slavar och slavägare har tillhört samma etniska grupp

Sowells framställning tyder på att européers utsugning av andra folkslag inte har bottnat främst i "rasism". En intressant fråga är om förhållandet varit det motsatta: Om afrikaner hade dominerat den vapentechniska utvecklingen, hade de då utvecklat koloniala/imperialistiska idéer i samma utsträckning som européer? Utgår vi från att avgörande mentala skillnader mellan raser inte föreligger är sannolikheten överhängande. Å andra sidan, om slaveri, kolonisation och andra oförrätter hänskjuts enbart till vita tillskrivs ju denna kategori som

kollektiv vissa (negativa) egenskaper. Ett rimligt svar är snarare att det är enskilda individer, som lyckats ”infiltrera” sina idéer i sociala system, vilka i första hand bär skuld för negativa handlingar/beteenden. Det ryska folket bär inte kollektivt skuld för Stalins terror, lika litet som dagens tyskar är skyldiga till Hitlerregimens illdåd, eller det irakiska folket för Saddam Husseins fundamentalism. Kollektiviseringen utgör en elementär rasistisk komponent.

4.5.2 Religiösa och globalt förankrade rasistiska tendenser

Sowells framställning antyder att kristendomen fungerat som förstadie till rasism (rasförtryck). Fenomenet återfinns även inom andra religioner, bl.a. islam där rasfördomar förekommit. Lange (1992) hänvisar till B. Lewis som boken i *Race and slavery in Islam* (1990) visar att beskrivningar av människor som flytande och sociala typologiseringar, som ej är rasism, bekräftar den universella fenotypiska - yttre kännetecken, t.ex. hudfärg - kategoriseringen av människor. Det intressanta som Lewis tar upp är att denna typologisering i och med den arabiska expansionen (resor, upptäckter etc.) intog en klarare karaktär av underlägsenhet, som pådyvlades främst svart hudfärg. Sedermera följde utvecklingen av slaveri och slavhandel i det islamiska imperiet. Lewis påpekar emellertid att slavhandels expansion inom islam inte åtföljdes av den dehumanisering av de förslavade som kännetecknade liknande företag i andra folkgruppers regi.

I *Den judiska paradoxen* diskuterar Naum Goldman (1978) ortodoxa judars inställning till dem själva som ett exklusivt utvalt folk, där beblandning med andra folkslag ses som förkastlig. Konflikten mellan judar och palestinier vilar på stark etnisk/religiös grund, där man inom de mer fundamentalistiska kretsarna inom båda lägren betraktar varandra som ”lägre stående varelser”. Förenade Israelinsamlingens tidning Menorah (nr 3/97) berättade att även judiska invandrare från f.d. Sovjet ofta möts av misstänksamhet och rädsla av infödda israeler. En opinionsundersökning visade att två tredjedelar inte ville stimulera immigration från ex-Sovjet. Resultatet ledde till diskussioner om åtgärder för att stävja avoghet bland israelerna.⁹

Lange (1992) plöjer igenom flera aspekter, bl.a. det indiska kastsystemet där klara kopplingar finns mellan exempelvis yttre, fenotypiska kännetecken och diskriminering. Även i Kina, Japan och Thailand klassificeras, särbehandlas och tillskrivs människor ofta fenotypiska schabloner på grundval av nationell/etnisk/religiös tillhörighet. Afrikaner och araber vilka i Thailand går under paraplytermen ”khaek” tillskrivs dessutom välkända ”sociala” kännetecken som ”smutsiga”, ”snåla”, ”opålitliga” och ”lömska”. Härtill kan fogas Idi Amins fördrivning av ugandier med indiskt ursprung, Saddam Husseins gasattacker mot kurder liksom Robert Mugabes sanktionering av morderna på vita farmare i Zimbabwe med god marginal faller in i diskussionen om rasistiska tendenser i ett globalt perspektiv.¹⁰

⁹ Anita Goldman skriver på Aftonbladets kultursida (000125) om sina erfarenheter av Israelfödda judars förhållningsätt gentemot andra judar och arabiska folkslag: ”När jag för många år sedan bosatte mig i Israel, hade jag mycket liten kunskap om de interna etniska spänningarna i landet. Jag hade förmånen att för en kort tid kunna möta nya människor opåverkad, öppen och nyfiken. Möta dem som individer. Jag såg tillbaka på denna ”naiva” period med saknad. Efteråt. Då jag lärt mig att marockanska judar har mindervärdeskomplex och hög kitschfaktor, att rumänerna är opålitliga och snåla, jemeniterna vackra men primitiva, etioperna efterblivna och har fört med sig aids, ryssarna egentligen goyim (ickejudar) som nästlat sig in i Landet på falska premisser med sin sprit och sina maffiametoder. För att inte tala om den ”kunskap” jag erhållit om arabernas karaktär och kultur!”

¹⁰ Mugabe hörsammade inte omvärldens liksom den inhemska oppositionens avståndstagande från våldet. Han negligerade även ett beslut fattat av Högsta Domstolen i Zimbabwe om att markockupationerna måste upphöra. Vid ett möte i december 2000 talade han om att en ”internationell konspiration av vita människor” ligger bakom

4.5.3 Ekonomiska aspekter på rasism

I debatten har hävdats att invandrare som lever under marginaliserade förhållanden skulle vara utsatta för någon form av rasism, termen ”ekonomisk rasism” används härvid.

Religionsvetaren Mattias Gardell (1998) menar förvisso att svarta kan vara rasister, men att deras underordnade ekonomiska situation, och utsatthet för tidigare oförrätter, genererat detta.

Maktförhållanden i form av ekonomisk och social status skulle enligt detta perspektiv rättfärdiga den amerikanska svarta rasismen gentemot vita. Robert Miles (1989) menar emellertid att uppfattningen att alla former och grader av ojämlikhet som kan konstateras hos de ”icke vita” jämfört med de ”vita” skulle vara resultatet av ”rasism”, inte är hållbar. Synsättet, som utgår från ”rasism” som ett unikt kännetecken hos ”vita”, är inte fruktbart för att förklara t.ex. de socioekonomiska skillnader som de facto föreligger mellan olika subkategorier bland ”icke vita”. Lange (1992) fyller i med att ingen tvekan råder om att etnisk och rasmässig diskriminering förekommer i såväl västerländska som andra samhällen. ”Av detta följer dock inte att *alla* olikheter mellan etniska och ‘rasmässiga’ kategorier i fråga om tillgång till resurser är resultatet av (rasistisk) diskriminering” (s. 18-19).

Som påhäng kan det konstateras att ekonomiska förhållanden (liksom strukturer) inte har förtryckt de många invandrare vilka uppenbarligen lyckats etablera sig i det svenska samhället, t.ex. 70 000 invandrarföretagare. I USA har judarna – en av historiens mest förföljda folkgrupper - i likhet med asiater, två ytterst små minoritetsgrupper, lyckats inrätta sig utomordentligt väl i samhället. Seymour Martin Lipset och Earl Rabb (1995) har beräknat att de förstnämnda under de senaste 30 åren utgjort mindre än tre procent av den amerikanska befolkningen. Detta till trots, har gruppen utgjort 50 procent av de intellektuella, 20 procent av professorerna vid de ledande universiteten, 40 procent av delägarna i de dominerande advokatbyråerna i New York och Washington, 26 procent av journalister, redaktörer och direktörer i de ledande tryck- och etermedia, samt 59 procent av regissörerna, författarna och producenterna av de 50 filmer som inbringat störst förtjänster (s. 26).

Dessa två gruppers inflytande och framgångar nyanserar framställningarna av USA som ett mot minoriteter rasistiskt och förtryckande system. Även många svarta har, inte minst under 1990-talet, lyckats förbättra sin levnadsstandard avsevärt - medan andra, liksom många vita, har fått det ogynnsammare. Kapitalismen är gränslös, den tar inte hänsyn till etnicitet.

4.5.4 Kulturell rasism

Rubriken tar upp benämningen på den ”nyrasism” som kommit att fungera som substitut för den klassiska, biologiskt motiverade rasismen. Inom sociologin har perspektivet vunnit terräng under senare år. Termen kulturell rasism myntades av Martin Barker (1981), som såg dess kärna i en teori om människans natur. Huvuddragen är att det anses naturligt att människor som är lika sluter sig samman i en grupp, en gemenskap och en nation. Invandrare menas hota denna kulturella gemenskap.¹¹ Företeelsen definieras således i kulturella termer

situationen i landet. Vidare: ”Vårt parti måste fortsätta att gjuta skräck i den vite mannens hjärta, vår sanna fiende[...]” (GP 001215).

¹¹ Åke Sander (1995) anhängare begreppet kulturell rasism, genomför i sitt avsnitt i *Rasimens Varp* en s.k. ”nyttig övning”. Den utgår från svenska mäns oftast negativa reaktioner inför beskedet att deras dotter skall gifta sig med en muslimsk man, vilket skulle vara tecken på ”kulturell rasism”. Sander negligerar dock den i sammanhanget väsentliga nyanseringen att muslimska kvinnor inte tillåts gifta sig med icke muslimska män.

där olikheten betonas, i stället för ras används kultur som förevändning för att beskriva folkgruppers karaktärsdrag (en rasism utan ras). Invandrare är oföränderliga och oförmögna att ändra sig och tillförskaffa sig exempelvis en svensk identitet. De är inte sämre värda, men befinner sig i ett av naturen givet och oföränderligt tillstånd. Häremot står det faktum att många invandrargrupper såsom 1600-talets valloner, 1930- och 1940-talets judar och sudettyskar m.fl., liksom flertalet av 1960-talets arbetskraftsinvandrare (och deras barn) såsom ungrare, italienare och rumäner, för att nämna några, inlemmats i det svenska samhället på ett nästintill oproblematiskt sätt, även om de i själ och hjärta alltid känt sig som judar, sudettyskar, ungrare, italienare, rumäner och så vidare.¹²

I vilket fall vilar ”kulturell rasism” på premissen att det är naturligt att människor som är lika sluter sig samman. Betoningen på kulturella skillnader är avgörande. Devisen ”lika barn leka bäst” skulle enligt synsättet vara uttryck för ”rasism”. Devisen är emellertid just det som sociologer samstämmigt hävdar när de med emfas konstaterar det kulturella kapitalets och den sociala bakgrundens inverkan på människor ur olika sociala grupper. Lika skeptiskt som arbetarklassen vanligtvis betraktar högre klassers livsstilar, levnadssätt och tankesätt, lika ”motbjudande” finner de olika sociala skikten det för det mesta att privat umgås med andra gruppers medlemmar. Orimligheten i att detta ”inom-etniska” perspektiv skulle benämnas ”rasism” när det tillämpas på ”utom-etniska” motsvarigheter, är påfallande. I religiösa sammanhang kan t.ex. konstateras att kristna vanligtvis gifter sig med kristna, muslimer med muslimer och så vidare. Anders Lange (1992) avfärdar begreppet ”kulturell rasism”. eftersom den bidrar till den begreppsliga inflationen på området, och därigenom reducerar möjligheten ”att penetrera de djupare orsakerna till *äkta* rasism” (s 46).¹³ Vad Lange och andra forskare anser vara genuin rasism redogörs för i följande avsnitt.

4.5.5. Biologisk och ideologisk rasism

Professorn i idé- och lärdoms historia, Gunnar Broberg (1989), definierar rasism som ”en uppsättning föreställningar som går ut på att en folkgrupp står över en annan moraliskt, kulturellt och i intellektuell förmåga, allt egenskaper som går vidare från en generation till en annan genom arv” (s. 317).

I *Rasismens varp och trasor* skiljer antropologen Hedi Bel Habib (1995) främlingsfientlighet från rasism. Tre begrepp är av central betydelse, där termen främlingsrädsla relaterar till en ”allmän mänsklig mekanism” som har att skaffa med ”människans biologiska arv som socialt däggdjur. Rädslan är i detta avseende en överlevnadsmekanism som styrs av äldre strukturer i hjärnan.” Främlingsfientlighet i sin tur är en *negativ attityd* med varierande grader i relationer

Eftersom även etniska svenskar kan konvertera till islam (men icke ikläda sig någon annan hudfärg), blir det ohållbart att kritiska synpunkter härom – liksom kritik av kristendomen eller andra religioner (vilka de facto har t.ex. svarta anhängare) – skall betecknas som exempel på kulturell rasism. Enligt demokratiska riktlinjer anses det vara i sin ordning att fördöma åsikter eller ideologier, vilket inte detsamma som ett fördömande av personen eller kollektivet som för fram budskapet.

¹² För en studie av sudettyskarnas assimilering, se Rudolf Tempsch (1995). Vad anbelangar barn till arbetskraftsinvandrare, se SOU 1993:85: ”Sammanfattningsvis når andra generationens invandrare oftare högre utbildning än barn till svenskfödda föräldrar, när vi jämför dem med barn från liknande social bakgrund” (s. 237).

¹³ Lange har erhållit omfattande kritik för sin ståndpunkt, en kritik som i huvudsak gör gällande att genuina rasister maskerar sina verkliga intentioner – ett etniskt rent samhälle – i en kulturell språkdräkt, som är svårare att genomskåda än den biologiska rasismens argument.

till människor vilka utesluts från den egna gruppen. Uppkomstmekanismerna för denna attityd är skiftande, kamp om resurser, konkurrens på arbetsmarknad är dock vanliga. Begreppet rasism används av Bel Habib uteslutande för en ideologisk uppfattning om att det finns biologiska skillnader mellan olika folkgrupper som motiverar att dela in dessa i mer eller mindre värda (s. 96-97).

Miles (1989) reserverar begreppet rasism för ideologiska fenomen, snarare än diskriminering i handling. Rasismen bör enligt detta synsätt identifieras genom sitt ideologiska innehåll, inte sin funktion. För att en diskriminerande handling skall kunna äga rum krävs enligt Miles en "rasialisering" (racialisation) av det berörda kollektivet. Någorlunda konkret innebär "rasialisering" att den kollektiva härstamningen förbinds med tänkta medfödda och ofrånkomliga egenskaper (s. 78-79). Skovdahl (1996) pekar på hur den nazistiska antisemitiska lagstiftningen ofta inte kunde urskilja de både till utseendet och kulturellt sett assimilerade judarna. Lagstiftningen utgick i stället från härstamningen, genom att i folkbokföringen spåra tillbaka till tidigare generationers judiska trosbekännare (s. 22). Judarna "rasialiserades" sålunda.

Langes och Miles definition av rasism är analoga. Båda anser att en fenotypisk kategorisering av grupper och kollektiv med hjälp av kroppsliga kännetecken, inte är att betrakta som rasism. Härav följer begreppet "racialisation", som inte förutsätter att termen ras existerar. Däremot förutsätter "rasialisering", enligt Lange (1992), att en begreppslik (tankemässig) ekvivalent till "ras" föreligger. Denna består i att den fenotypiskt avgränsade kategorin uppfattas som en naturligt existerande, tvåkönad befolkning, biologiskt självproducerande. Det är därför grupper som "homosexuella", "kvinnor", "män", m.fl. aldrig kan bli föremål för "rasialisering". Lange talar om "biologiserande idiom" som handlar om konstituerande föreställningar av att hålla reda på släktingar och folkgrupper utifrån fenotypiska/biologiska kännetecken. Så anses det oproblematiskt när föräldrarna konstaterar att barnet har "pappas ögon" och/eller "mammans näsa", medan det för större kollektiv krävs mer av konstruktion för denna kategorisering. "Idiomet" bidrar här med föreställningar om reproduktion och biologisk kontinuitet. "Den så uppfattade kategorin ses nu som en till sitt (biologiska) väsen distinkt, relativt oföränderlig, särpräglad befolkning" (s 174).

Rasialiseringens nästa fas innebär att tillskriva en kategori olika egenskaper, negativa som positiva. Dock är rasialiseringens processen i sig inte liktydig med rasism, menar Lange. Dessa processer tycks sedan urminnes tider ha förekommit i allt mänskligt samhällsliv. Det är när rasialiseringens processen intar negativa värderingar riktade mot andra etniska grupper, som det börjar bli fruktbart att tala om det som kallas rasism. Det är emellertid inte negativiteten i värderingarna som är det avgörande kriteriet. Starkt negativa uppfattningar kan förekomma om en "rasialiserad" kategori utan att detta kvalificerar uppfattningarna som instans av genuin rasism. För detta krävs det sista steget bestående av en särskild värde- och föreställningsdimension, som Lange "i brist på bättre kallar *dehumanisering*". Den 'racialiserade' kategorin uppfattas som så negativ och hotfull att man i ett slags 'mental partiell' förintelseakt diskvalificerar kategorins medlemmar som människor. Därefter är allt tillåtet" (s. 175-176).

4.5.6 Avslutande reflektioner

Situationer med undertoner av negativa fördomar och/eller attityder är uttryck för vad som skulle kunna kallas "vardagsrasism", ej att likställa med genuin rasism. Som triviala exempel

härom kan nämnas när grannen spelar musik på hög volym. För invandraren uppfattas sändaren av musiken kanske som "svenskdjäväl". På motsvarande vis kanske svensken tänker "svartskalle". Det handlar då i första hand om (sporadisk) missaktning mot en individ, inte en kollektiv kategori.¹⁴ Andra vardagliga situationer kan förtydliga: Svårigheten för invandrare och t.ex. resurssvaga svenskar att förstå myndigheters språkbruk kan uppfattas som diskriminerande. Sådana reaktioner grundar sig dock inte på vare sig övertygelse eller ideologisk förankring från "den nedvärderande och/eller diskriminerande parten", i detta fallet myndigheten, vilket är ett avgörande kriterium för äkta rasism. Det handlar i det första fallet om oreflekterade tankar bl.a. om andras beteende, i det andra om en stark byråkratisk förankring med djupa rötter i det rationella västerländska samhället.

Ett starkt argument för att endast den biologiska/fenotypiska anknytningen - framför kulturella aspekter - uppfyller kriteriet för att benämnas rasism är att rasisten utifrån just en människas utseende kopplar samman vederbörande med mentala/kulturella/moraliska etc. egenskaper. En färgad människa, född och uppvuxen i Sverige med perfekt språkbehandling är för rasisten evigt förpassad till ett sämre "tillstånd" pga. hudfärg (biologiskt arv). Rasisten kan nämligen inte utifrån utseendet identiska människor avgöra deras kulturella egenskaper, som de facto kan vara högst avvikande - en etnisk svensk kan konvertera till islam eller anamma en afrikansk livsstil, men han kan inte ikläda sig en annan hudfärg. Hade rasisten talat med den "kulturellt svenske" men fenotypiskt avvikande över telefon hade han/hon inte kunnat avgöra "skillnaden", som uppenbaras först vid den fysiska framträdelsen. Med andra ord: det är inte kulturen som avgör hudfärgen, utan för rasisten är det hudfärgen och/eller de fenotypiska dragen hos en människa som avgör (sammankopplas med) kulturen.

På samma sätt tycks massmedia resonera. Avhållsamhet från att publicera bilder på brottslingar som avviker från "svenskt" utseende bygger på antagandet att dennes fenotypiska drag kan underblåsa rasism. På motsvarande vis fungerar den fenotypiskt avvikande positiva förebilden, exempelvis den kulturellt "helsvenske" fotbollsspelaren Henke Larsson. Det duger dock inte att efter behag godtyckligt tycka att vissa "avvikande" anses "svenska" medan andra anses "undermåliga", för att kunna tala om fullfjädrad rasism. För detta krävs en föreställningsdimension kopplad till ett kollektiv, dvs. "rasialisering".

4.5.7 Rasism; sammanfattning:

Många forskare anser att begreppet rasism enbart skall användas för att beskriva äkta rasistiska fenomen. Härvid förstås den *ideologiska* föreställningen att människor tillhörande olika raser eller etniska grupper *biologiskt/fenotypiskt* sett förbinds med nedärvda kännetecken och egenskaper, att dessa (andra) *kollektiva* kategorier upplevs som hotfulla och tillskrivs starkt negativa egenskaper, vilket i sin tur motiverar negativ särbehandling, förtryck och t.o.m. utplåning av gruppen. (De olika stegen kan ej frikopplas från varandra.) Denna definition är i många stycken mycket lik bland andra SOU:s (2000:88)¹⁵ version och Robert

¹⁴ Etnologen Billy Ehn (1995), som i sitt avsnitt i *Rasismens varp* skriver om möten mellan svenskar och invandrare i invandrartäta områden, menar att det dagliga livet är genomsyrat av etniska skillnader och gränser. I trappuppgångar, affärer, tvättstugor och liknande råkar människor i luven på varandra. I uppståndelsen kanske de tolkar varandras beteenden som typiskt svenskt, turkiskt, kinesiskt eller muslimskt. "I denna komplexa situation bör vi använda begrepp som 'rasism' och 'främlingsfientlighet' med stor försiktighet och vara beredda på att människors beteende inte helt och hållet motsvarar begreppens konventionella innehåll" (s 52).

Miles, som dock reserverar rasism för ideologiska fenomen, snarare än diskriminering i handling.

Exposén har visat på det empiriskt välgrundade faktum att människor ur samtliga folkgrupper är kapabla att bete sig "rasistiskt" och även kan drabbas härav. Även ett lands majoritetsbefolkning kan "rasialiseras" och utsättas för rasism, vilket var fallet exempelvis under apartheidregimen i Sydafrika. Denna deklarativa, välavgränsade definition har i dagsläget föga överensstämmelse med hur rasismbegreppet tillämpas i den offentliga diskussionen, av massmedia, politiker, debattörer etc.. Ett andra, mera denotativt perspektiv - som även inkluderar de för uppsatsen relevanta begreppen främlingsfientlighet, antisemitism och homofobi - är därför på sin plats att införliva.

4.5.8 Rasism och främlingsfientlighet – ett andra perspektiv

För uppsatsens vidkommande kan SÄPO:s rasismdefinition vara om inte mera fruktbar och adekvat än den ovan givna, så i vart fall intressant att jämföra med. Detta eftersom SÄPO:s statistik numera upptas även av brott (såsom personrån) begångna av invandrare, vilket ligger inom uppsatsens ram.¹⁶

Sedan 1998 har SÄPO utvidgat brott med rasistiska och främlingsfientliga inslag till att omfatta inte bara majoritetsbefolkningen, utan även brott minoriteter emellan liksom brott riktade mot majoritetsbefolkningen. Fenomenen rasism och främlingsfientlighet är således inte begränsade till majoritetsbefolkningen riktat mot minoriteter. Synsättet korrelerar med begreppsutredningen härövan. SÄPO (2000) anser det vara olyckligt att tala om "omvänd rasism" när de dominerande definitionerna av rasism inte avgränsar vem eller vilka som kan ha dessa föreställningar eller vem som kan utsättas för sådan missaktning. "Rasism är en föreställning om den egna gruppens överlägsenhet, oavsett vilken folkgrupp denna är" (s. 12).

I samma rapport definierar SÄPO rasism som "en föreställning om den egna gruppen överlägsenhet baserad på skillnader i ras, nationell, kulturell eller etnisk bakgrund" (s. 3). Med främlingsfientlighet avses en vidare rasism, som inte inkluderar någon ideologi eller tanke om olika folkgruppers överlägsenhet. Främlingsfientlighet reflekterar i stället "negativa känslor och fördomar mot andra, som upplevs som annorlunda och 'konstiga'.

¹⁵ Skillnaden mellan rasism och främlingsfientlighet är enligt utredningen att "rasism bygger på en uppfattning om den egna gruppens biologiska överlägsenhet medan främlingsfientlighet inkluderar en uppfattning om den egna gruppens kulturella överlägsenhet" (s. 44).

¹⁶ Ur rapporten *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet 1999* (SÄPO 2000:22): "Under året rapporterades anmärkningsvärt många personrån. Sammanlagt inkluderar statistiken 22 rån, varav två bedömdes ha tydliga inslag av rasism och främlingsfientlighet, medan 20 brott är mer tveksamma. Bland de tveksamma fallen återfinns en serie personrån som genomfördes i centrala Göteborg under april och maj månad 1998. Tillvägagångssättet var detsamma vid de 16 rån som anmäldes i Göteborg. Ett gäng ungdomar av utländsk härkomst angrep uteslutande unga svenska män, och rånade respektive försökte råna dem bl.a. på mobiltelefoner och kontanter. I Stockholm anmäldes två rån med liknande bakgrund, där gärningsmännen dessutom uttryckt att offren var 'Svnedjävlar', ställt frågor som 'är ni rasister' och 'har ni något emot kurder' samt konstaterat att 'jag rånar inte svartskallar'. Uttalandena sammantaget med tillvägagångssätten, framförallt det faktum att samtliga offer var svenska män tyder på att det finns ett visst inslag av rasism/främlingsfientlighet i rån. Själva motiven till brotten var troligen en kombination av att gärningsmännen ville ha pengar/mobiltelefoner och en form av maktdemonstration. Valet av offer tyder dock på en viss missaktning gentemot svenskar."

Främlingsfientlighet innebär således en negativ attityd, ovilja och rädsla inför eller hat gentemot andra etniska grupper.”

SÄPO använder de båda termerna gemensamt, dock ej synonymt. Orsaken är att det i konkreta fall kan vara svårt att skilja på brott med rasistiskt respektive främlingsfientligt inslag. Hänvisning görs till en rapport presenterad av Europarådet där rasistiskt och främlingsfientligt våld definieras som ”varje fientlig handling riktad mot en person eller grupp på grund av deras rasmässiga, etniska eller nationella ursprung” (ibid). Även den svenska arbetsgruppen med uppgift att förebygga och motverka etniskt relaterat våld tillämpar Europarådets definition av rasistiskt och främlingsfientligt våld (Ds 1998:35 s. 16). I SÄPO:s sammanställning används uttrycket ”brott med främlingsfientliga/rasistiska inslag” för att beskriva alla brott riktade mot individer eller grupper av individer på grundval av deras rasliga, kulturella, etniska eller nationella ursprung. Härutöver inkluderas samtliga brott mot egendom som representerar någon sådan person eller grupp.

4.5.9. Antisemitism och homofobi

Termen antisemitism används av SÄPO (2000) ”för att beskriva fientlighet mot judar och judendomen” (s. 3). Häri inkluderas allt från ovilja gentemot judar till ett verkligt hat, vilket i vissa fall leder till våldshandlingar.

Beteckningen homofobi brukas som ett uttryck för ”antipati mot homosexuella och homosexualitet” eller som ”en allmän ovilja och rädsla” inför företeelsen (s. 4). SÄPO påpekar att homofobi inte är knuten enbart till extrema grupper, utan återfinns hos en bredare allmänhet. Majoriteten av de brott som redovisas mot homosexuella i rapporten har heller ingen koppling till ideologiska argument. Exempel på homofobi baserad på religiösa tankegångar förekommer emellertid.

4.6 Diskriminering

I uppsatsen ingår, som sagt, att röna ut om en etnisk, diskriminerande, dimension funnits med i motivbilden vid brottstillfället och val av offer. Diskriminering kan analyseras på två nivåer: dels innebörden av själva begreppet; dels den juridiska och lagstadgade delen som kan relateras till bl.a. etnicitet.

Enligt den franske sociologen Michel Wieviorka (1995) utgör diskriminering och segregering rasismens fundamentala element. Båda dessa empiriska förhållanden ses som konkreta manifestationer av rasism. Etnisk diskriminering uppenbarar sig i en rad fält, vilka ibland överlappar varandra. Som exempel nämns hur vita i vissa lägen behandlar medlemmar av andra etniska grupper annorlunda än andra vita. Pressen utgör en annan kategori som kanske visar upp enbart negativa aspekter av en etnisk grupp. En diskriminerande attityd eller handling leder till segregering, t.ex. när hyresvärdar medvetet inte hyr ut bostäder till vissa folkgrupper.

4.6.1 Subjektivt upplevd och objektivt fastställd diskriminering

Enligt Lange (1995) skall diskriminering som negativ särbehandling huvudsakligen äga rum i den offentliga sfären av samhällslivet. Inom privatsfären utsätter vi av allt att döma varandra för en rad negativa särbehandlingar utan att detta väcker diskussioner om diskriminering. Den negativa behandlingen måste sålunda vara riktad mot människor som *medlemmar i kategorier eller grupper* och inte som unika individer. Tilläggas bör att etnisk diskriminering kan föreligga endast i de fall där det kan göras troligt att ett avgörande skäl till olikbehandlingen är just individens etniska tillhörighet. Detta är såvitt Lange förstår en av de största svårigheterna vid tillämpning av lagstiftning mot olaga diskriminering. Härvid skiljs på *subjektivt upplevd* och *objektivt fastställd* diskriminering (33-34).

Förstnämnda upplevelse av diskriminering är inte ett nödvändigt villkor för att objektiv, faktisk diskriminering skall föreligga. Objektiviteten måste kunna fastställas oberoende av om någon upplevt sig vara diskriminerad. Ett väsentligt kriterium för förekomsten av faktisk diskriminering sammanfattas av Lange som ”avsiktlig orättvis/illegitim/olaglig negativ särbehandling”. Sammantaget menar Lange att begreppet diskriminering syftar på avsiktliga handlingar vid möten mellan individer i konkreta situationer. ”Avsikterna behöver inte vara explicita, men de måste kunna demonstreras” (s. 35).

Även SOU 1996:55 inser svårigheten i att fastställa diskriminering. Upplever en person sig ha blivit diskriminerad på etnisk grund måste detta tas på allvar. Påpekas bör dock att

en subjektiv upplevelse av att vara diskriminerad inte är ett tillräckligt – och inte heller ett nödvändigt – villkor för att en diskriminerande handling har ägt rum. En diskriminerande handling skall kunna konstateras även när den som drabbas av dess konsekvenser inte upplever sig vara diskriminerad. (s. 157)

För att kunna fastställa om diskriminering föreligger i en konkret situation måste man kunna avgöra de förhållanden som är icke-diskriminerande och i sådana sammanhang utgå från respektive samhälles accepterade uppfattningar härom. Universella normer, lagar, internationella konventioner och umgängesregler bör ingå i bedömningen. En noggrann analys måste göras av hela det sociala rum där en handling som kan vara diskriminerande har ägt rum. En utgångspunkt i analysen är att diskriminering förutsätter relationer mellan grupper, inte individer, eftersom individerna (antas) handla utifrån sin tillhörighet till en grupp.

Den internationella deklARATION som uttryckligen inrymmer etnisk diskriminering är 1965 års FN-konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering. Enligt dess första artikel avser rasdiskriminering

varje skillnad, uteslutning, inskränkning eller företräde på grund av ras, hudfärg, härstamning eller etniskt ursprung som har till syfte eller verkan att omintetgöra eller inskränka erkännandet, åtnjutandet eller utövandet på lika villkor av mänskliga rättigheter på det politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och andra områden av det offentliga livet. (s. 159)

På motsvarande vis framhålls i lagen mot etnisk diskriminering i Sverige att ”en person eller en grupp av personer missgynnas i förhållande till andra eller på annat sätt utsätts för orättvis eller kränkande handling på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse” (ibid).

4.6.2 Sammanfattning av diskriminering:

Av vikt är att en diskriminerande handling skall kunna konstateras även när den som drabbas av dess konsekvenser inte upplever sig vara diskriminerad. Det gäller också att skilja på subjektivt upplevd och objektivt upplevd diskriminering, där den förra inte är ett nödvändigt kriterium för att fastställa förekomsten av faktisk diskriminering. Diskrimineringen utesluter eller utestänger. Den är en orättvis eller illegitim behandling, som inskränker utövandet på lika villkor av mänskliga rättigheter i det sociala livet. I fall där den eller de som diskrimineras tillhör en urskiljbar kategori, t.ex. en etnisk grupp, brukar handlingen därför betecknas som avsiktlig.

Högst betydelsefullt är att varken svensk lag eller FN:s stadfästa stadgar särskiljer diskriminering som utmärkande enbart för majoriteter eller minoriteter. Diskriminering (liksom rasism) kan således drabba samtliga medlemmar av ett samhälle.

5 Undersökningens genomförande

Metodologiskt är studien inspirerad av den kritiska realismen, KR, vilken är en metateori som behandlar ontologiska och epistemologiska frågor, dvs. frågor om verklighetens beskaffenhet och hur kunskap om denna nås (Danermark m.fl. 1997). En avgörande fråga är på vilket sätt olika metodologier kan ge kunskap om generativa mekanismer. Mekanismerna betraktas som tendenser vilka kan modifieras, undertryckas eller förstärkas i en komplex interaktion med andra mekanismer - under öppna villkor, med vilket förstås att samhällen är dynamiska och inte statiska och mekaniska. Resultatet härav är att de inte alltid kan demonstreras empiriskt, varför det krävs att se bakom den empiriska nivån. Denna nivå är en av tre ontologiska domäner mellan vilka en ontologisk klyfta föreligger.¹⁷

I den första, empirins domän, uppenbaras manifesta fenomen, det vi erfar direkt eller indirekt. Erfarenheter är (liksom inom fenomenologiskt och hermeneutiskt inspirerade ansatser) grunden för det primära kunskapsobjektet. Den empiriska domänen är åtskild från den faktiska domänen vari händelser utspelas oavsett om de erfars eller ej. ”Det som sker i världen är inte detsamma som det som observeras” (s. 30).” Denna domän är i sin tur åtskild från verklighetens domän. Häri verkar det som förmår producera händelser i världen, det som metaforiskt kallas mekanismer. En reducering och definiering av verkligheten till enbart empiriska observationer, kallas av KR det epistemiska felslutet. I stället består ett fullgott vetenskapligt arbete ”i att utreda och identifiera sammanhang respektive icke sammanhang mellan det vi erfar, det som faktiskt händer och de underliggande mekanismer som producerar händelserna i världen” (s. 31).

För uppsatsen anknyter det sagda till massmedias förenklade och dramaturgiska skildringar av skeenden och händelser i samhället. Så även vad gäller personrån med följderna att mera invecklade och mångfacetterade nyanser går förlorade. Fokus ligger enbart på manifesta fenomen (empirins domän). Därigenom blir det epistemiska felslutet en ständigt återkommande del av den journalistiska verksamheten. Det är därför av vikt att en utvidgning av kunskapen inom det ämne som uppsatsen behandlar utökas och förhoppningsvis kan leda till ackumulering. Ambitionen att utröna vad slags motiv som funnits med vid informanternas

¹⁷ Ontologi har att skaffa med uppfattningar om hur världen är beskaffad, och anger de nödvändiga dragen hos det som är.

val av offer – oavsett om det erfars av dem själva, av de drabbade eller av rättsväsendet - relaterar till den faktiska domänen. Verklighetens domän knyter an till ett spektrum av både övergripande och underliggande samhälleliga faktorer och mekanismer – i uppsatsen berörs detta, av naturliga orsaker som utrymmesbrist, endast i förbigående.

En väsentlig del av kunskapssökandet inom KR utgörs av retroduktionen, en tankeoperation som är en form av slutledningsförmåga med ambitionen att utifrån något – empiriska iakttagelser – komma fram till något annat (transfaktiska villkor), peka på de underliggande och bakomliggande mekanismer och strukturer som villkorar, dvs. begränsar och möjliggör, människors liv. Människan betraktas dock inte som helt och hållet determinerad av den sociala strukturens snören, utan hon har egna krafter, framförallt i form av sin intentionalitet (jfr. med uppsatsens syfte, att söka kunskap om ett antal individers motiv beträffande val av offer). Struktur och (individuellt) agenskap besitter således olika egenskaper och krafter enligt KR, och det är samspelet dem emellan som bör vara det samhällsvetenskapligt intressanta.

Sistnämnda anknyter till själva analysen som måste spänna över flera olika nivåer enär världen utgör ett mångfacetterat och komplext nätverk som är differentierad, strukturerad och stratifierad. Metoden kräver förmåga till abstraktion och kreativitet och förutsätter fantasi samt utnyttjande av det teoretiska språket. Mot denna bakgrund är det i uppsatsen naturligt att inkorporera en rad teoretiska perspektiv samt att ta hänsyn även till faktorer som socioekonomiska förhållanden, hälsotillstånd, livsstilmönster och andra aspekter hos informanterna – se bilaga 3, intervjuguiden som berör en rad ämnen utöver huvudsyftet.

KR söker nå fram till det generella och universella. Några sådana anspråk föreligger inte i uppsatsen, som i stället strävar efter att peka på eventuella *tendenser* som kan framkomma under resans gång. Detta är analogt med KR vilken menar att all kunskap är felbar, och att uttalanden om tendenser i samhället är fruktbart. Strävan är att formulera så *sanningslik* kunskap som möjligt.

5.1 Informantgrupp

Informantgruppen beskriven i syftet består av sex utlandsfödda ungdomar i åldern 17-19 år vilka är dömda enligt LSU, lagen om sluten ungdomsvård. Samtliga har begått den form av brott som skisserats. Författaren till uppsatsen arbetar vid ett ungdomshem i göteborgstrakten, och har därigenom kontakt med individer som inryms i uppsatsens problembild.

5.2 Metodbeskrivning

Uppsatsens metodologiska ansats utgår från den kvalitativa, hermeneutiska traditionen. Intervjun, i kombination med deltagande observation under en längre period, är det främsta instrumentet för att skaffa information kring frågeställningar och syfte. Steinar Kvale (1997) menar att intervjuer lämpar sig särdeles väl vid studier av människors beskrivning av deras upplevelser samt ”klargöra och utveckla deras eget perspektiv på sin livsvärld” (s. 100). En intervjuguide med några färdiga teman knutna till syftet utgör uppsatsens språngbräda. Dessa teman, redovisade i bilaga 3, är följande: attityder till homosexuella; attityder till svenska tjejer visavi tjejer ur den egna folkgruppen; attityder till det svenska samhället i förhållande till den egna bakgrunden och identiteten; attityder till etniska svenskar och andra folkgrupper

relaterat till motiv för personrån. Samtliga intervjuer har genomförts under år 2000 vid olika tillfällen mellan mars och november.

De flesta intervjuer, utom en, har antecknats. Fördelen med denna metod gentemot inspelning på band är enligt Kvale att intervjuarens minne omfattar både den visuella informationen och den personliga interaktionen, som kan gå förlorad vid en bandinspelning vilken på olika sätt påverkar informanterna. Det aktiva lyssnandet och erinrandet från intervjuarens sida kan i det idealiska fallet också fungera som ett selektivt filter, ”som bevarar just de innebörder som är väsentliga för undersökningens ämne och syfte” (s. 147-148). Förtjänsten med den bandade intervjun är att ord, tonfall, pauser och dylikt registrerats i permanent form för omlyssning, men också för ordgranna återgivning av allt som den intervjuade sagt.

Ett par av de redovisade intervjuerna (A och B) kan uppfattas vara mindre deskriptiva och uttömmande än de övriga. Detta beror på att ett fåtal punkter ur intervjuguiden kan ha bortfallit under intervjuernas gång, då sidoresonemang och andra för uppsatsen ovidkommande spörsmål kom på tal, vilket föranledde att punkterna s.a.s. föll i glömska. I sin helhet påverkas emellertid varken informanternas redovisningar eller uppsatsen härav. Beträffande omfånget på redovisningarna, som omfattas av fyra övergripande avsnitt, bör det påpekas att tyngdpunkten ligger på de två avslutande, attityder till svenska samhället kopplade till identitet (5.3), samt attityder till etniska svenskar och andra folkgrupper relaterat till motiv för personrån (5.4). De två första avsnitten kan därför uppfattas som kortfattade, vilket även har sin förklaring i att informanterna helt enkelt inte haft något mer att tillägga, trots anmodan.

Frågorna är enkla, tydliga och konkreta. Kvale pläderar för användande av ledande frågor, vilket underlättar provandet av tillförlitligheten i intervjupersonens svar och för att verifiera intervjuarens tolkningar. Det centrala är emellertid inte om frågorna skall vara ledande eller ej, utan vart frågorna skall leda och huruvida ”de kommer att leda i relevanta riktningar och skapa ny, vederhäftig och intressant kunskap” (s. 146).

Den typ av deltagande observation som tillämpas i uppsatsen har anknytning till etnografin – folkbeskrivning – som utvecklades ur antropologin, läran om människan, samt ur etologi, läran om folk och nationer. Termen etnografi härstammar från grekiskans etno, folk, och graphiá, som betyder beskrivning. Vid mitten av 1950-talet kom skola och undervisning att bli föremål (fält) för etnografisk forskning. Rummet (fältet) i denna studie betår av en annan institution, ett paragraf 12-hem. Utmärkande för den etnografiska ansatsen är att den deltagande observatören utför direkta observationer på fältet för att upptäcka och förstå det som annars kan vara svårt att se.

Intagandet av rollen som deltagande observatör innebär att forskaren gör sin egen personlighet till föremål för reflektion och placerar personligheten inom ett slags parentes, detta rör att befrämja mottagligheten för intryck och förmågan att sortera information. Det observerande förhållningssättet kräver förmåga att kunna skifta uppmärksamhet mellan att vara en i gruppen, och att vara en utomstående (Brante m.fl. 1998:51-52). Förutom att den deltagande observationen genererar dataproduktionen har forskaren till uppgift att också observera intressanta händelser såsom dialoger, där för uppsatsen intressanta resonemang och argument framförs. Formella såväl som informella samtal ingår i metoden, och skapas vanligtvis i den fortlöpande undersökningsprocessen. Det handlar inte enbart om att ta hänsyn till det verbalt uttryckta, men även om att iaktta det som sägs mellan raderna, det underförstådda.

Teoretiska förberedelser är en viktig del av det etnografiska arbetet. God insikt krävs i den företeelse som studeras för att kunna ställa den kunskapen mot och jämföra med de utsagor som syftar till att skapa ökad kunskap och förståelse för frågan. Forskaren pendlar hela tiden mellan data och teori. Fältnotiser, som utgör en stomme i datainsamlingen, nedtecknas under processens gång.

Själva resultatredovisningen är analytiskt deskriptiv i den meningen att svaren tolkas i förhållande till den teoretiska referensramen. Resultatdelen ger även en korfattad personbiografi över informanterna vad avser bakgrund t.ex. ursprungsland, socioekonomisk, eventuell religion. Informanternas konfidentialitet bevaras av att namngivning sker med bokstäverna A-F (= 6 informanter) kombinerat med fingerade namn, samt att deras hemorter benämns i svepande ordalag. De har informerats om detta liksom att deltagande i studien sker helt på frivillig basis. Emellertid känner de inte till uppsatsförfattarens roll som deltagande observatör. Informanterna sammanfattas var för sig varpå en gemensam sammanfattning av samtliga följer. Härfter följer slutdiskussion med reflektioner och eventuella slutsatser.

5.3 Metodproblem

Informanternas kunskaper i svenska språket kan i vissa fall kan betecknas som undermåliga. Problemet har lösts genom att endast använda intervjuguiden som modell varpå frågorna, vid behov, har förenklats till begriplighet. I ett par fall har informanterna begärt förklaringar, t.ex. vad som avses med lagen om hets mot folkgrupp. Intervjuaren har även talat långsamt och tydligt samt frågat om informanterna förstår vad som sagts. De är inte vana vid att prata om ett specifikt ämne så här länge på en gång, 50-90 minuter (framhållas bör att intervjuarens anteckningar tagit tid i anspråk). Informanterna är påverkade av olika faktorer, i synnerhet av det tryck som övriga intagna utsätter dem för beträffande värderingar, åsikter och liknande. Intervjun som företagits i enskildhet har inneburit ett andrum, ett frigörande från denna påfrestning, vilket även förstärkts av uppsatsförfattaren som uppmuntrat dem att ge så ärliga svar som möjligt, och att inte låta de andras åsikter vara närvarande.

5.3.1 Tillförlitlighet

Av intervjuerna framkommer att svaren är delvis motsägelsefulla, vilket skulle kunna tolkas som att tillförlitligheten inte garanteras. Emellertid är det inte ovanligt att ungdomar i denna ålderskategori, i färd med att bygga upp en egen identitet, uppvisar ambivalens. I synnerhet kan så gälla för informanterna vilka i och med sin placering på institution har en dokumenterad problematik. Tillförlitligheten säkerställs i och med den deltagande observationen under en längre tid, endast intervjun är alltså inte underlag för analysen. Härtill har författaren haft ingående diskussioner med annan personal inklusive den behandlingsansvarige, exempelvis beträffande vissa elevers attityder och beteenden. Personal har också granskat delar av resultatdelen för att avgöra om tolkningarna kan anses rimliga. Även informanterna har erbjudits att läsa igenom tolkningen av deras svar. Fyra avböjde medan två, D och F, har läst – och instämt i – sammanfattningarna av dem själva.

6 Resultatredovisning

Det bör här påminnas att resultatdelens två första avsnitt, attityder till homosexuella (6.1) och svenska tjejer (6.2), är mer deskriptiva och redogörande än de två efterföljande, attityder till det svenska samhället (6.3) och andra folkgrupper relaterat till motiv för personrån (6.4). De sistnämnda är mer analytiska och explicit anknyttande till den teoretiska referensramen. Dessa avsnitt har mera direkt relevans i förhållande till syftet än de första, som dock inte är ovidkommande, snarare tvärtom.

6.1 Attityder till homosexuella

Informant A (Hassan)

Informant A har kurdisk bakgrund, och är född i Turkiet. Han anlände till Sverige som barn, är numera bosatt i Skåne, och har fyllt 18 år 2000. Moderns tidigare utbildning vet han föga om, men i Sverige är hon sjukpensionär. Fadern har han ingen kontakt med. Hassan är dömd till LSU för att tillsammans med ett par andra invandrarungdomar ha rånat en etnisk svensk. Han talar med skånsk dialekt och kan göra sig förstådd på ett godtagbart sätt. Sig själv betraktar han som muslim, men ber inte och läser ej Koranen. Han är noga med att inte äta griskött och avstår från alkohol, men tillstår att han någon gång nyttjat narkotika. Under sin tid på avdelningen uppvisade han inga allvarliga eller långvariga depressiva tillstånd, varför han heller inte medicinerats. Träning uppskattade han medelmåttigt. Sammantaget hade Hassan en relativt diplomatisk position på avdelningen, han medverkade inte i gängbildningar eller i underbyggande av konflikter.

Hassan intar först en tuff attityd, som är vanlig då ungdomar ingår i grupp. ”Homosexuella är svin”, säger han. Emellertid ger fältnoteringarna för handen att han har mer empatiska och försiktiga sidor än många andra intagna elever, varpå han upplyses om att vi nu är ensamma och att han kan uttrycka sin egentliga mening utan att behöva ta hänsyn till de övrigas uppfattningar. Tonen förändras och han anser homosexuella vara ”vanliga människor” som han accepterar, en attityd han bildat själv, bland annat säger han sig känna en homosexuell. Han har egentligen inget mer att tillägga. Homofobi i form av ”antipati mot homosexuella och homosexualitet” eller som ”en allmän ovilja och rädsla” (SÄPO 2000:3) inför företeelsen kan således inte skönjas hos honom.

Informant B (Haris)

Informant B föddes i provinsen Kosovo av kosovoalbanska föräldrar, och anlände till Sverige vid fyra års ålder. Han fyllde 18 sommaren år 2000. Föräldrarna bor i en fyrarumslägenhet med syskon i en stadsdel i göteborgstrakten som räknas till ett utsatt område. De har ingen utbildning, men arbetade tidigare. Numera är de sjukskrivna/sjukpensionärer. Haris bedömer sig själv som muslim. Han är dömd till LSU (med LVU, lagen om ungdomsvård, i botten) för ett personrån samt några småbrott. Han har konstaterats lida av allvarlig depression (fastnar ofta i s.k. dysfunktionella kognitioner), och erhållit medicinerat för detta. Under sin tid på avdelningen var han ej fysiskt aktiv förutom den obligatoriska gymnastiken ett par gånger i veckan. Härutöver höll han sig undan våldssituationer, men var livligt delaktig i diskussioner rörande vad han uppfattade vara orättvisor på avdelningen och i samhället.

Haris attityd till homosexuella är frank och lakonisk: ”Äckliga.” På frågan vad som menas härvid svarar han: ”Det hörs ju själv att det är äckligt när två killar sätter på varandra i röven.” Han har svårt att se sig själv ha homosexuella vänner, men tycks ändå delvis acceptera företeelsen: ”Bara de inte pillar på mig så är det väl okej.” Någon närmare och utförligare

precisering till inställningen ges inte. Attityden har han i stor utsträckning bildat själv men även via det frispråkiga TV-programmet ”Ricki Lake”, som periodvis är ett av favoritprogrammen på avdelningen. En homofob attityd kan urskiljas i den meningen att informanten tycker företeelsen i sig är motbjudande, men att han ändå godtar den i viss utsträckning.

Informant C (Manuel)

Informant A är född i Chile, ankom till Sverige vid fyra års ålder, och fyllde 19 under år 2000. Fadern har AMU-utbildning som billackerare samt städar tillsammans med modern, som studerar på Komvux. Manuel har en kristen katolsk religiös bakgrund (TV- serien Lilla huset på prärien, med den kristna och hårt arbetande familjen Ingalls var ett av hans favoritprogram under sin tid på avdelningen). Familjen bor i en fyrarummare vid ett utsatt område i Malmöregionen. Manuel är dömd till LSU för två personrån mot unga svenska män. Han har inte lidit av psykisk insufficiens, trots långvarigt missbruk främst av hasch. Inte heller är han direkt förtjust i fysisk aktivitet. Hans roll och uppträdande på avdelningen kan sammanfattas som skötsam kombinerad med att han på ett raffinerat sätt kunde underblåsa konflikter.

Vid intervjuens inledning frågar Manuel om han skall ge ”en tuff och hård bild” av sig själv varpå han uppmanas svara så ärligt och uttömmande som möjligt. Om homosexuella hävdas att de är ”inte mänskliga, att de är äckliga”, vilket följs upp med att ”det finns tillräckligt med tjejer så varför ska de gå på killar. Man föds med en snopp.” Företeelsen godtas ändå till viss del: ”De har rätt till sin grej, men det är äckligt ändå.” Liksom den förra informanten har en stor del av attityden anammats från ”Ricki Lake”, men också från föräldrarna. Samtalet fortskrider utan att andra synpunkter infinner sig. Informanten accepterar homosexualitet samtidigt som han finner det vara osmakligt.

Informant D (Roberto)

Informant D ankom till Sverige från Chile för nio år sedan. Han fyllde 19 under år 2000. Fadern har en doktorsutbildning samt har verkat som lärare i Chile, men i Sverige arbetar han som busschaufför. Modern var sömmerska i ursprungslandet medan hon här arbetar som föreståndare på en salladsbar. Föräldrarna är bosatta i ett utsatt område i göteborgsregionen. Roberto är dömd för bl.a. grov misshandel samt stöld vilken först rubricerades som personrån. Han erkänner att han begått personrån både mot svenskar och (en) invandrare. Roberto har lidit av depression, och erhållit medicin härför. Han tränade hårt under sin tid på avdelningen vilket manifesterades genom hans kroppsbyggnad. Han hade en ledarposition och ville ofta synas och höras.

Roberto anser homosexuella vara ”äckliga. Vi föds för att vara man och kvinna, inte man och man.” Dessutom är det ”skamligt”. Efter lite dryftande och reflektion ändras attityden något, ”det är ok med bögar så länge de inte gör det offentligt, eller antastar mig”, säger han. Inställningen uppges ha sitt ursprung i hans religiösa uppfostran, där han som barn kontinuerligt gick i kyrkan. ”Det handlar om tro. Hela vår existens grundar sig på man och kvinna.” Sammanfattningsvis kan en homofobisk attityd utrönas såtillvida att företeelsen i sig är frånstötande, men att informanten godtar den under förutsättning att han slipper utsättas, dvs. antastas eller konfronteras med den.

Informant E (Ahmed)

Informant E flyttade till Sverige från Libanon för 12 år sedan, då han var 5 år. Under år 2000 fyllde han 17. Den muslimska tron sträcker sig till att Ahmed avvisar griskött, i övrigt läser han inte Koranen, ber eller utför andra handlingar knutna till religionen. Fadern var

grönsakshandlare/egenföretagare i Libanon, och arbetar här som föreståndare på en grönsaksavdelning i en affär. Modern var hemmafru, och är här arbetslös. Informanten är uppväxt i ett relativt lugnt bostadsområde i Bohuslän, utan större social problematik. Han är dömd till LSU bl.a. för butiksrån, och erkänner medverkan vid ett antal personrån. Under sin tid som dömd uppvisade han ingen psykisk insufficiens. Ahmed är vältränad, och föredrar boxning framför andra sporter. Han hade en ledarposition på avdelningen, och var närmast fruktad av de övriga intagna.

Det första som slår honom när homosexualitet kommer på tal är: ”Häng dem, de är äckliga.” Detta motiveras med att ”vi är inte gjorda för det”. Under sin yngre barndom kände han inte till något om företeelsen: ”Visste inte om att det fanns förrän jag var typ tio.” Uppfattningen har i första hand erhållits genom egna erfarenheter samt i någon mån via föräldrar och släktingar. Dialogen fortgår utan att några nyanserade ställningstaganden uppenbaras. Informanten håller fast vid att homosexualitet är motbjudande, och kan under inga omständigheter acceptera företeelsen. Han kan därmed sägas hysa en klart homofob attityd.

Informant F (Bogdan)

Informant F har serbisk bakgrund, och är liksom föräldrarna född i Belgrad. Han kom till Sverige vid 9 års ålder, och fyllde 18 ett par veckor efter att intervjun företagits. Han bor med syskon och modern, som gått ett slags turistlinje men för tillfället är sjukskriven, i Stockholm. De har bott både i innerstan och i förorter. Pappan bor kvar i Belgrad, där han är sjökapten. Bogdan är dömd till LSU för misshandel, och tillstår delaktighet vid personrån. Han har ingen religiös tillhörighet, och led inte av några psykiska åkommor under sin tid på institution, snarare framskyntade en utpräglat positiv och glad syn på tillvaron. Han vaknade ofta med ett stort leende på läpparna, och hade/har lätt till skratt. Positionen på avdelningen kan sägas ha varit neutral/ledande och samtidigt reflekterande – han påpekade ofta andra elevers motsägelsefulla påståenden.

När homosexuella kommer på tal skrattar Bogdan och säger: ”Skamligt alltså. Nä, jag har inget emot dem bara de inte kommer nära mig.” Från en av sina gamla skolor hade han yttlig bekantskap med ett par stycken homosexuella. Han tycker att homosexuellas attityd ”är feminin”, och påpekar likt övriga informanter att det är ”äckligt”. Bogdan menar härvid att en man som betar sig som en kvinna ”passar inte ihop. Som potatis och lingonsylt, som ni [svenskar] kakar.” Salt och sött är inte kompatibla. Informanten har en betydligt öppnare inställning till bisexuella och/eller homosexuella tjejer, vilka han gillar. Inställningen har han bildat själv, och vidhåller den utan övriga ställningstaganden eller ifrågasättanden. Ett drag av antipati gentemot homosexuella män kan således skönjas hos informanten.

6.2 Attityder till svenska tjejer visavi tjejer ur den egna folkgruppen

Informant A

Hassan anser svenska tjejer vara ”bra på alla sätt och vis” kompletterat med att de är ”glada och snälla”. Till skillnad från många andra elever, såväl svenskar som invandrare, tilldelar han dem inte epitetet ”horor”. Samtidigt tror han att svenska tjejer ej kan vara trogna på samma sätt som en kurdisk eller muslimsk tjej. Målet för Hassan är att gifta sig med tjej ur den egna folkgruppen, motiverat med att de ”är trogna” på ett annat sätt än svenska tjejer, som anses vara promiskuösa. Han väger även in att en kurdisk/muslimsk tjej tillhör samma kultur och religion som han själv. ”Vi är av samma sort och har lättare att förstå varandra.” Inställningen har till stor del bibringats hemifrån.

De uppmärksammade gruppvåldtäktsmännen tilldelas epiteterna ”idioter” och ”svin” eftersom de utfört en ”respektlös handling” gentemot kvinnor. Hassan menar att detta gäller oavsett etnisk tillhörighet.

Informant B

Haris menar att svenska tjejer är ” snygga”, men ”vissa är för stroppiga, typ vill ha negerkillar som är två meter långa och muskulösa”. I allmänhet gäller att svenska tjejer är ”lätta att få i säng”, något han själv gillar, även om andra egenskaper hos dem också uppskattas, som att de är snälla.

Haris anser att svenska tjejer generellt sett inte är skötsamma hemma vad gäller städning, diskning samt att ”de är respektlösa mot föräldrarna. Typ svär åt sin morska.” Han har själv haft relationer med svenska tjejer och har bekanta svenskor även vid intervju tillfället. Det livslånga förhållandet är emellertid reserverat för en kosovoalbansk kvinna: ”Därför att det är henne jag vill dela mitt liv med. Hon är mycket mer hemma, och respekterar sin mamma. Hemmafru, typ. Vi är samma folkgrupp och kultur. Generationen måste föras vidare.”

Haris planerar att åka ner till sitt Kosovo för att skaffa sig en fästmö för giftermål. Han menar härvidlag att en landsmaninna är att föredra framför den svenska, som han anser vara för emanciperad. Informanten förefaller befinna sig i ett slags ambivalens; han anser det vara ändamålsenligt att skaffa fru på ortodoxt vis, dvs. åka ner till Kosovo och tillsammans med modern utse ut en partner, men vid ett annat tillfälle fördömdes ett uppmärksammat mord på en flicka som enligt traditionen tvingades gifta sig men vägrade. Inställningen i frågan är bestämd sedan han var liten, med god hjälp från föräldrarna. Även hip-hop och rap-musik, som upptog/upptar en stor del av hans liv (han sov och vaknade till den), har spelat in i hans kvinnosyn. Sammantaget uppger han att uppfattningen av svenska tjejer har tillförskaffats genom egen försorg: ”De är vad jag sett och märkt själv.” Haris tillstår att det är möjligt att ståndpunkten med åren kan komma att förändras, fast han tror chansen är liten.

Gruppvåldtäkterna kommenterar med följande: ”Avrätta dem. De skämmer ut utlänningar. Gör så att invandrarna får dåligt rykte. Inte konstigt att svenskarna blir rasister.”

Informant C

Manuel har ”ingen speciell” uppfattning om svenska tjejer mer än att ”de kanske är bättre än kaxiga arabtjejer”. Jämfört med invandrartjejer ger han följande förklaring: ”Festar mycket, gör mer som de själva vill. Säger emot sina föräldrar i vad som helst.” För närvarande har han inga planer på att skaffa tjej, men när det blir aktuellt bör det ”helst vara en chilensare”. Han vet inte riktigt varför, ”kanske bara för att jag är chilensare. Fast egentligen så kvittar det, bara det är en bra tjej.” Han anser emellertid att han ”litar inte så mycket på svenska tjejer”. På frågan om det är klokt att generalisera hänvisar han till den svenska skillsmässostatistiken som ger vid handen att separationerna är frekvent höga. Dessutom är chilenska kvinnor mera hemma, sköter hushållet och utför traditionellt ”kvinnliga” sysslor. Uppfattningen har Manuel bildat själv genom möten och kontakter med andra människor. Om gruppvåldtäkterna svarar han lågmält: ”Tycker inte om det alls, oavsett om det vore svenskar eller invandrare.”

Informant D

Roberto tycker att svenska tjejer är ”väldigt vackra, förstående och toleranta”. Samtidigt är de ”lättfotade”, för att använda ett mildt uttryck, som han själv uttrycker saken. Han skulle inte vilja reproducera sig ”med en sån, för då bryter jag med min generation”. Ett eventuellt

giftermål är tillägnat en chilenska. Främsta motiveringen är att de är ”mer rakt på sak. Svenska tjejer går runt problemen och de är anonyma med sina känslor.”

Roberto har haft ett förhållande med en svensk tjej som dock bröt relationen. Detta skulle delvis kunna förklara hans inställning. Några månader efter intervjun började han åter upprätthålla kontakt med en annan svensk tjej. Då ställdes frågan om det fortfarande gällde, att han skall fortplanta sig med en chilenska, varvid följande besked gavs: ”Hon är bara en leksak på vägen tills jag hittar den rätta som ska vara en chilenska eller i vart fall sydamerikan, inte någon svensk eller vit.” Gruppvåldtäkterna förkastas med frasen: ”Fy fan, de ska ju kastreras.”

Informant E

Ahmed anser svenska tjejer vara ”bra och lugna på alla sätt”, men kan inte riktigt vidareutveckla detta mer än att det finns dåliga såväl som bra tjejer. Vid val av flickvän eller framtida partner har etnisk tillhörighet ingen betydelse för honom. Även om föräldrarna skulle motsätta sig giftermål med en svensk flicka, så är det viktiga hennes sätt att vara, ”då spelar det ingen roll varifrån de kommer”. Han har även haft relationer med svenska tjejer vilka sammantaget betraktas vara ansenliga. Våldtäkter likaväl som gruppvåldtäkter anser han vara ”äckligt”. ”De borde plågas lite om jag fick bestämma. Kastrera dem allihop.”

Informant F

Bogdan menar att det finns både bra och dåliga svenska tjejer. En bra tjej ”är en fin svensk tjej som inte knullar med alla turkar och så. Som inte har nån kickerstil... Det är en bra tjej.” En dålig tjej är en ”madrass”, en som ligger med alla, säger han med ett skratt. Han tillstår att den sortens tjejer finns även inom andra folkgrupper, men att det märks mera hos svenska tjejer. Bogdan kan inte riktigt utveckla påståendet, utan talar något lösryckt om att en svenska är något av ”en vandringsak”.

Han ser inga problem med att både leva ihop med och gifta sig med en svenska. Dessa föredras framför jugoslaviska tjejer. Han känner emellertid inte särskilt många jugoslaviskor, och de han känner ”är inte speciellt trevliga att leva ihop med”. De anses vara ”Stroppiga fast de är fula.” Det enda de efter är pengar, hävdar Bogdan och fortsätter: ”Svensk tjej, man kan läxa, jag menar aa man kan säga till henne vid gud du får inga pengar. Men jugotjejerna, de, de är kräsna.” Uppfattningen säger han sig ha bildat själv.

Till skillnad från övriga informanter uppvisar Bogdan diskrepans när gruppvåldtäkter (här nämns Rissne) kommer på tal. Han menar Rissne-fallet vara en massmedial lögn, att någon våldtäkt aldrig skedde. Om en våldtäkt ändå skett eller sker, så säger han att det är ”tråkigt för tjejen”.¹⁸ Sammantaget säger han sig sakna tjejer, oavsett etnisk tillhörighet.

¹⁸ Om kvinnosynen kopplad till etnicitet hos vissa invandrargång gav ett par ynglingar från Libanon oblyga besked med anledning av Rissne (DN 000211): ”Det är inte lika fel att våldta en svensk tjej som att våldta en arabisk tjej. Den svenska tjejen får ju massor av hjälp efteråt, och hon har nog redan knullat. Men arabtjejen får problem med sin familj. För henne är det en stor skam att bli våldtagen. Det är viktigt att hon har oskulden kvar när hon gifter sig.” En annan fyllde i: ”Jag ska aldrig göra det, jag lovar. Men om jag skulle våldta en tjej så skulle jag välja en svensk tjej, en med kort kjol och höga klackar. Svenska tjejer måste lära sig att skydda sig. De måste förstå hur vi invandrarkillar fungerar. Hur vi ser på svenska tjejer till exempel.” Leila från Iran, svenskorna Malin och Jessica samt Nancy med syrianskt påbrå gav sin syn på det hela (DN 000218): ”Alla tjejer som blir våldtagna har det lika jobbigt och svårt!” De fyra märker i sin vardag attityder som innebär att vissa invandrare klassar svenskar som mindervärdiga varelser. ”Jävla svenne, så säger de, berättar Jessica. Det motsvarar väl blatte ungefär. Och det är de svenska tjejerna som drabbas hårdast. För de är ju dessutom horor. Svennehoror.” I invandrarförorterna ”finns många killgång som verkligen föraktar svenska tjejer”. De avstår likväl från att stigmatisera alla killar från mellanöstern, eftersom de känner många som är rekorderliga.

6.3 Attityder till det svenska samhället i förhållande till den egna bakgrunden och identiteten

Informant A

De positiva sidorna med det svenska samhället består enligt Hassan i att det är ett fritt land, samt att det inte pågår krig och någon reell fattigdom inte förekommer. Han lägger stor vikt vid likabehandling, att alla har någorlunda lika möjligheter (mera om Hassans attityder gentemot det svenska samhället finns inkorporerad i kommande redovisning gällande attityder gentemot andra folkgrupper). Demokrati känner han inte till speciellt mycket, men kopplar samman det just med jämlikhet, ”att alla ska behandlas lika”.

Det negativa är den existerande segregationen, som enligt informanten är en följd av koncentrationen av invandrare till problemområden. Sitt brott förklarar han med att invandrare placeras på samma ställe, där de skapar miniatyrsamhällen av deras hemländer. De får därigenom ingen kontakt med svenskar och svenska värderingar. Segregationen och den obetydliga kontakten med svenskar är enligt Hassan ”inget liv”, utan skapar frustration vilket kan leda till brott. Han menar emellertid att det fel att begå brott, och anser att de flesta ändå har det bra i Sverige. Han vill bo här och ämnar inte flytta till tillbaka till Turkiet även om det livfulla där, som är en kontrast till det ”tysta Sverige”, lockar. Sig själv ser han som muslim samt anhängare av PKK, som han tycker ”är grymma”. Detta hindrar honom inte från att känna sig inlemmad och känna gemenskap med det svenska samhället, som han inte tar avstånd från. Snarare är han tacksam för att ha fått ”en ny chans”.

Hassan anser att polisen behövs, och att skolan är viktig även om han själv inte är ”särskilt intresserad”. De sociala myndigheterna lägger sig enligt hans åsikt i familjära angelägenheter alldeles för mycket: ”De ska väl skita i hur vi har det hemma”, visar en fältnotering. Han tror att det kommer att gå bra för honom, att han kan få börja arbeta på någon av de restauranger som hans släktingar driver. Familj och släkt, som präglar mycket av hans attityder och värderingar, stöttar honom och är till stort stöd vad gäller hans utveckling. (Efter avtjänat straff fick han mycket riktigt jobb hos en av sina släktingar.)

Informant B

Haris har svårt att placera begreppet demokrati, men vet att han hört talas om det. När vi i stället inleder en diskussion om Sverige kan han först inte komma på något positivt att säga om Sverige, som han uttrycker saken: ”Helt seriöst, kommer inte på nåt positivt.” Det enda positiva som för tillfället inställer sig är att han får behandling, ”som ni kallar det”. Etiketten ”lekstuga” används parallellt med att han klagat på att det är alldeles för lite frihet på behandlingshemmet. Haris har inget bättre förslag på vad ett ”bra straff” skulle kunna innebära. Det individuella ansvaret betonas dock, att ”man måste själv vilja”, för att kunna bryta sig loss ur det destruktiva mönstret.

Om polisen uttrycker han: ”Dumma i huvudet. Tycker de har för mycket makt.” Samtidigt anser han att polisen behövs. Skolan har han enligt egen utsago aldrig passat in i, beroende på ointresse, och de sociala myndigheterna anses ”förstöra ens liv”. De kan besluta om att ”ta in en, och man vet aldrig när man släpps. De tror att de gett behandling, fast man blivit nerpsykad”, säger han utan att vidareutveckla resonemanget.

Nackdelarna med Sverige är kriminaliteten, som han kopplar till segregationen: ”När utlänningar kommer hit så lägger man dem tillsammans med andra utlänningar. Då blir det lite rasistiska mot svenskar, de rånar och gör inbrott.” Han tror att botemedlet vore att placera invandrare bland svenskar, ”så att de kan passa in i samhället”.

På samma gång anläggs en kombinerad territoriell förklaring till varför Haris aldrig kommer att betrakta sig själv som svensk: ”Kan aldrig se mig som en svensk därför att jag är född i Kosovo, det är mitt hemland... Sverige kan aldrig bli mitt hemland för att jag är född någon annanstans.” Han tror att oavsett vad som händer, som att han får jobb, lär sig behärska svenska mycket bra etc., så finns ”min rötter i Kosovo”. Denna form av självvald segregation verifieras med följande: ”Bara för att jag bor här så är Sverige inte mitt land.”¹⁹ Haris kan inte ge besked om vad en svensk är, och säger att han inte vill bli svensk ”därför att jag funderar på att flytta tillbaka till Kosovo”. Han vill helst bo i Kosovo, som läget är nu. Men först vill han arbeta i Sverige för att skaffa sig meriter. (Under vintern 2000/20001 reste han tillsammans med sin mor ner för en längre vistelse till Kosovo.)

Den muslimska förankringen är inte speciellt fast. På avdelningen äter han inte griskött, Koranen finns på rummet, men han läser den ytterst sällan liksom läsande generellt är mycket sparsamt. Han vet ej skillnad på shia- och sunnimuslimer mer än att den ena grenen är mer strikt konservativ. Själv föredrar han den mjukare varianten. Om att han i strid med den muslimska läran nyttjat såväl alkohol som narkotika säger han: ”Synder. Inget att göra.” Ytterligare en förklaring läggs på kompisarna, det tryck som utövas i gänget.

Haris anser det svenska samhället vara delvis rasistiskt, i synnerhet när hans permissionsansökningar inte bifalls eller när hans egna tillkortakommanden tydliggörs. Detta verkar mer vara spontana känslor som växer vid ett negativt besked. Sammantaget medger Haris att musiken präglar hans värderingar ganska mycket liksom kompistrycket. I andra frågor kan det vara han själv eller föräldrarna som bidragit mest till hans attityder. Haris hoppas att allt skall gå bra i framtiden: ”Skaffa jobb, gifta mig skaffa barn och sånt. Fri från brott.” Ett bra samhälle är det där ”alla har lika rätt”. Ett samhälle där invandrare inte ska ha svårt att få jobb, vilket han anser vara fallet. ”Hade ej begått brott i så fall.” Han kan här inte ge en hållbar förklaring till varför andra ungdomar i hans område *avstår* från att begå brott och inte nyttjar narkotika, men i stället studerar och arbetar. Så är hans syster målinriktad med siktet inställt på att ”bli något”. ”Hon är tjej, det är lättare för dem”, säger han. Killar som avhåller sig från brott förklaras med att deras föräldrar måste vara rika, trots att de bor i samma område som han själv.

Informant C

Manuel säger att han hört talas om begreppet demokrati i skolan någon gång men att han inte vet vidare mycket om det mer än att ”alla bestämmer, och man kan rösta”. Fördelar med Sverige är att man kan erhålla socialbidrag, vilket han tror kan minska brottsligheten. Han framhåller också att här finns inga hemlösa. Nackdelarna är få: ”Vet inte riktigt. Kanske att det borde finnas mer jobb till invandrare, som inte kan språket så bra.” Jämfört med Chile är Sverige utomordentligt bra, även om Manuel uppskattar det mesta i sitt forna hemland, människorna, miljön och att folket håller ihop mer. Han har inga planer på att flytta tillbaka, såvida inget radikalt sker.

Sverige är ”som mitt land, fast det är inte mitt land”, säger Manuel som definierar sig som ”chilenare till 100 procent” beroende på att han är född i Chile, är uppväxt med en chilensk kultur och är chilensk medborgare samt att han ”snackar spanska hemma, och allt”. För att bli svensk krävs svenska föräldrar: ”Även om jag vore född här så vore jag inte svensk.” Han ser framemot att erhålla ett svenskt medborgarskap, så att han till fullo kan känna sig som

¹⁹ I Kamali (2000) anför Hasan liknande argument: ”Jag känner mig hundra procent kurd. Hur fan skulle jag vara svensk när mina föräldrar är kurder, jag är stolt över mitt land” (s. 52).

medborgare och åtnjuta alla garantier som det medför. Att kunna resa fritt är en viktig del häri. Manuel vill bo kvar här, och har ”inga direkta tankar om” hur han önskar att samhället skall vara utformat.

Polisen ”är bra, men de borde respektera folk mer, inte vara så kaxiga, vara mer trevliga”, vilket endast ett fåtal sägs vara. Skolan är ansevärd eftersom den är gratis, man får mat, och ”behöver inte ha skoluniform” samt att ”man slipper betala för böcker”. Om de sociala myndigheterna har han inte funderat alls på. Straffet anser han ha varit till gagn, att han ”kommer ut som en ny människa”. Sitt missbruk av narkotika berodde mest på nyfikenhet, det är inget han vill lasta på någon annan. Sammantaget säger han sig inte hysa något förakt mot det svenska samhället. Han avslutar med orden: ”Jag är färdigbehandlad.”

Manuel menar att han själv är ansvarig för sitt brott och sina handlingar. Detta motiveras med att ingen annan höll i pipan då haschpipan då han första gången provade det. ”Det var mitt val. Det var ingen som tvingade mig.” Han påpekar också att han har kompisar som avstått från att knarka och begå brott.

Informant D

Roberto enda koppling till demokrati är att ”han hört tals om det, men kan inte placera in det”. Det har nåt med politik att göra, säger han. Fördelar med svenska samhället är att ”alla kan lyckas, det finns möjligheter bara man försöker”. Sverige är rättvist, men svenskarna är lite tama när det gäller regler. Här övergår han till nackdelarna bestående av politikerna, som ”vill förbjuda allt” såsom nöjen och sprit parallellt med skattesänkningar. Politikerna är också naiva, de förmår inte att ta hand om sina egna. ”När de behöver arbetskraft så snackar de om att fylla på med utländsk arbetskraft trots att en massa invandrare går arbetslösa.” Diskriminering ser han som ett stort problem, dock inte bara mot invandrare utan det förekommer överallt: ”Folk lever på att diskriminera. Man skrattar åt andra.” Roberto menar att svenskar kan konkret diskriminera invandrare, medan man gentemot andra svenskar fryser och mobbar ut varandra, exempelvis på arbetsplatsen.

Polisen är klart klandervärd då svenskar och invandrare behandlas olika. Om en svensk blir av med sin mobiltelefon, så får han hoppa in i piketen för att åka runt och leta för att peka ut den eller de skyldiga. När en invandrare blivit av med sin mobil, så sätts inte samma pådrag in, resonerar Roberto och tillägger: ”Halva poliskåren är rasister.” Emellertid tror han inte att det skulle bli bättre om poliskåren hade inslag av fler invandrare. ”En chilensk polis skulle slå ihjäl mig.” Hans ser ”hellre en svensk polis än en neger för han spöar jag upp”. Vid ett förhör tror han att poliser med utländsk bakgrund skulle använda betydligt hårdare metoder än svenska, med vilket åsyftas våld. Sammantaget är dessa poliser enligt informanten avsevärt hårdare än de svenska. Skolan däremot är ”perfekt”, på den litar han till fullo. Det är fin miljö, bra lärare som behandlar alla lika, och till skillnad från Chile behöver man inte bära skoluniform. ”Rättvist och jämlikt”, lyder omdömet. De sociala förlänas med ”de jävla dräggen”, utan att ytterligare kommentarer ges.

Sammanlagt säger Roberto att han ”älskar Sverige”, som är det bästa landet i världen. Sig själv definierar han emellertid som chilensare, ”en stolt latino”, fast han ”nästan” känner sig som en svensk. ”Jag pratar svenska och tänker på svenska.” Han tror aldrig att han blir accepterad som svensk, trots att det står så på papperet. ”En gång blatte, alltid blatte. Folk kommer alltid att stirra snett.” Detta sammanhänger enligt informanten med medias belysning av invandrarrelaterad brottslighet, som han anser ges alldeles för stora proportioner i förhållande till om en svensk gjort samma brott. Den negativa fokuseringen leder till en

kollektivistisk stigmatisering av invandrare. Han anser även att invandrare som betar sig illa ”förstör för andra invandrare”.

Även om landet i sig är bra, så beskrivs inte svenskarna i dessa positiva ordalag. En svensk är i stället ”en tråkig, trist människa utan värme i blodet. Ingen kultur.” Häremot står idealbilden av den salzadansande sydamerikanska familjen ätandes en god middag med gott vin. Svenskarna bryr sig inte om varandra i samma utsträckning som invandrare, hävdar Roberto, och liknar det hela vid en sorts ”egoism”.

Om narkotika säger han ”att det dödar en långsamt. Det är bara en flyktväg från verkligheten.” Själv har han hållit på med det pga. av att han mådde dåligt samt kärlekstrubbel. Ansvaret ligger emellertid på honom själv, ”man bestämmer själv över sitt eget öde, och kan inte skylla på någon annan.” Detsamma gäller rapmusiken och umgänget med kompisar. ”Var och en gör som de själv vill. Vill man inte begå brott eller knark så gör man inte det.” Roberto har inga planer på att flytta tillbaka till Chile mer än att semestra där.

Sitt straff anser han vara för hårt, och väger in aspekter på diskriminering. En jämförelse görs med en svensk kille som utfört fem grova rån med två knivskärningar och som fick 10 månaders påföljd, medan han själv fick sexton månader för ett grovt knivdåd. Han ställer sig tveksam till behandlingen, och menar att han redan innan han började avtjäna straffet hade beslutat sig för att lägga kriminalitet åt sidan. Det individuella väger således tungt hos informanten. Framtidsplanerna består i att skaffa utbildning och jobb. I övrigt lägger han ingen större vikt härvid, ”så länge jag själv har det bra”.

Informant E

Ahmed har föga kännedom om vad demokrati skulle kunna vara. Han anser emellertid det vara positivt med friheten, tillämpningen av likabehandlingen, och rösträtten. Vidare är Sverige bra på det viset att här utdelas ”lindrigare straff” jämfört med exempelvis hans hemland. ”Man har större chans att lyckas här om man vill”, vilket syftar på möjligheten till fri utbildning för alla. Det negativa relateras till klimatet, att ”det är för kallt”. Även skatterna nämns vilka anses vara för höga. Slutligen tar han upp att det ”finns rasister här och där”, även om de inte är många. Den rasism han själv mött har varit på stan, vilket lett till slagsmål.

Polisen uppskattar han inte motiverat med att ”brottsling och polis går ju inte ihop”. På samma gång anser han att ”de kan vara bra”, och att han känner några poliser ”som är sjsyssta”. Skolan ges ett gott betyg vilket sammanhänger med att det är ”bra att få lära sig, så att man kan få ett jobb sen”. Det jobbiga med skolan är att hålla tider och studera. Liksom många andra informanter ses de sociala myndigheterna inte med blida ögon. ”Kan vara bra för många, men inte för mig. Gillar inte socialen.” Skulden till att han provat narkotika läggs på denna myndighet, som placerat honom på institution, där han för första gången testade narkotika.

Ahmed har begått brott mest för nöjets och spänningens skull samt för pengarna. Här ligger ansvaret helt och hållet på honom själv, medan narkotikamissbruket alltså tillskrivs ”socialen”. Han anser att han var alldeles för ung (13 år) när han placerades på institution första gången. Gruppåverkan var då större och borgade för att han testade narkotika. Bättre hade varit att skicka honom till Libanon, vilket gäller även nuvarande straff. ”Detta är inget straff för mig. Man plågas ju inte mer än att man får vara borta från föräldrarna.” Han återknyter till sina libanesiska rötter, ”för då hade jag i alla fall lärt mig”.

Beträffande sin identitet, svensk eller libanes, betraktar han sig själv som ”både- och”. Svensk i den bemärkelsen att han ”tänker på svenska, pratar svenska och bor här”. Den libanesiska sidan har mer med biologiska och territoriella betingelser att skaffa: ”Men föräldrarna är araber. Jag är också arab, jag är född där, ser ut som en arab.” Han känner sig ”mest som arab”, och har inte funderat över vilken identitet han s.a.s. vill tillhöra mest.

Ahmed betecknar sig som muslim, och har till skillnad från de andra läst en hel del om islam, samt är noga med att inte äta griskött. Någon dogmatisk eller fundamentalistisk hållning kan dock inte urskiljas, även om han stundvis med gillande hänvisat till terrorgruppen Hizbollahs aktioner. Något förakt eller agg mot svenska samhället känner han inte, och framtidsplanerna består i att han vill sköta sig, skaffa utbildning och yrke. Samhället är ”bra som det är”, och han ämnar bo kvar i Sverige. Det enda som för tillfället kan få honom att återvända är läget på arbetsmarknaden: ”Åker jag till Libanon och får jobb kan jag tänka mig att bo kvar där.” Sammantaget ger han Sverige ett mycket gott betyg.

Informant F

Bogdan har hört talas om begreppet demokrati, men vill gärna slippa förklara dess innebörd. Kortfattat säger han att demokrati hänför sig till när ”folk får säga vad de vill”, vilket relaterar till yttrandefrihet. Sverige anses vara bra i det att här utdelas låga fängelsestraff, medan det negativa är knutet till angiveri - i den kriminella världen. Många svenskar är enligt Bogdan ”golare. Du vet, riktiga fittor alltså, som gillar och gola. Såna de föds, som de har i blodet, du vet, när de föds – ’måste gola, måste till polisen’.” Hänvisningar görs till TV 3:s Efterlyst, som enligt informanten får en halv miljon svenskar att ange andra. Åsikten att svenskar har ”golandet” i blodet förefaller vara seriöst menad. Om en uppgörelse sker inom invandrargrupper så ”golar” man inte, resonerar han vidare kring ämnet.

Förut hade Bogdan inget emot polisen, ”men nu jag inte gillar dem”. Här blandas polisens och domstolens roll ihop genom hävdandet att det var polisen som tilldelat honom straffet han avtjänar. Enligt Bogdan var det ”svaga” killar utan ”psyke” som ”golade” dit honom på polisens anmodan. Han vill inte kännas vid att han begått något brott, utan återkommer ofta till att han är oskyldigt dömd. Den svenska skolan tycker han är ”bra, och lätt”, medan de sociala myndigheterna är ”skit”. Att de betalar bidrag är bra, ”fast det här för oss ungdomar det är rena rama skiten”. Socialsekreterarna gör det bara värre för de intagna, säger han varpå en utläggning följer om att socialsekreterarna inte vet hur deras klienter egentligen mår, utan förlitar sig på vad som står skrivet på papper, utlåtanden och liknande. Informanten menar att detta borgar för godtycklighet alternativt att de ”håller en kvar” för att det skall se ut som om de sköter sitt jobb. Han anser att man borde släppa ut ”oss normala” vilket ställs emot dem som verkligen är i behov av hjälp, som exempel nämns smutsiga småpojkar lekandes med kniv.

Bogdan anser även att det finns diskriminerande och rasistiska drag hos vissa myndighetspersoner, och nämner en kvinnlig släkting gift med en svensk polischef som ”trodde hon var svensk. Hon snackade bättre svenska än en svensk, helt blondt hår, blåa ögon, allting.” Enligt Bogdan betedde hon sig rasistiskt, så kunde hon prata illa om invandrargrupper och tillät inte honom att tala med andra - som hon förmodade var kriminella - invandrarungdomar (informanten har kompisar ur alla möjliga etniska sällskap). Trots att hon talade perfekt svenska, var blond och blåögd - liksom Bogdan är ljus i hyn och blåögd, men mörkhårig vilket han skäms lite för - betraktar han henne inte som svensk motiverat med följande:

För hon kan inte va svensk, hon har ju jugoslaviskt blod i sig, hon kan inte vá. Hon kan vá svensk på papper, ha svenskt medborgarskap, men ingenting mer. Kan anpassa sig till svenskt samhälle och så, men ingenting mer. Hon är fortfarande jugoslav.

För Bogdan är ”En svensk är en person som har fötts I Sverige och som har svenska föräldrar.” Sig själv betraktar han som serb, och tror aldrig att han kommer att bli svensk mer än på papper i och med medborgarskap. Ett tanke-experiment anføres; att han om tio år behärskar svenska perfekt och tänker på svenska. Trots detta kan han aldrig bli svensk, säger han. Han definierar sig själv som serbisk patriot, och skulle ett krig uppstå mellan Sverige och Serbien, så skulle han ställa upp för Serbien. Han känner sig inte alls, och vill inte heller, känna sig som svensk, ”en som har blondt hår och blåa ögon och som är född här”.

Såväl kulturellt som emotionellt säger han sig vara serb. Stick i stäv med många andra intagna uppskattar han varken den kommersiella populärmusiken eller hip hop-musiken särskilt mycket. I stället föredrar han serbisk folkmusik samt mer allmänpopulär serbisk musik. Att han haft förhållanden med svenska tjejer ”har inte ingenting [att göra] med att känna sig som svensk”. Han fyller i med att han ”älskar min nation. Allt med Serbien, mitt land Serbien.” Han ämnar emellertid inte flytta till Serbien mer än att göra tillfälliga besök för att få miljöombyte.

Angående brottslighet och övriga gärningar lägger Bogdan stor tyngd vid det individuella ansvarstagandet och menar att gruppåverkan är ovidkommande. Hade han fått avtjäna sitt straff i Serbien är han övertygad om det skulle ha varit ”mycket värre än här”. Om framtiden förtäljer han inte mycket, mer än att en förhoppning om mycket pengar och ett behagligt liv.

6.4 Attityder till etniska svenskar och andra folkgrupper relaterat till motiv för personrån

Informant A

Hassan anser rasism vara att enbart tycka om sin egen ras och att hata andra människor för att de tillhör en annan sort. ”Om alla tyckte så skulle jorden sprängas efter två dagar.” Hassan är övertygad om att alla, även invandrare, kan hysa rasistiska åsikter. Trots oförmåga att utveckla resonemanget menar han att rasism är ett universellt fenomen förekommande hos samtliga folkgrupper, en uppfattning han har bildat själv med hjälp av massmedia.

Hassan har ingen erfarenhet av judar och kan därför inte kommentera saken. Inte heller uttalar han sig om vad hans kompisar generellt anser om rasism, andra folkgrupper och liknande spörsmål. Däremot meddelas ett en kurdisk kille i hans hemstad har tatueringar in en swastika på armen med målsättningen att bli medlem i den nazistiska gruppen Nationalsocialistisk Front, NSF.²⁰

Om brottet han dömts för, rån mot en svensk kioskägare, berättar han att han aldrig skulle kunna utföra gärningen mot en landsman eller någon med arabiskt eller muslimskt utseende. ”Det handlar om respekt, jag skulle bli dödad.” Resonemanget vidareutvecklas med att han respekterar alla människor, men med muslimer handlar det om ”rädsla. Vi skulle fått mycket skit efteråt, slakten skulle slått ihjäl oss.” Vid brottstillfället fanns enligt Hassan inga rasistiska/hetsande motiv med i bilden. Han följde med pga. gruppåverkan, öven om han ogärna tillstyrker att så var fallet. Några direkta behov av pengar fanns inte enär han har/hade

²⁰ Här finns en parallell till en av de dömda polismördarna i Malexander, Jackie Arklöv, färgat adoptivbarn från Libyen, som betecknar sig själv som nationalsocialist.

det förhållandevis gott ställt. Sammanfattningsvis förtäljer han att det skulle varit lättare att råna någon såväl från Afrika som Sverige än ur den egna folkgruppen. Han har dock inga problem med att umgås vare sig med svenskar eller andra invandrare, så länge folk behandlar honom bra.

Eftersom han avstått från att utföra gärningen med vetskapen om att den drabbade varit en landsman, kan en etnisk dimension vägas in i motivbilden. Emellertid har denna inte haft inslag av vare sig rasistiska eller främlingsfientliga attribut enär Hassan inte kan sägas hysa sådana värderingar. Brottet var inte heller noggrant planerat eller övervägt, åtminstone från informantens sida, varför det rationella valhandlingsperspektivet kan avföras. Det inslag av rationalitet som möjligen kan vägas in i bilden var den etniska, att gärningen inte skulle ha genomförts om offret varit av samma etniska eller religiösa (muslimska) bakgrund som han själv.

Beträffande frågan om även svenskar bör omfattas av lagen om hets mot folkgrupp begär Hassan och får en förklaring av vad lagen innebär, varpå han svarar: ”Det är klart att de ska kunna anmälas. Det är förnedrande och respektlöst. Alla ska behandlas lika.” Pläderandet för likabehandling har han åtskilliga gånger påtalat och visat på avdelningen. Vid exempelvis ett tillfälle kom han tillbaka från en teoretisk lektion och berättade med glatt humör och öppenhet att han gillar Sverige därför att ”alla behandlas lika här”, och att han fått en ny chans trots det allvarliga brott han begått. Under sin strafftid skrev han en insändare om detta, som dock ej publicerades.

Informant B

Haris inleder med att definiera rasism: ”Såna som anser att andra folkgrupper är mindre värda än en själv.” Han understryker att det gäller åt båda håll, att även invandrare likaväl som svenskar kan vara rasister. Någon rymligare förklaring lämnas inte, och i övrigt har han inget att tillägga.

Mot bakgrund av kriget i forna Jugoslavien under 1990-talet fördöms serber, dock ej som kollektiv etnisk grupp. Haris har enligt fältnoteringarna uttalat att många serber bettet sig illa, ”men man kan inte döma alla för det”. Uttalandet särskiljer sig klart från den genuina rasismens fundament, kollektiviseringen, dvs. skuldbeläggande och generalisering av en hel folkgrupp på grundval av att medlemmar härur betett sig illa eller helt sonika råkar tillhöra ”fel” nationalitet, religion eller hudfärg. Vid intervjutillfället framkommer emellertid en annan sida kring kollektivisering: ”Om man ser tillbaka på kriget, vad de gjorde mot oss, så är det okej att dra alla över en kam. De har ju dragit alla kosovoalbaner över en kam.” Då Haris ofta fastnade i s.k. negativa tankefällor kan det inte uteslutas att svaret är situationsbetingat utifrån hur han själv mådde för tillfället. Emellertid definierar han sig själv som kosovoalbansk nationalist. På hans rum fanns tidningsurklipp som berörde ämnet, där fanns teckningar som anspelade på den kosovoalbanska gerillagruppen UCK, och på avdelningen påträffades UCK inristat i möblemang.

Informanten känner inga judar, och har inga direkta kunskaper eller uppfattningar om dem, varför en diskussion härom inte blir av. Däremot är han bekant med några afrikanska killar, som han inte ser några problem att umgås med. Analogt med bosniska Selma som inte tilläts umgås med medlemmar ur andra etniska grupper, i synnerhet svarta, (Peterson 2000:46), berättar Haris att hans syster ogärna får umgås med afrikanska skolkamrater för sin mor. Selma menar även att de flesta bosniska föräldrar strävar efter att deras döttrar inte skall blandas, utan gifta sig någon ur den egna folkgruppen (ibid). Troligen har även Haris

socialiserats av en likartad uppfattning, då han under samtalet om attityder gentemot svenska tjejer fastställer att giftermål för hans del är reserverat för en kosovoalbanska. Som skäl härför anförs bl.a. att de har samma tradition och kultur.

När hans kompisars inställning gentemot svenskar och andra folkgrupper kommer på tal hänvisas till en kamrat, som även han har varit intagen på avdelningen. Denne har berättat om en kille med turkisk bakgrund som föraktar i synnerhet afrikaner. Som exempel på avogheten har han förhindrat en afrikansk mamma med barnvagn att få komma in i spårvagnen. Sammantaget säger sig Haris inte ha problem att umgås med folk av olika etniskt ursprung, vilket också bekräftas av hans umgängeskrets både på och utanför avdelningen, på hans permissioner.

Personrånet han utfört ges en individuell förklaring, att han var i behov av pengar, och att det skedde spontant, utan några nedvärderande uttryck som anspelade på etnicitet. Det skedde i närheten av hemmet, och inte som vanligtvis är fallet, att ett gäng åker in till centrum och mera utstuderat utför sina brott. ”Hon kom i vägen”, och på den grunden valdes hon, förklarar Haris. Vid rättegången visade det sig att hon inte var svensk utan kom från ett annat nordeuropeiskt land. Om Haris vetat att hon haft samma etniska härkomst som han själv och om rånet i så fall utförts, svarar han: ”Det är skillnad på att veta, jag bryr mig inte vilket land hon kommer ifrån... Jag skulle skämts mer, naturligtvis, om jag rånat någon från mitt eget land.” En etnocentrisk tanke om Kosovo och sin etniska bakgrund som något värdefullt och högt stående skymtar i bakgrunden: ”Klart jag tycker att Kosovo är mer värt, det är ju mina rötter.” Som tidigare konstaterats var ett ofta återkommande tema hos honom att återvända till Kosovo.

En etnisk dimension har delvis funnits inbakad i motivbilden såtillvida att informanten troligtvis avstått från att utföra gärningen om vetskapen funnits om att offret varit en landsmaninna. Några rent främlingsfientliga eller rasistiska motiv har inte förekommit, vilket bl.a. kan förklaras med att informanten inte hyser sådana tankegångar. Ryckta ur sitt sammanhang kan vissa svar förvisso tolkas som främlingsfientliga och kollektiverande, men sammantaget, i sin helhet, kan så inte göras. Inte heller fanns inlag av rationalitet invävd vid brottstillfället. Han kan inte klart ge besked på varifrån han anskaffat sina ståndpunkter. Av andra svar han givit framkommer emellertid att påverkan har skett såväl från föräldrar och kompisar som hip-hop-musik.

Haris är alltså av åsikten att samtliga folkgrupper kan bete sig rasistiskt och utsättas härav. I diskussioner på avdelningen vägde han ofta in aspekter på rättvisa och likabehandling. Härvidlag följer ett konsekvent svar på frågan om också svenskar bör omfattas av lagen om hets mot folkgrupp: ”Ja, naturligtvis.” Här vägs även in en form av ansvarstagande från invandrarens sida, att inte bete sig illa som ”gäster” i ett nytt land: ”De kommer till främmande land och betar sig så där.”

Informant C

Lakoniskt inleder Manuel med att definiera rasism: ”Såna som inte gillar mig för att jag kommer från Chile” Han kan inte utveckla detta mer, men menar att det borde klassificeras som rasism även när svenskar utsätts. Samtidigt har han svårt att tänka sig att ”negrer kan vara rasister. Det kan låta konstigt, men det är bara för att de är negrer.” Han har inte tidigare reflekterat kring dessa ämnen, men kommer plötsligt in på vad som genererar rasism: ”Kanske för många invandrare som ger sig på för många svenskar. Men jag fattar inte varför svenskarna ger sig på invandrare mer.” Själv är Manuel stolt över sitt ursprung, och menar på

samma gång att svenskarna skall kunna vara stolta över sin kultur: ”Det är klart, svenskarna borde vara mer stolta och fira t.ex. nationaldagen eftersom alla andra gör det.” Han tillägger att den passiva hållningen i stor utsträckning beror på svenskarna själva: ”Man kan inte skylla på någon annan än svenskarna som är dumma nog att inte fira den.”

Manuel tycker inget speciellt om judar, han ”känner inga”, men han har arabiska kompisar som hatar dem, åtminstone om man får tro deras nedsättande omdömen om judar. På frågan vad slag känslor och attityder han hyser gentemot andra folkslag svarar han: ”Inget speciellt, jag har kompisar från alla håll.” Han anser dock det vara ”löjligt att araber inte äter gris, och att deras kvinnor tvingas bära slöja”. Uppfattningen sammanhänger med att den sydamerikanska kulturen tillåter det som Manuel här motsätter sig. Ett motsatsförhållande råder sålunda.

Personrånen Manuel begått skedde under påverkan av det narkotikaklassade preparatet Rohypnol, vilket medförde att han ”inte fattade nånting”. Motivet var pengar, och han kan inte erinra sig om att nedvärderande uttryck syftande på etnicitet användes vid brottstillfället. Den etniska aspekten avvisas fullständigt. ”Man är så borta så man skiter i ålder, kön, vad som helst.” På frågan om det skulle vara annorlunda om offren var av chilenskt ursprung svarar han: ”Kanske. Om det vore nån man kände, inte annars.”

Huvudskälet till rånen var således pengar under påverkan av narkotiska preparat. Den etniska dimensionen liksom det rationella valhandlingsperspektivet lämnades därhän. Rasistiska eller främlingsfientliga föreställningar förekommer inte hos informanten.

När frågan om även svenskar bör omfattas om lag av hets mot folkgrupp kommer på tal, svarar Manuel: ”Det har jag inte tänkt på, men det är ju samma sak, så det borde de väl.” Liksom ovanstående informanter anser han likabehandling vara en särdeles viktig punkt inom de flesta områden, det var något han ofta återkom till under sin tid på avdelningen.

Informant D

Rasism är när man dömer ut ett helt folkslag, och lägger alla på en kant, förklarar Roberto. Ofta är det byggt på missuppfattningar knutet till det kollektiverande skuldbeläggandet, enskilda individers handlingar tas av rasisten till intäkt för att ”hata alla från ett land”. Även invandrare kan vara rasistiska ”mot varandra”, menar han vidare. Men mot svenskar förekommer ingen djupt rotad rasism från invandrades sida. Att Roberto själv ogärna umgås med majoritetsbefolkningen beror ”helt enkelt på att jag inte gillar att umgås med svenskar”. Han vill inte se detta som utslag av rasism eller främlingsfientlighet, men tillägger att svenskars ”smygrasism” göder rasism hos invandrare samt att ”utlänningar är bröder, svenskar är fiender”. Detta gäller dock inte alla. ”Negrer är människor med identitetskris”, med sina hip-hopkläder och musik, hävdar Roberto utan att reflektera över att han själv är uppväxt med denna kultur, och att han stundom har definierat sig själv som hip-hopare duktig på att breakdanca (en komplicerad dansform utvecklad i svarta ghetton i USA). Fast å andra sidan, tillägger han, ”blatte som blatte”.

Judar är ”ett jävla skamfolk”, en inställning som bottnar i att de dödade Jesus: ”Det står i Bibeln.”, svarar han på frågan varifrån uppgiften stammar. Även andra synpunkter anläggs, som att judar är ”som zigenare, de vill ta över allting. De är maktgalna precis som spanjorerna var när de tog över Sydamerika.” Han exemplifierar med att judarnas behandling av araberna/palestinierna, och menar att de försöker ta över arabernas land, samt att de söker

konflikt och ”krig med alla”. ”Tyskarna [under 1930- och 40-talet] var för hårda eftersom judarna trots allt är människor. Men de borde ägna sig åt att skapa fred, inte krig.”

Roberto har ofta uttalat sig negativt mot svenska samhället och åtskilliga gånger hävdat att personal är rasister, ”White scum” är en upprepad fras från hans sida.

Men om jag verkligen hatade alla vita, så svär jag mannen, att jag inte skulle prata med er [syftar på uppsatsförfattaren samt en annan personal]. Jag pratar inte med argentinare och spanjorer. Vi har varit i Spanien och de ser ner på oss sydamerikaner som några andra slags medborgare.

Motsvarande resonemang förs vad anbelangar argentinare, som påstås ha skadat Chile betydande genom tidigare oförrätter. Informanten kan emellertid inte precisera sig närmare kring omständigheterna härom.

Roberto anser att Dogge, sångare i det stockholmsbaserade rapbandet Latin Kings, är ”en förrädare”. Dogge har nämligen i en intervju sagt sig vara svensk. Därigenom har han tagit avstånd från sitt latinska ursprung. Denna härstamning är viktig, vilket Roberto markerat genom att på sin arm ha tatuerat texten ”Latino” med stora bokstäver och väl synligt. Ofta återkommer temat att invandrare inte kan vara rasister, åtminstone inte mot svenskar men möjligen mot varandra. Sistnämnda har Roberto själv blottlagt då han vid upprepade tillfällen kallat två av de från Afrika härstammande intagna för ”jävla neger”. Efter att den ene flyttade fortsatte han med mer uttalade rasistiska skämt mot den andre, som han emellertid var/är bra vän med. Möjligen var skämten ett sätt för informanten att upprätthålla den outtalade men ändå förekommande hierarkiska ordning som förekommer bland eleverna på avdelningen. Det stod dock klart att de utsatta inte uppskattade ”skämten”.

Roberto tillstår att han medverkat aktivt vid personrån mot i synnerhet svenskar. ”De är lätta byten, som är rädda för allt, det annorlunda.” Han har svårt att känna empati för svenskar, vilket förklaras med att han inte känner några eller haft särskild kontakt med någon, förutom sin f.d. svenska flickvän. I gemen betraktas svenskar som ”rika snobbar, som får allt av sina föräldrar medan blattar får slita”. En mera empatisk sida kände Roberto när han en gång rånade en invandrare, en medelålders arab, vilket i första hand berodde på någon svensk inte fanns i närheten. Efter rånet skrek offret åt honom att han var en simpel tjuv som borde skämmas. Roberto kom då att tänka på hur ynkligt det skulle varit om någon rånat hans egen far, som arbetat hårt för sina pengar.

Vid brottstillfällena har nedvärderande uttryck av diverse slag fällts. Roberto menar att syftet har varit att skrämja offren. Brotten har planerats i den meningen att han gått ut med kläder som inte väckte uppmärksamhet, kläder som dolde ansiktet något, t.ex. en luvjacka. Offren har nästan uteslutande varit etniska svenskar vilka informanten föreställt sig ha haft det välbärgat. För att avgöra om så var fallet iakttog han deras klädmärken, mobiltelefoner och andra materiella kännetecken. ”Det syns om någon är rik.” Han anser emellertid att gärningarna inte haft med rasism att skaffa. Till skillnad från övriga informanter har Roberto alltså svårt att se det som utslag av rasistiska tendenser när svenskar drabbas. Likväl anser han att även svenskar skall omfattas av lag om hets mot folkgrupp. ”Det är klart”, säger han med tillägget: ”Fast invandrare vet egentligen inte bättre, de är inte rasister.”

Roberto har en välvillig inställning gentemot samhället som sådan och dess institutioner. Däremot kan ett visst förakt skönjas gentemot representanter för dessa, exempelvis poliser, men delvis även mot etniska svenskar i sig. Även gentemot andra folkgrupper såsom judar, zigenare, spanjorer, argentinare kan liknande tendenser märkas. Roberto ser sig själv som en

”stolt latino” – vilket korrelerar väl med Sernhedes (1999) latinamerikanska informanter - och anser att invandrare kan vara rasistiska mot varandra, men har svårt att se att detta skulle kunna gälla gentemot etniska svenskar. Trots att han uppskattar enskilda svenskar samt svenska tjejer som han har varit tillsammans med, distanserar han sig medvetet från dem.

När det gäller gärningen kan i informanternas motivbild utkristalliseras en etnisk dimension med inslag av avoghet/fientlighet mot svenskar, vilka anses vara ”lätta byten, som är rädda för allt”. Enligt SÄPO (2000) reflekterar främlingsfientlighet ”negativa känslor och fördomar mot andra, som upplevs som annorlunda och ’konstiga’. Främlingsfientlighet innebär således en negativ attityd, ovilja och rädsla inför eller hat gentemot andra etniska grupper” (s 3). I uppsatsens teoretiska perspektiv definieras en avsiktlig diskriminerande handling utifrån enskilda händelser, där den eller de som diskrimineras tillhör en urskiljbar kategori, t.ex. en etnisk grupp. Detta kan sägas ha varit förhållandet i ifrågavarande fall. Brotten har planerats väl vad gäller gärningsmannens klädval och förhandsgranskning av offret. De har i huvudsak riktat sig mot vad gärningsmannen förutsatte vara välsituerade etniska svenskar. Därigenom har det rationella valhandlingsperspektivet, om än omedvetet för informanten, figurerat i bakgrunden.

Informant E

Rasism är för Ahmed att hata andra på grund av deras hudfärg, nationella tillhörighet eller språk. Något mer har han inte att tillfoga. Ahmed ser rasism som ett universellt fenomen och menar att även ”svarta kan vara rasister mot vita”. Själv hyser han inga rasistiska attityder, men påminns härvid om att han berättat flera särdeles råa rasistiska skämt riktade direkt mot en somalisk elev på avdelningen. Detta är dock inte illa menat, säger Ahmed. ”Han får gärna skämta om mig”, och påpekar att han tilltalar sina kompisar med diverse epitet, afrikaner kallas negerer, svenskar ”svennar”, jugoslaver ”juggar”, för att nämna några.

Ahmed är motvilligt inställd till israeler men accepterar judedomen som religion: ”Israeler gillar jag inte men judedomen accepterar jag. [---] Hatar dem för att de krigar mot Libanon.” Inställningen har en antisionistisk prägel när det handlar om att israelerna enligt informanten strävar efter kontroll även över libanesiskt territorium. Ahmed är stolt över att vara libanes. ”Klart att man innerst inne är stolt över sin egna grupp, den grupp man tillhör.” Samtidigt menar han vi alla är människor, ”människa som människa”, som han uttrycker saken. ”Allt” är bra med Libanon, säger han utan att närmare kunna precisera sig. ”Jag är libanes och gillar libaneser helt enkelt.”

De personrån Ahmed medverkat vid har enligt egen utsago inte haft någon etnisk dimension varför det rationella valhandlingsperspektivet kan uteslutas utifrån den horisonten. Rånen har handlat om att tillförskaffa sig mobiltelefoner, kontanter, smycken och annat av värde. Den etniska aspekten har inte haft med saken att göra, vilket informanten styrker med att han även har rånat utlänningar, dock inga landsmän. Han tror emellertid inte att det skulle ha vägts in i bedömningen om att utföra rånet eller ej. Han betraktar sig själv som libanes och arab, vilket ställs i motsatsförhållande till Israel och israeler. Ett drag av avoghet i form antisemitiska tendenser kan skönjas i detta avseende, liksom att han ofta gjorde sig lustig över andra folkgruppers, främst svartas, beteende.

Ahmed anser det vara ”rasism när svenskar drabbas”, och på frågan om även svenskar bör omfattas om lagen av hets mot folkgrupp svarar han lakoniskt och bestämt: ”Det är klart.” Han ser det som en rättviseaspekt i vilken också inbegrips ett slags förtursrätt gällande landet

till svenskarnas fördel: ”Kan de [invandrarna] anmäla ska också svenskar kunna anmäla. Det är ju deras land.”

Informant F

Bogdan kan inte riktigt ge besked om vad som är rasism. ”Jag vet inte. Hata andra raser.” På följdfrågan vad en annan ras skulle kunna vara svarar han ”annan färg och så, en människa alltså. Inte ha blont hår och blåa ögon.” Bogdan menar att det kan även kan förhålla sig diametralt motsatt, att även svarta kan vara rasistiska mot vita. Som exempel anges att de färgade i Sydafrika är ”de är största rasister i världen”. Förhållandet kan emellertid appliceras även till den svenska kontexten, där invandrare enligt Bogdan kan bete sig rasistiskt mot svenskar i den meningen att ”de hatar svenskar”. Han kan inte förklara varför så skulle vara fallet, utan hänvisar till att vissa invandrare, däribland många kompisar, säger sig ha en fientlig inställning gentemot svenskar. Argumentet härför är inte särskilt starkt, ett skäl påstås vara att de inte kan tala svenska, säger Bogdan med ett skratt.

Bogdan menar att dessa ungdomar av skiftande etniska karaktärer håller ihop, men att de i själva verket ”gillar bara sin egen nation allihopa”. Bakom ryggen på varandra tillskrivs kompisarna nedvärderande epitet. Bogdans egna bästa vänner är invandrare, främst tunisier och araber, men inte serber. Han har haft bra svenska vänner också, ”men de är bara falska fittor”. Han menar vidare att de flesta av hans kompisar absolut inte betraktar sig som svenskar, att de ”älskar ju sina länder”, men att de ”är inte myndiga så de kan inte flytta”. Många av hans invandrvänner gillar inte svenskar, ”de tycker svenskar är horungar och så”. Någon närmare förklaring härom ges dock inte, utan han menar att det är så rent allmänt, att de bara gillar dem inte. Däremot gillar de svenska tjejer med motiveringen att de anses vara lättfotade. Flertalet gifter sig emellertid med tjejer ur den egna folkgruppen.

Bogdan anser det mesta i Sverige vara ganska bra, och nämner jämlikhet som en punkt. Det negativa är maten som potatis och lingon, vilket relaterar till det han sagt tidigare, att sött och salt inte bör blandas. Det positiva med den egna kulturen i förhållande till den svenska har han inte reflekterat över beroende på att han inte är särskilt intresserad. Patriotismen hos det serbiska folket står dock högst i kurs. Bogdan har ibland burit en mössa på avdelningen med en symbol som enligt egen utsago syftar på Arkans tigrar och dennes etniska rensningar. Han anser att Arkans män var ”Riktiga serber” men vill nu tona ner betydelsen av symbolen: ”Det är som när en svensk soldat bär tre kronorna på sig”, hävdar han nu. Efter lite diskussion hemfaller han åter till etnisk rensning: ”Ja, man måste fördriva allt slödder från landet. Måste hålla det fint... rent därnere.”

Kosovoalbaners närvaro i Serbien ses inte med blida ögon, och Bogdan tror inte att serber och kosovoalbaner kan leva i samförstånd. De senare görs ansvariga för detta eftersom serberna

har gett dem moskéer, man gett dem egna universitet, man har gett dem allting. Men ger man dem lillfingret, dem tar hela handen. Jag menar, det är inte alltid man har velat driva ut dem, utan det börjar gå för långt, du vet, när dem börjar kalla Sverige, jag menar Kosovo för Albanien, du vet, Kosovoalbanien. [---] Nä, man har gett dem chanser, men de verkar ha sumpat allting. Då gäller det bara att rensa. De har inte ens gjort nåt nytta därnere. Landet det har bara gått back så länge de har funnits.

”Etnicism” blir för informanten, för att anknyta till Smith (1988), en kollektiv och etnocentrisk rörelse vilken bekämpar upplevda hot med ambitionen att återuppliva och stärka den egna gruppens sociala liv och kultur, som riskerar att lösas upp. Flertalet marginaliserade invandrarungdomar i Sernhedes studier har förståelse för att svenska ungdomar attraheras av rasismens uttrycksformer. Informant B, Haris, har i diskussionen om attityder gentemot det

svenska samhället hänvisat till att segregeringen orsakar brott hos invandrare vilket kan drabba svenskar, t.ex. i form av personrån. Detta i sin tur kan generera rasism hos svenskar. Bogdan gör härvidlag en liknelse med Sverige och det invandratäta Rinkeby:

Ta alla turkar, somalier, allt sånt shit du vet, de tillsammans, och sen de ska säga plötsligt 'aa, Rinkeby, det ska bli vår egen stat', du vet. Fan skulle Sverige göra, jag menar skulle jag varit svensk så klart jag skulle tagit gevär och direkt dit och skjuta på dem.

I Sverige känner Bogdan emellertid ett par kosovoalbaner, som han inte ogillar. Här kan de ju respekteras "för de har lämnat landet, [...] som man bett dem göra." De som är kvar i Serbien, "de kan man bara ta och kasta ut". Även USA och framförallt Bill Clinton bär enligt Bogdan skuld till kriget och situationen i Serbien/Kosovo. Här vill han dock inte skuldbelägga hela det amerikanska folket, även om han inte hyser några högre tankar om dem, utan det är en politisk fråga där politikerna, främst Clinton, bär skulden för ett slags imperialism.

Judar anser han vara "världens bästa 'businessman' ". Resonemanget utvecklas med att de "ställer till allt möjligt", t.ex. krig, och klarar sig undan allting på samma gång som de tjänar pengar på det. Han vill inte riktigt medge att det alltid är två parter som krigar, och avfärdar spørsmålet med konstaterandet att judar är "sköna businessmen", vilka han inte har något emot.

Bogdan har medverkat vid flera rån, där pengar och smycken stulits. Flertalet av dessa har utförts tillsammans med ytliga kompisar, och aldrig under påverkan av narkotika eller alkohol. Mestadels är det "rikt folk" som rånats. Bogdan talar här inte om personrån i vanlig bemärkelse, dvs. något som sker på gatan, utan det tycks snarare handla om någon form av beställningsjobb, där exempelvis företagare, som kan förväntas ha mycket pengar, har utsatts. Den etniska bakgrunden har inte haft någon betydelse, utan pengarna har varit incitamentet vid brottet. Det mer typiska personrån på gatan avfärdas just med motiveringen att det tillhandahåller för lite pengar. Han erinrar sig dock ett tillfälle några år tillbaka där han jagade en "svensk jude" genom halva Stockholm för att få tag i hans halskedja, och säger att han vet "inte om det är rån". Inte heller här skulle den etniska bakgrunden ha spelat in, möjligen med undantag för om offret varit serb eftersom Bogdan är av uppfattningen att "serber är inte snälla mot nån, de är inte snälla mot män". Serber är för övrigt ett folk som han omedelbart kan urskilja till utseendet (fenotypiskt).

Bogdan har flera kompisar vilka ägnat/ägnat sig åt personrån. De tycks emellertid inte se särskilt allvarligt på det. När ett personrån sker, så tänker ingen att det "det är rån", utan många "gör det för bara skojs skull, bara". Kompisarna rånar folk tillhörande alla folkgrupper inklusive den egna, förklarar Bogdan vidare. Vid brotten sägs inget om nationalitet eller etnicitet, däremot används förolämpningar och hot såsom "din horunge, jag ska döda dig", eller "knulla din morsa". Bogdan har kännedom om att det varit mycket skrivelser om personrån i massmedia, där bilden varit att svenskar är offer och invandrare rånar. Han instämmer inte i den beskrivningen, för svenskar "de är oftast fittor, så att de anmäler på en gång". Bogdan menar att i förorten blir ungdomarna rånade dagligen men att ingen anmäler, och därmed kommer detta inte till allmänhetens kännedom. Svenskarna "de anmäler, anmäler för det minsta lilla. De är svagt folk, förstår du vad jag säger." Att svenskarna påstås vara ett svagt folk argumenterar han med att de har "mycket rädsla" orsakat av att "de har inte haft krig på länge".

Härpå följer en diskussion om brottet hets mot folkgrupp, som informanten känner till, men inte kan precisera innebörden av. Vi kommer fram till att det innebär en kränkning mot en

individ eller grupp på grund av nationalitet eller etnisk tillhörighet. Bogdan har indelningsvis lite svårt att förstå frågan om även svenskar bör omfattas av lagen. Efter en stunds tankeverksamhet konkluderar han med att om en misshandel sker mot en etnisk svensk på grundval av etnicitet, så borde det falla in under två åtalpunkter, ”både misshandel och hets mot folkgrupp”. Att även svenskar skall omfattas av lagen motiveras med att ”rätt ska va rätt. Alla ska behandlas lika.” Hans värderingar i dessa ämnen har han bildat själv, och att gruppåverkan inte haft någon inverkan förutom då han var yngre.

Den serbisk-etniska bakgrunden är för Bogdan en högst relevant och levande del av hans identitet, även om vissa av hans uttalanden, som att han inte kan tänka sig och leva tillsammans med en serbisk kvinna, är motsägelsefulla. Den serbiska patriotismen han värnar är förknippad med ett slags mandomsideal, där etnisk rensning av kosovoalbaner inte är utesluten under vissa betingelser (på motsvarande vis anser han svenskarna ha företrädesrätt till Sverige, om en situation liknande den i Kosovo uppstod, att en folkgrupp vill frigöra sig och bilda en egen stat). Mot denna folkgrupp hyser han generellt sett ett veritabelt agg. Israel anser han vara en faktor till krig, men samtidigt är judarna smarta och skickliga som klarar sig undan det mesta. Här i Sverige har han inget emot vare sig svenskar eller andra folkgrupper, förutom kosovoalbaner till viss del. Svenskarna betraktas i gemen dock som ett ”svagt folk” vilka pga. frånvaron av krig utvecklade en ”rädsla”.

Något rationellt valhandlingsmotiv relaterat till etnicitet har inte funnits med i bilden vid Bogdans gärningar, utan pengar som är knutet till ett sorts maktfaktor har varit den avgörande drivkraften. Informanten, vars resonemang ofta återknyter till kriminalitet, karakteriseras snarare av ett ideal sammanfogat med ”det starka” kontra ”det svaga” framför några etniska eller rasistiska/främlingsfientliga/diskriminerande överväganden.

6.4.1 Sammanfattning

Den etniska aspekten har i informanternas livsvärld en framträdande roll, såväl vid beskrivningen av svenskar och andra folkgrupper som den egna etniska tillhörigheten. Ventileringarna av etnicitet återknyter till av forskningen etablerade komponenter kring ämnet; territoriell förankring, nationstillhörighet, religion, språk, kulturella särdrag och släktskap i vid mening, för att nämna några. Informanterna har således en medvetenhet vad avser konstruering av etnisk identitet. Att de inte har kännedom om forskningens begreppsbyggnad därom men likväl anknuter till den, verifierar bilden av att etnicitet är ett nyckelbegrepp i vår samtid, som tillgodoser djuplodande emotionella och psykologiska behov hos individer och grupper.

Inte någon av informanterna hyser rasistiska tankegångar enligt strikt rasbiologisk tolkning. Emellertid anknuter flera av deras föreställningar kring rasism och etnicitet till den territoriella förankringen och blodbandsprincipen, dvs. för att kunna bli svensk krävs att man föds här av svenska föräldrar, med vilket allt som oftast avses blonda, ljushyade och blåögda människor. Alternativet är att de själva fötts på annan mark varför de säger sig aldrig kunna bli svenskar mer än på papper (medborgarskap), för att tala med Haris: ”Kan aldrig se mig som svensk därför att jag är född i Kosovo, det är mitt hemland. [---] Bara för att jag bor här så är Sverige inte mitt land.” Bogdan anför att en jugoslavisk släkting till honom aldrig kan bli svensk eftersom hon har ”jugoslaviskt blod i sig, [...] Hon kan vá svensk på papper, ha svenskt medborgarskap, men ingenting mer. Hon kan anpassa sig till svenskt samhälle och så, men ingenting mer. Hon är fortfarande jugoslav.”

Bilden stämmer väl överens med uppsatsens teoretiska referensram vilken beskriver invandrarungdomars konstruering av svenskhet i förhållande till den egna etniska tillhörigheten (Sernhede 1999, Peterson 2000, Kamali 2000). Ett slags essens förbunden med den rasialiseringprocess som Miles (1989) och Lange (1992) pekat på framträder härvid, den att svenskhet är kopplad till människor med ljus hudpigmentering, och ofta blondhet samt blå ögon. En del ungdomar distanserar sig avsiktligt från det svenska, de strävar inte efter att bli en del av samhället och kommer aldrig att uppfatta sig som svenska.

Så gör även flertalet informanter i denna uppsats, de har alltså svårt att se sig som svenskar eftersom de inte fötts här. Ett mönster av en mot svenska samhället välvillig attityd framträder emellertid, medan i synnerhet Roberto och Bogdan inte hyser en lika välvillig inställning mot svenskar som individer/folkgrupp. Sistnämnda ger förvisso ett kluvet intryck, han föredrar svenska tjejer men anser att svenskarna har "golandet" i blodet, dvs. anger andra, vilket för honom är ett svaghetstecken som han föraktar. Detta gäller emellertid oavsett vilken folkgrupp det skulle röra sig om, varför det inte har med avoghet baserad på rasistiska grunder att skaffa. Roberto däremot, har mer karaktären av avoghet på nämnda grund – han gillar "helt enkelt" inte "att umgås med svenskar" – parallellt med att han gärna associerar sig med den amerikanska hip hop-kulturens omedgörliga varianter. Sernhede (1999) varnar för att "tendenser av fientlighet till den dominerande kulturen" kan förstärkas genom identifikation med de mest oförsonliga och våldsorienterade aspekterna av ghettokulturen, och att fascinationen härför "kan förstärka utanförskap och segregation" (s. 284).

Sernhede antyder således ett drag av självvald segregation, men menar att denna ytterst bottnar i det övriga samhällets förhållningssätt och oförmåga att hantera situationen. I fyra fall, hos muslimerna Hassan och Haris samt latinamerikanerna Roberto och i någon mån Manuel, finns en självvald segregationistisk attityd inorporerad genom att det livslånga partnerskapet/giftermålet är förbehållet en kvinna ur den egna etniska, kulturella eller religiösa enklaven. Ett argument knutet härtill består i antagandet att "då bryter jag min generation", som Roberto uttrycker saken. I samma genetiska och kulturella anda uttalar sig Haris: "Vi är av samma folkgrupp och kultur. Generationen måste föras vidare." Hassan motiverar sitt ställningstagande med följande: "Vi är av samma sort och har lättare att förstå varandra." Medan det sagda gäller rent fysiskt, i relationen till det motsatta könet, är de allt som oftast välvilligt inställda det svenska samhällets materiella och ekonomiska standard i likhet med att de uppskattar den rådande synen på jämställdhet, även om de själva kan uppleva sig vara diskriminerade.

Kvarvarande två informanter ser inga komplikationer med att gifta sig med en svenska. Ahmed antyder emellertid att påtryckningar hemifrån kan utgöra en hämsko härför, och Bogdan säger sig klart föredra en svensk tjej framför någon ur den egna gruppen. På samma gång vill han inte känna sig som en svensk sammankopplad med blont hår och blåa ögon, vilket tyder på en paradoxal hållning.

Paradoxer och ambivalens är ofta återkommande hos informanterna, varför ingen i renodlad form motsvarar någon av Kamalis (2000) fyra kategorier av invandrarungdomar. Snarare finns inslag från dem alla i skiftande utsträckning i informanternas livsvärld. Endast en, Roberto, är emellertid i paritet med kategorin ungdomar med mycket negativ inställning. Dessa distanserar sig medvetet från det svenska samhället, som anses vara rasistiskt. Nästa kategori, ungdomar med ganska negativ inställning, skiljer sig från föregående kategori, bl.a. genom att de inte uppfattar alla svenskar vara rasister. Ambivalenta ungdomar, som

informanterna i denna uppsats uppvisar störst likheter med, har en inkonsekvent hållning gentemot det svenska samhället som gemensam nämnare. De är dock överens om att livet i Sverige erbjuder många fördelar jämfört med hemlandet, som de inte ämnar återvända till. Slutligen kategorin ungdomar med positiv inställning till det svenska samhället, kännetecknad bl.a. av att de känner sig delaktiga i samhället samt att den allmänna informationsnivån ligger på en betydligt högre nivå än hos tidigare nämnda grupper. Det gemensamma informanterna har med denna kategori, är att framhålla en positiv syn på framtiden, som att skaffa jobb.

Attitydbegreppet utgår i uppsatsen från att värderingen är central vilket i sin tur medför att attityden kan fungera som bestämmande över individens handling på samma gång som den kan ge uttryck för individuella syften. Attityder med koppling till den egna etniska identiteten visavi den svenska har funnits med i baktanken hos informanterna Hassan, Haris och Roberto vid brottstillfällena. Härav följer att ett diskriminerande moment eller etnisk dimension ingått vid bedömningen av gärningarna såtillvida att de skulle avstått om kännedom funnits om att offret varit landsman(inna). Däremot kan inte sägas att attityden fungerat som bestämmande eller varit överordnad handlingarna (mot svenskar). Inte heller det rationella valhandlingsperspektivet har, med undantag för Roberto, figurerat i motivbilden. Hos Roberto har även en avog attityd gentemot svenskar funnits med vid bedömningen.

Willems (1993 och 1995) kategorier av gärningsmän, punkt 2 – den xenofobiska eller etnocentriska ungdomen – och 3 – kriminella och marginaliserade ungdomar – återknyter till ungdomar med en besvärlig social bakgrund och karriär kombinerad med ett omfattande brottsregister. Vederbörande tillhör ofta subkulturer eller ungdomsgäng av något slag. Våld/brott mot andra (folkgrupper) motiveras med förmåner som ”de andra” har. Orättvis konkurrens om arbeten, bostäder och socialt bistånd utgör ett vanligt tema i rättfärdigandet av vålds/brottshandlingen. Den ideologiska referensen lämnas därhän, även om den kan figurera i bakgrunden. Negativa epitet och attityder gentemot andra folkgrupper förekommer, vilka ofta får agera som syndabockar för deras egna tillkortakommanden. Förövartypen i punkt 3 karaktäriseras som särskilt spänningsinriktad och handlingsorienterad, aggressiv med hög beredskap för våld, som emellertid inte utgör ett medel i en politisk kamp utan snarare ett ”naturligt” inslag i konflikthantering i relationen till andra, oavhängigt av den etniska bakgrunden.

Utöver bakgrundsvariabler som låg utbildningsnivå och ett vidsträckt brottsregister förekommer hos informanterna karaktärsdrag som överensstämmer med Willems kategorier. Vissa väger in socioekonomiska aspekter i resonemangen varvid de förställer sig att svenskarna är i besittning av betydligt förmånligare materiell standard än de själva och andra invandrare. Liksom ”främlingsfientliga” svenskar som inte uppskattar att invandrare åker omkring i dyra bilar, har fina lägenheter osv. framträder här ett likartat, men även ambivalent, synsätt. Likartat i det hänseendet att svenskar stundom beskrivs i negativa termer och får agera syndabockar för deras egna tillkortakommanden, även om den ideologiska medvetenheten saknas. Samtidigt tycks de mena att alla har lika möjligheter oavsett etnisk bakgrund, trots de inslag av ”strukturell rasism/diskriminering” som de implicerar vara förekommande, och som hämmar invandrades utveckling och alstrar och socioekonomisk stratifiering.

Robert Miles (1989) har emellertid argumenterat mot uppfattningen att alla former och grader av ojämlikhet som kan noteras hos de ”icke vita” jämfört med de ”vita” skulle vara resultatet av ”rasism”. Synsättet, som utgår från ”rasism” som ett unikt särdrag hos ”vita”, är nämligen

inte hållbart för att förklara de socioekonomiska skillnader som bevisligen föreligger mellan olika subkategorier bland ”icke vita”.

Bortsett från Hassan har övriga informanter i varierande grad en homofobisk attityd, dvs. ”antipati mot homosexuella och homosexualitet” eller en ”allmän ovilja och rädsla” inför företeelsen (SÄPO 2000:3). Med all sannolikhet kommer riksdagen inom en snar framtid att inberäkna även homosexuella under lagen om hets mot folkgrupp (SOU 2000:88). Det kan inte uteslutas att åtminstone de informanter som hyser ett kraftigt agg mot homosexualitet under vissa omständigheter, som att en homosexuell gör närmanden, kan rikta kränkande omdömen eller rentav tillgripa våld mot vederbörande. Därmed kommer de i lagens mening, i vart fall teoretiskt sett enär gällande rättspraxis inte är utformad på det viset, att göra sig skyldiga till hets mot folkgrupp.

Trots åtskilliga ambivalenta besked från informanternas sida framträder, med undantag för Roberto, en konsekvent och samfällig syn dels på rasism som ett universellt fenomen, dvs. existerande inom samtliga folkgrupper vilka även kan utsättas för den, dels pläderandet för likabehandlingen, att ingen skall diskrimineras (i detta instämmer även Roberto). Följdriktigt och stringent är informanterna av åsikten att även svenskar bör kunna åberopa lagen om hets mot folkgrupp. Informanternas samstämmighet i detta hänseende harmoniserar således inte med gällande rättstillämpning, dvs. med det svenska rättsväsendets uppfattning.

Därmed diskrimineras de för personrån utsatta offren i dubbel bemärkelse, såväl subjektivt - ur deras egen och informanternas vinkel - som objektivt i den meningen att de exkluderas att få sin sak, den eventuellt främlingsfientliga motivbilden, rättsligt prövad. Diskriminering är en orättvis eller illegitim behandling, som inskränker utövandet på lika villkor av mänskliga rättigheter i det sociala livet. Det svenska rättsväsendets uppfattning i frågan korrelerar föga vare sig med informanternas eller den allomfattande FN-konvention som uttryckligen tar upp avskaffande av alla former av rasdiskriminering med vilken avses

varje skillnad, uteslutning, inskränkning eller företräde på grund av ras, hudfärg, härstamning eller etniskt ursprung som har till syfte eller verkan att omindetgöra eller inskränka erkännandet, åtnjutandet eller utövandet på lika villkor av mänskliga rättigheter på det politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och andra områden av det offentliga livet. (SOU 1996:55 s. 159)

7 Slutdiskussion

Den avslutande diskussionen kretsar mindre kring uppsatsens syfte och mera kring aspekter som belysts i förbigående. Den är en övergripande diskussion om individ och samhälle – relaterad dels till offertänkande och medkännande under mångkulturalismens vingar, dels till den fria diskussionen och forskningens frihet – vilket sammanhänger med den kritiska realismens premisser om att människan besitter egna krafter, framförallt i form av sin intentionalitet. Hon betraktas inte till fullo determinerad av den sociala strukturens snören. Struktur och (individuellt) agentskap besitter således olika egenskaper och krafter, och det är samspelet häremellan som uppmärksamhet bör fästas vid. Analysen måste spänna över flera olika nivåer enär samhället utgör ett mångfacetterat och komplext nätverk som är differentierat, strukturerat och stratifierat (Danermark m.fl. 1997).

Samtliga informanter sällar sig till den svenska synen på jämställdhet och likabehandling. Goda möjligheter finns i Sverige att t.ex. skaffa sig utbildning eller få en andra chans, även om de anser dem vara något sämre för invandrare än infödda svenskar. Informant B, Haris, är den som mest skuldbelägger svenska samhället för sina egna tillkortakommanden. De övriga tenderar mer att hävda ett individuellt ansvarstagande – även om samhällliga förklaringar såsom synpunkter på segregation också finns invävda i deras biografier – exempelvis vad gäller deras brott eller användande av narkotika. Manuel menar att han inte vill lasta någon annan för sitt narkotikamissbruk: ”Det var mitt val. Det var ingen som tvingade mig.” Roberto säger att ”man bestämmer själv över sitt eget öde, och kan inte skylla på någon annan. Var och en gör som de själv vill. Vill man inte begå brott eller knarka så gör man inte det.” Ett par informanter väger även in ett kollektivt ansvarstagande från invandrades sida. Haris menar härvid att man som gäst i ett nytt land inte ”beter sig så där” (syftar på angripande av svenskar på etnisk grundval), medan Roberto anför att invandrare som betar sig illa ”förstör för andra invandrare”.²¹

Sernhede (1999) visar att många ungdomar värjer sig för att bli betraktade som offer: ”Vi är inga som man skall tycka synd om, jag hatar när det blir diskussioner å svenskarna säger att det är synd om oss, det är inte synd om oss” (s. 265). Även flertalet informanters svar i föreliggande uppsats kan alltså tolkas i denna riktning, vilket sammanhänger med framhävandet av det individuella ansvarstagandet.

Som skäl till invandrargrupper svårigheter att finna sig tillrätta i det svenska samhället i dag, anges i den offentliga debatten ofta att de präglats av förlusten av hemlandet, krigsupplevelser, förföljelse, tortyr. Dessa vidriga erfarenheter hade/har emellertid även de tusentals judar, balter, norrmän, finländare och sudettyskar vilka anlände till Sverige under och vid andra världskrigets slut och som mer eller mindre utan särskilda åtgärder – t.ex. hemspråksundervisning som är en tvistefråga – kommit att assimileras, eller om man så vill välintegreras, i det svenska samhället. Detsamma gäller majoriteten av den stora våg av arbetskraftsinvandrare som följde decennierna därpå. Självfallet har läget på arbetsmarknaden varit utomordentligt viktig, men ändå inte en fullt förklarande faktor till deras assimilering. Det är svårt att tro att denna försvenskning skulle bero på ett s.k. förtryck från

²¹ Av rapporten *Fri, trygg och vilse* sammanställd av Anders Daun (2000), professor i etnologi, framgår att betydande invandrargrupper inte ser med blida ögon på landsmäns brottslighet, så förordas avvisning av kriminella landsmän. En förklaring till brottslighet anses enligt medlemmar ur folkgrupperna chilener, polacker, turkar och iranier vara att Sverige haft en för liberal invandringspolitik – kontrollen av vilka som tillåts komma har varit undermålig (SvD 000430).

majoritetsbefolkningen. Ett rimligt antagande är att assimilering, som var nyckeln till ett liv på lika villkor med svenskarna, måste ha framstått som självklar för dem som beslutat att leva en längre period eller resten av sina liv i Sverige. Assimilering i denna bemärkelse innebär inte att nedvärdera andra kulturer eller att invandrare helt skall utplåna sin bakgrund. Denna kan likväl upprätthållas på ett mer privat plan, inom den egna gruppen och sfären. För de fåtal grupper i vars kultur finns/funnits en stark motvilja till acklimatisering, t.ex. zigenare, har det kunnat konstateras att dessa i decennium efter decennium brottats med problem av skiftande slag (se Arntsberg 1998). Den ofulländade inlemningen i det svenska samhället inverkar även på hälsotillståndet. Enligt en studie presenterad i Svenska Dagbladet (000710) är den främsta orsaken till psykisk ohälsa bland invandrare inte våld och tortyr i hemlandet utan segregation och desintegration. Studien omfattar 2000 invandrare som bott i Sverige i minst sju år, och ger för handen att bristande kunskaper i svenska språket genererar 60 procent större risk för psykiska problem än godtagbara kunskaper. Professor Jan Sundqvist som lett undersökningen, menar att situationen skapar ångest, en känsla av att inte ha kontroll över sitt liv.²²

Utöver nämnda förklaringar vad anbelangar vissa invandrades beteenden riktas fokus i debatten inte sällan på socioekonomiska förhållanden, fattigdom, och samhällets förmenta oförmåga att ge människor en värdig start i Sverige. Eftergifter med hänvisning till att "det är samhällets fel" har blivit ett flitigt tillämpat argument.²³ Verkligheten är dock mer komplex än så. Vid en komparativ internationell översikt existerar i Sverige ingen egentlig fattigdom. Det sociala trygghetsnätet ombesörjer att alla kan erhålla bostad, mat för dagen, rätt till utbildning osv.. Särskilt markant blir skillnaden vid en jämförelse med de länder som många invandrare härstammar ifrån, där de kanske bott ytterst primitivt i tält eller sönderbombade hus, och levt nära svältgränsen. Enligt en UNICEF-rapport (TT 000613) har svenska barn och ungdomar det behagligast i världen. Endast 2,6 procent tangerar vad som kan betecknas som fattigdom, vilket var den lägsta siffran att jämföra med USA på 28:e plats med 22,4 procent fattiga.

Framställandet av svenskarna och det svenska samhället som orsak till att invandrare faller in i kriminalitet eller inte finner jobb tangerar ett kollektivistiskt syndabockstänkande. Det skapar också ett offertänkande, vilket inte kan betraktas som annat än ytterst nedsättande för de utpekade invandrarna (se Rojas 1995:31-33). En i sammanhanget relevant fråga är varför andra uppväxta under samma villkor förmår att ta tillvara de möjligheter som det svenska samhället erbjuder såsom fri skolgång och utbildning, gratis sjukvård, politisk frihet etc, etc.. Den begränsade kontakten med svenskar liksom segregationen, sägs av vissa informanter delvis förklara deras brott. Haris säger följande härom: "När utlänningar kommer hit så lägger

²² I tidskriften *Vår Bostad* (nr 12/97) hävdar pedagogen Per-Åke Strid bestämt att språkfattiga människor blir samhällets nya underklass. I informationssamhället är "ord och intellekt" "förutsättningen för både kommunikation och möjligheter till att få jobb". I annat fall är risken stor att hamna i en nedåtgående, självdestruktiv spiral, där man blir ett objekt, ett offer för andra att styra. När orden tryter är det lätt för en sådan människa att i stället tillgripa våld. Tamar Paravlic (AB-debatt 990721), 17-årig student bosatt i Sverige sedan fem år, frågar sig angående regeringens förslag att sänka kraven för blivande lärare i syfte att befrämja etnisk mångfald hur "kommer detta framtidens svenska samhälle att se ut när det ska styras och skötas" av människor "som inte ens behärskar det språk de måste använda varje dag".

²³ När Aktuellts 21-sändning (980609) visade ett inslag om ett 100-tal kriminella ungdomsgång i Stockholm varav 20-talet ansågs vara yrkeskriminella med stor dominans av invandrare, sade en av polisens talesmän i den s.k. integrationsgruppen att de har "lite tokiga attityder". Härvid syftades 12-15-åringar som tappat tron på framtiden, hade kriminella som förebilder, och såg brott som acceptabelt. Poliserna betonade att det handlar om ett socialt problem, inget särskilt invandrarproblem. Häremot invände samhällsdebattören Thomas Gür (SvD 980608) med påpekandet att bristande föräldrakontroll, splittrade familjer, svårigheter att anpassa sig till samhället, hög arbetslöshet och språkproblem är "problem kopplade till att vara invandrare i dag. Det är vad som i forskningen brukar kallas 'riskfaktorer relaterade till migration'."

man dem tillsammans med andra utlänningar. Då blir de lite rasistiska mot svenskar, de rånar och gör inbrott.” Botemedlet vore att placera invandrare bland svenskar, ”så att de kan passa in i samhället”. Enligt BRÅ-rapporten *Invandrare och invandrares barns brottslighet* (1996) kan aspekter kring segregering emellertid avfärdas: ”Överrepresentationen beror inte på invandrarnas socioekonomiska status, ej heller på segregationen. Svenskar som befinner i samma samhällsposition begår betydligt färre brott. Invandrare på landsorten har lika hög brottsfrekvens som de invandrare som bor i storstädernas förorter” (s. 44-45).

Mot segregering och socioekonomiska aspekter som förklaringsmodell står den numera framlidne amerikanske idéhistorikern Christopher Lasch (1995) *Eliternas uppror och sveket mot demokratin*. Texten är en av 1990-talets mest kritiska uppgörelser med den rådande västerländska demokratisynen, som allt mindre visar likheter med den klassiska, där individen själv tar ansvar för sina handlingar, sitt uppträdande och där en någorlunda enhetlig livssyn råder. Dagens liberaler menar att demokratin inte behöver några medborgerliga dygder, och att det som saknas i karaktärsstyrka i stället kan kompenseras med *tolerans* och *medkänsla*. I många stycken präglas det västerländska samhället i dag av ett synsätt där demokrati likställs med tolerans – en medkänslodeologi (sammanfogad med kulturell mångfald). I den medkännande förståelsens namn tolereras högst avvikande tankebanor och avvikande normer för det personliga beteendet. Toleransen har kommit att bli en ursäkt för apati.

Ett inhemskt exempel på överslätande attityd från samhällets sida gavs hösten 1999 efter att ett invandrargång begått flera allvarliga rån. I tingsrätten dömdes förövarna till LSU varpå hovrätten mildrade påföljden till skyddstillsyn och samhällstjänst. Enligt press och etermedia (000316-17) förvånade detta såväl gärningsmännen som de drabbade. En av rånarna ansåg att domen snarare signalerade att rån inte är så allvarligt. Informant F, Bogdan, vars tankar ofta återknyter till kriminalitet, framhåller de låga straffen som något särdeles positivt med Sverige. Ahmed, med arabiskt påbrå, anför att hans påföljd ”är inget straff för mig. Man plågas ju inte mer än att man får vara borta från föräldrarna.” Qasim, 17, förklarar i Aftonbladet (000313) en del av invandrares brottsrepresentation med det svenska samhällssystemet: ”Allt är så fritt här. I flera av våra hemländer är straffen hårdare. Den som stjälar blir av med handen. Många tycker att svenska fängelser är rena lyxen.”

Lasch (1995) ifrågasätter medkänslans ideologi med argumentet att den blivit ett anspråk på moralisk överlägsenhet som förs fram i de förtrycktas namn där man fritar dem från ansvar för deras överträdelser och enbart behandlar dem som offer för omständigheterna. ”Vi uppmanas att erkänna att alla minoriteter har rätt till respekt, inte i kraft av det de har åstadkommit utan i kraft av de lidanden de har gått igenom” (s. 10).²⁴ ”Eurocentrismen” och ”förtrycket” används som ursäkt för alla slags misslyckanden och beteenden ”och förevigar därmed en av de djupaste källorna till misslyckande: offrets svårighet att skaffa sig självvaktning”, fortsätter Lasch (s. 115). Han pekar på att försvaret för vad som kallas ”kulturell mångfald” jämföras med demokrati av dem som till fullo är besatta av rasism och ideologisk fanatism. Mångkulturalismen – avståndstagande från samhället som en sammanhållen kulturell gemenskap - manar fram en angenäm bild av en global basar, där annorlunda livsstilar, traditioner och exotisk mat kan avnjutas i en enda röra utan att någon höjer på ögonbrynen.

²⁴ ”Vi går in för att respektera alla, men vi har glömt att respekt måste förtjänas. Respekt är inte ett annat ord för tolerans eller för uppskattning av ‘alternativa livsstilar och samhällen’ [...] Respekt är vad vi känner inför beundransvärda prestationer, beundransvärda karaktärer, naturliga talanger som används på ett gott sätt. I respekt ligger att bedöma med urskillning, inte kritiklöst acceptera vad som helst” (s. 74).

Samtidigt som majoriteten uppmanas lära sig något om minoriteternas kulturer är dessa i sin tur frikallade från att sätta sig in i det nya landets sedvänjor.

Resonemanget kan appliceras även på svenska förhållanden, där rättigheter betonas framför skyldigheter. Nyanlända, vilka stimuleras att nyttja sina rättigheter och odla sina seder, är inte förpliktigade att ha några som helst kunskaper i svenska språket eller ha minsta kännedom om grundläggande samhällsförhållanden, som synen på jämställdhet, för att erhålla medborgarskap. Följden av denna enklavisering, där varje etnisk grupp – varav vissa socialiserats av auktoritära regimer och aldrig bibringats kontakt med demokratiska värderingar – uppmanas att bejaka sin särart i stället för sluta upp kring en övergripande kulturell referensram, är att lojaliteten mot den egna gruppen vidmakthålls.²⁵

Lasch konstaterar att indelningen av folk i olika minoritetsgrupper ”inom sig bär det försåtliga antagandet att alla medlemmar av en viss grupp tänker likadant” (s. 19), dvs. ett parodiskt tillstånd på ett ”samhälle”, där man bortser från att det är *individuellt* tänkande och engagemang som utvecklar samhällen, inte etnisk tillhörighet. Ansvariga svenska politiker tycks emellertid ha intagit positionen att invandrare sedan födseln hamnat i ett av naturen givet oföränderligt tillstånd – en rasbiologisk premis – oförmögna att ta till sig andra sedvanor, vilket strider mot det faktum att varje människa är en unik individ med säregna egenskaper (i en tid då individualisering står på schemat blir förfarandet inte mindre märkligt). Mångkulturalismen förstärker stamtänkande, den upprätthåller främlingskapet och gynnar framväxten av aggressiv fundamentalism.

Även bland invandrare – såsom en ansevärd mängd människor med muslimsk bakgrund, i synnerhet kvinnor – råder det meningsskiljaktigheter vad gäller den mångkulturella politikens vara eller icke vara. Parvin Kaboly, ordförande för Iranska kvinnors rättigheter, klandrar politiken (GP-debatt 991027) eftersom den hämmar invandrarkvinnors emancipation. Så kallade hedersmord utgör den yttersta konsekvensen härav: ”En man, som knivhugger sin fru eller sin syster, skyddas i själva verket av seder och tradition, som redan fått officiellt erkännande under beteckningen: Respekt för alla religioner och kulturella seder.”²⁶ Som exempel nämns att muslimska kvinnor tvingas bära slöja, trots att lagen förespråkar valfrihet i klädsel. Inte heller tillåts muslimska barn få vistas i simhallar eller gå i musikskolor. För att motverka situationen måste ett fördömande ske av den ”Diskriminerande invandrapolitik och kulturella indelning av medborgare under beteckningen Kulturrelativism.”

Lasch (1995) visar att det på ytan tilltagande ordet mångfald i praktiken har fått motsatt betydelse, vilken i praktiken legitimerar en ny dogmatism, ”där rivaliserande grupper tar skydd bakom en serie trosuppfattningar som är oemottagliga för rationell diskussion” (s. 18). Även i Sverige finns tydliga tendenser på att demokratins fundament om ett civiliserat samtal med hänsyn till argumentens innehåll har satts på undantag. Konstruktiv kritik avfärdas med

²⁵ Sydsvenskan (991114) refererar till Aje Carlbom, socialantropolog från Lund, författare till en doktorsavhandling om Rosengård i Malmö. Statens ekonomiska stöd till invandrarföreningar bidrar till att förstärka segregationen, ett slags ”omvänd integrationsprocess”, där många muslimer lämnar det offentliga svenska samhället. ”De flyttar hit och bli en del av en lokal offentlighet i stället.” Rosengård ser Carlbom mer som ett islamskt samhälle än ett svenskt. Folk kan leva där helt med hjälp av sitt eget språk, utan att kunna svenska och utan kontakt med det svenska samhället.

²⁶ Inför Sveriges ordförandeskap i EU har riksdagsledamoten Nalin Peggul med anledning av de omtalade ”hedersmorden” uppmanat statsminister Göran Persson att föra upp frågan på dagordningen då företeelsen finns inom hela EU (TT 001231). Även Mona Sahlin har utifrån vissa invandrargruppers kvinnosyn reagerat och menat att självkritik har saknats. ”Vi har inte ställt tillräckliga krav på grupper som sökt sig hit” (GP 001218).

moralism och floskler, med brännmärkning, invektiv, och associativa tankekedjor – stundom även med polisanmälningar - sällan med sakligt underbyggd argumentation. ”Det goda” – det inlärdas mantrat om den abstrakta idéfilosofiska mångkulturella tankekonstruktionen – överglänses logisk analys, saklig precision och rationellt tänkande.²⁷ Demokratin blir därigenom, för att citera Jonathan Friedman, en fråga om attityder och egenskaper, en rikriktningens process där ”alla sanna demokrater har samma idéer och resten per definition är antidemokrater som skall exkluderas”. Den konstitutionella organiseringen av regering och riksdag underordnas – *korrekta* – ståndpunkter och egenskaper hos folk.

Även forskare influeras av de förväntningar som finns i omgivningen, inte minst utifrån de för tillfället förhärskande paradigmen. Bo Rothstein – professor i statsvetenskap och författare till en essä, som behandlar urholkningen av forskarfriheten i vilken exempel ges på ”mycket illavarslande saker”, som försök att ”avstänga yngre forskare från anslag därför att de kommit med politiskt icke-korrekta forskningsresultat” – drar paralleller till forna Östtyskland:

För den som vill och vågar se, är parallellerna till dagens svenska universitetspolitik uppenbara. Kraven på politisk korrekthet och att vara makten till lags är stora. Forskningens autonomi och den produktiva intellektuella lekfullhet som krävs för att våga och kunna se något nytt har ersatts av krav på ordning i leden.²⁸ (GP 000112)

Exemplen belyser den politiska korrekthetens socialpsykologi, där kritisk och nyanserade forskning riskerar att undergrävas till förmån för ideologi och dogmatism.²⁹ Väsentliga problem skjuts åt sidan, forskaren inordnar sig den sociala kompressionens konformism och rikriktning. Lojaliteten mot det kritiska och ifrågasättande tänkandet, den intellektuelles uppgift, urholkas. Det anmärkningsvärda är att de tvingas inte till det utan finner förfarandet, att tjäna den dominerande makteliten (och dess problemformuleringsprivilegium), vara exemplariskt, korrekt och tillfredsställande. De är vad Gramsci kallar ”organiska intellektuella”.

Det svenska samhället kan i två avseenden förvisso lastas för den uppkomna problematiken. För det första genom den förda politiken som till stora delar bedrivits utan folkmajoritetens stöd. För det andra genom den överslätande attityden och kravlösheten från det svenska samhällets sida, vilket sammanhänger med den gällande godhetssynen. Båda aspekterna är politiskt betingade, inte folkligt, varken den överväldigande majoriteten svenskar eller invandrare kan lastas härför.

²⁷ Jonathan Friedman (tidskriften Salt nr 5/00), professor i socialantropologi, citerar Russel Jacoby, vänstersociolog vid UCLA, som i den nyligen utkomna boken *The End of Utopia*, skriver följande: ”Mångkulturalismens framväxt är kopplad till utopiernas död, den är ett tecken på det politiska tänkandets utarmning.” Även Lasch (1995) har pekat på ”den allt klenare förmågan till självkritik hos politiker och etablissemang, som är det säkraste tecknet på att en intellektuell tradition ligger i dödsryckningarna” (s. 67).

²⁸ C Wright Mills (1985) menar att när många politiska handlingslinjer är baserade på missvisande och schablonmässiga definitioner, ”måste de som söker definiera verkligheten på ett riktigare sätt [dvs samhällsvetenskapens uppgift] utgöra ett omstörtande inflytande”. Dessa, liksom individualistiska individer, är ”genom själva sin existens i ett sådant samhälle radikala” (s. 209).

²⁹ Politisk korrekthet betraktas allt som oftast som ett högerbegrepp riktad mot vänstervärderingar. En mer adekvat och precis definition har levererats av Jonathan Friedman: ”Argument fördöms på moraliska grunder utan att logiskt analyseras. Den fria diskussionen försvinner, och ersätts av associativa tankekedjor.” Påståenden reduceras till att bedömas som ”goda eller dåliga” (DN 980118). Definitionen är sålunda värdenneutral, den har inte någon politisk eller ideologisk anknytning.

8 Litteraturlista

- Ahlberg, J. 1996. *Invandrare och invandrares barns brottslighet*. Stockholm: Brå.
- Andersson, T., Begler, A-M. 2000. *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm*. Stockholm: BRÅ.
- Arnstberg, K-O. 1998. *Svenskar och zigenare: en etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*. Stockholm: Karlsson.
- Banton, M. 1988. *Racial Consciousness*. London: Longman.
- Bauman, Z. 1995. *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Björge, T. 1997. *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia. Patterns, Perpetrators, and Responses*. Oslo: Tano Aschehougs Fontenserie.
- Björkman, I., Elfverson, J., Wedin, Å. 1994. *Invandring – sammanbrott eller utveckling? Bistånds- och flyktingpolitik i global samverkan*. Uppsala: Samfundet för nationell och internationell utveckling.
- Blauner, R. 1972. *Racial Oppression in America*. New York: Harper & Row Publications.
- Brante, T., Andersen, H., Korsnes, O (red). 1998. *Sociologiskt Lexikon*. Stockholm: Universitetsförlaget.
- Broberg, G. i Svanberg, I., och Runblom, H. 1989. *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter*. Stockholm: Gidlunds.
- Cushman, D-P., Mc Phee, R D. 1980. *Message-attitude-behavior relationship: theory, methodology, and application*. New York: Academic Press.
- Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L., Karlsson, J Ch. 1997. *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Ds 1996:74. *Kunskap som kraft. Handlingsprogram för hur museerna med sitt arbete kan motverka främlingsfientlighet och rasism*. Stockholm: Norstedts Förlag (1997).
- Gardell, M. 1998. *Rasrisk. Rasister, separatister och amerikanska kulturkonflikter*. Stockholm: Federativs förlag.
- Giddens, A. 1994. *Sociologi I*. Lund: Studentlitteratur.
- Goldman, N. 1978. *Den judiska paradoxen*. Stockholm: Tiden
- Holmqvist, L., Leijonhufvud, M., Träskman, P-O., Wennberg, S. 2000. *Brottsbalken – En kommentar. Del II (13-24 kap.)*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Hettne, B. 1992. *Etniska konflikter och internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Lange, A., Löow, H., Bruchfeld, S., Hedlund, E. 1997. *Utsatthet för etniskt och politiskt relaterat hot m m, spridning av rasistisk och antirasistisk propaganda samt attityder till demokrati m m bland skolelever*. Stockholm: CEIFO och BRÅ.
- Lange, A. 1992. *Reflektioner kring rasism*. Stockholm: CEIFO/"FEST"-serien
- Lange, A., Westin, C. 1993. *Den mångtydiga toleransen. Om förhållningssätt till invandrare*. Stockholm, CEIFO.
- Lange, A. 1995. *Invandrare om diskriminering. En enkät och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av diskrimineringsombudsmannen(DO)*. Stockholm: CEIFO.
- Lasch, C. 1995. *Eliternas uppror och sveket mot demokratin*. Stockholm: SNS Förlag.
- Lindgren, S-Å. 1998. *Om brott och straff. Från sociologins klassiker till modern kriminologi*. Studentlitteratur: Lund.
- Lindqvist, S. 1992. *Utrota varenda jävel*. Stockholm: Bonnier.
- Kamali, M. 2000. *Varken familjen eller samhället. En studie av invandrarungdomars attityder till det svenska samhället*. Stockholm: Carlssons.
- Lipset, S M., Raab, E. 1995. *Jews and the New American Scene*. Harvard University Press.
- Kvale, S. 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Miles, R. 1989. *Racism*. London: Routledge.
- Mills, C W. 1985. *Den sociologiska visionen*. Arkiv förlag.

- Petersson, O., Hermansson, J., Michelletti, M. Westholm, A. 1997. *Demokratirådets rapport 1997. Demokrati över gränser*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rojas, M. 1995. *Sveriges oälskade barn. Att vara svensk men ändå inte*. Köping: Brombergs Bokförlag.
- Rothstein, B., Esaiasson, P., Hermansson, J., Michelletti, M., Petersson, O. 1995. *Demokratirådets rapport 1995. Demokrati som dialog*. Stockholm: SNS förlag.
- Sernhede, O. 1999 (SOU 1999:93). "Alienation is our Nation – Reality is my Nationality." *Om utanförskap och motståndskulturer bland unga invandrarmän i Det Nya Sverige. Det unga folkstyret*.
- Skovdahl, B. 1996. *Skeletten i garderoben. Om rasismens idéhistoriska rötter*. Stockholm: Mångkulturellt Centrum.
- Smith, A D. 1988. *The Ethnic Origin of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.
- SOU 1993:85. *Ursprung och utbildning. Social snedrekrytering till högre studier*.
- SOU 1996:55. *Sverige framtiden och mångfalden*.
- SOU 2000:88. *Organiserad brottslighet, hets mot folkgrupp, hets mot homosexuella, m.m. – straffansvarets räckvidd -*.
- Sowell, T. 1983. *The Economics and Politics of Race*. New York: William Morrow & Co.
- Statens Invandrarverk, (red). 1995. *Rasismens varp och trasor. En antologi om främlingsfientlighet och rasism*.
- Säkerhetspolisen, SÄPO. 1997. *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet under 1994 och 1995*.
- SÄPO. 1998. *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet under 1998*.
- SÄPO. 2000. *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet under 1999*.
- Tempsch, R. 1995. *Invandrare i folkhemmet. Sudettyskarna i Eskilstuna 1938-1988*. Eskilstuna: Stadsarkivet.
- Tägil, S (red). 1993. *Den problematiska etniciteten. Nationalism, migration och samhällsomvandling*. Lund: University Press.
- Wellman, D. T. 1977. *Portraits of white racism*. Cambridge.
- Wieviorka, M. 1995. *The Arena of Racism*. London: Sage Publications.
- Willems, H., (1993 och 1995) i Björge, T. 1997. *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia. Patterns, Perpetrators, and Responses*. Oslo: Tano Aschehougs Fontenserie.

Bilaga 1 – Hets mot folkgrupp - lagtextens utformning, teori kontra praktik

Lagen om hets mot folkgrupp återfinns i Brottsbalkens 16 kapitel, paragraf 8: ”Den som i uttalande eller i annat meddelande som sprids hotar eller uttrycker missaktning för folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse, döms för *hets mot folkgrupp* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.” *Lag 1998:835*.

I *Brottsbalken - en kommentar* (Holmqvist m.fl. 2000:258) kommenteras och redogörs för lagens historik och tillämpning. Lagen tillkom 1948, men har därefter genomgått en rad omarbetningar. På grundval av 1965 års FN-ratifikation om avskaffande av alla former av rasdiskriminering vidtog Sverige 1970 en utvidgning av tillämpningsområdet för hets mot folkgrupp. Syftet var att bringa svensk lagstiftning i överensstämmelse med konventionens artikel 4 vilken fördömer bl.a. all propaganda som grundar sig på uppfattningar om raslig eller etnisk överlägsenhet eller alla former av rättfärdigande av rashat och diskriminering. I punkt a föreskrivs skyldighet att kriminalisera spridande av nämnda idéer.

Brottsbeteckningen hets mot folkgrupp upptar numera tre rekvisit.

Den brottsliga handlingen skall bestå i hot eller uttryck för missaktning, den skall ske i uttalande eller i annat meddelande som sprids och gärningen skall avse folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationellt och etniskt ursprung eller trosbekännelse. (s. 260)

Med spridande avses t.ex. muntlig framställning, vilket teoretiskt innebär att exempelvis ett rånoffer som får utstå missaktning med anspelning på etnicitet bör kunna åberopa lagen. Formellt kan brottet hets mot folkgrupp emellertid användas bara i kollektiva sammanhang och inte åberopas av enskild. Flera exempel finns emellertid på att folkgrupper inte varit närvarande då lagen om hets och missaktning har tillämpats. Etniska svenskar har dömt för just hets mot folkgrupp utan att någon medlem ur annan folkgrupp varit tillstädes, t.ex. vid ett flertal s.k. vit maktkonserter (se SOU 2000:88).

Med etniskt ursprung avser Holmqvist m.fl. (2000) ”att medlemmarna har ett relativt enhetligt kulturmönster” (s. 262). Som exempel härom nämns minoritetsgrupperna samer och zigenare liksom invandrargrupper. ”Beskrivningarna av grupperna har i bestämmelserna skett så att de delvis sammanfaller” (ibid). Härvid avses att invandrare i förhållande till majoritetsbefolkningen är heterogen och bestående av ett flertal religiösa, kulturella och etniska ursprung och folkgrupper, men att de ändå kan homogeniseras i form av samlingstermen ”invandrare”. Missaktning mot invandrare i allmänhet faller sålunda under lagen (s. 263) styrkt av att samtliga exempel som ges tar sin utgångspunkt i att invandrare och minoritetsgrupper utsatts för hets och missaktning från medlemmar ur majoritetsbefolkningen.

Trots att lagen är neutralt utformad såtillvida att den teoretiskt kan åberopas av samtliga folkgrupper, visar praktiken att så ej varit/är fallet. SÄPO (1997) hänvisar till anmälningar om ”hets mot svenskarna” eller ”det svenska” samt nedsättande uttalanden om ”den svenska folkgruppen”. Enligt anmälarna borde dessa uttalanden ”juridiskt behandlas på samma sätt som hets mot de övriga folkgrupperna [icke etniska majoritetssvenskar] och därmed kunna

betraktas som hets mot folkgrupp. De juridiska möjligheterna att gå vidare inom rättsprocessen med en sådan anmälan är i dag obefintliga, eller mycket små” (s. 70).*

Veterligen finns till dags dato inga sådana fall noterade, trots exempelvis kriminalkommissarie Hans Millegårds strävan att vid en rånserie i Göteborg våren 1998 få prövad frågan om rasistiska eller främlingsfientliga motiv funnit med i förövarnas motivbild. Vid ett råntillfälle med eventuellt främlingsfientliga inslag mot en enskild (svensk) skulle möjligen Brottsbalkens kapitel 5 om ärekränkning, närmare bestämt paragraf 3 som handlar om förolämpning, kunna åberopas i stället för hets mot folkgrupp alternativt synpunkter på rasistiska och/eller främlingsfientliga inslag. Av paragraf 5 framgår dock att allmänt åtal vid förolämpning är tillämpligt bara när förolämpningen riktar sig mot någon under myndighetsutövning (vanligen domare eller poliser), vid anspelningar på avvikande sexuell läggning eller förolämpning mot någon med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse. Den vanlige – icke myndighetsutövande etniska svensken – får i stället väcka civilt åtal, en dyrbar åtgärd, om han/hon vill beivra förolämpning. Härigenom är likheten inför lagen undergrävd.

Bilaga 2 - Massmedial spegling av brott där svenskar varit brottsoffer

Aftonbladets söndagsbilaga (991205) hade ett reportage om fem invandrarungdomar med ursprung i Sydamerika och Nordafrika/arabvärlden, misstänkta för rån. Analogt återfanns i Expressen (991213) en utförlig artikel om åtta andra generationens invandrare härstammande från Afrika och Turkiet vilka stod åtalade för flera personrån. Samtliga offer var svenskar liksom polisära uppgifter - vid sidan av BRÅ (Begler och Andersson 2000) – verifierar bilden av att rånarna till övervägande del består av utlandsfödda ungdomar.* Göteborgs-Posten rapporterade talrika gånger under våren och sommaren 1998 om en serie personrån i Göteborg, där invandrarungdomar ”systematiskt valt ut och rånat svenska ungdomar”.

Dagens Nyheter (010121) refererar till polisen som ånyo bekräftar att unga personrånare med invandrarbakgrund ”begår brott till större delen mot ungdomar med svensk bakgrund”. Ofta bär de ”likadana kläder, allt för att ett offer inte ska kunna peka ut någon särskild av dem som skyldig efter rån”.

Vid rättegången mot de två romersk-rumänska bröder vilka med en planka bragt en 15-åring om livet i Bjuv vittnade rättspsykiater Anders Forsman, som undersökt gärningsmännen, om att ”de såg svenskar som lovliga brottsobjekt” (Nordvästra Skånes Tidningar 960529). Några år tidigare blev 12-åriga Jesper offer för ett 15-tal invandrarungdomar vilka retat sig på hans ljusa, kortsnaggade frisyr. Under misshandeln använde förövarna invektiv som ”fascistjävel” och ”rasistsvin”, utan att reflektera över att Jesper bar en tröja med texten ”Mot våld och rasism”. Skadorna blev av mycket allvarlig karaktär (GT 960827).

* Att (den heterosexuella) majoriteten inte omfattas av lagen - och därmed inte betraktas som folkgrupp - synes verifieras av att homosexuella med all sannolikhet snart kommer att omfattas av den - och därmed betraktas som folkgrupp. Detta trots att flertalet homosexuella redan tillhör en folkgrupp, den svenska majoritetsbefolkningen.

* Ur artikeln: ”Utanför stationen ser de tre svenska killar”. På spårvagnen noterar de ”att det sitter två ensamma svenska killar längst fram”. Ur GP (990711) Kriminalkommissarie Geir Hogstad menar att ”nästan alla [personrånare] är av utländskt ursprung”.

Bilaga 3 - Intervjuguide

Allmänt

Ålder, brottstyp, hälsotillstånd, roll (position) på avdelningen.

Socioekonomisk bakgrund

Var är de födda, när kom de till Sverige?

Från vilket land härstammar föräldrarna?

Vilken utbildning har föräldrarna?

Vad arbetar de med?

Var och hur bor de?

Attityder till homosexuella

Hur ser de på homosexuella - normalt, konstigt, etc.?

Accepterar eller inte?

Varifrån har de erhållit inställningen från (hemifrån, kompisar, skola, musik, media etc.)?

Attityder till svenska tjejer visavi tjejer ur den egna folkgruppen

Hur se de på svenska tjejer.

Syn på svenska tjejer, hur är de?

Gäller det alla?

Kan de tänka sig att leva tillsammans med/gifta sig med en svenska?

Varför/varför inte?

I vad bottnar inställningen (hem, musik, kompisar etc)?

Vad anser de om de uppmärksammade gruppvåldtäkterna?

Attityder till det svenska samhället i förhållande till den egna bakgrunden/identiteten

Vad är demokrati för dem?

Beskriv för och nackdelar med det svenska samhället?

Finns ett förakt mot samhället/Litar man på det svenska systemet: Hur ser de på polis, skola, sociala myndigheter?

Är samhället diskriminerande/rasistiskt, hur då?

I vad bottnar inställningen (skola, musik, hemifrån, egna upplevelser)?

Definierar de sig som svensk eller som sitt ursprung eller bådadera?

Vad är svenskt/en svensk?

Vill de bli svenska?

Kommer du någonsin att bli det?

Hur stark är den muslimska förankringen (för de muslimska informanterna), syn på knark och alkohol, ber man etc.?

Förklara varför, hur de resonerar.

Varför har de begått brott (orsaker, individuell eller samhällelig förklaring)?

Vad anser de om det straff de fått?

Vad anser de om behandlingen?

Om de jämför med det land som de härstammar från, tror de att straffet skulle gjort någon skillnad på deras sätt att bete sig efteråt?

Framtidsutsikter

Hur kommer deras liv att se ut, enligt dem själva?

Hur vill de att samhället skall se ut/vara utformat?
Vill de helst bo i Sverige eller i ”det andra hemlandet”?

Attityder till etniska svenskar och andra folkgrupper relaterat till motiv för personrån

Låt dem berätta om vad de anser vara rasism (deras definition).

I vad bottnar synsättet (hem, skola, media, musik, kompisar etc)?

Kan invandrare vara rasistiska?

Har de kompisar som är det (berätta)?

Hur ser de på afrikanska folkslag?

Hur ser de på andra folkslag i förhållande till deras egen tillhörighet?

Vilka umgås de med (helst, svenskar invandrare, folk ur den egna etniska gruppen), varför/hur kommer det sig?

Vad är bra med deras kultur relaterat till den svenska och vice versa?

Vad anser de om judar?

Angående deras brott: Hade de gjort så om de vetat att offret vore en landsman? Om ja eller nej, varför?

Hur förklarar de brottet (gruppåverkan, individuellt ansvar, påverkan av narkotika/alkohol etc.).

Användes rasistiska eller nedvärderande uttryck vid brottstillfället?

Är det rasism när svenskar utsätts?

Bör även svenskar omfattas av lagen om hets mot folkgrupp?

Varför/varför inte?

Övrigt: Här ges informanterna tillfälle att komplettera och tillägga synpunkter kring det som dryftats.